

CHARLES Q. WU

Imigyen szóla Laozi

DAODEJING

Új fordítás kommentárokkal

Kossuth Kiadó

A kiadás alapja:
Charles Q. Wu: *Thus Spoke Laozi.*
A New Translation with Commentaries of
Foreign Language Dao De Jing.
Teaching and Research Press, Beijing, 2013.

外研社

Fordította
Madaras Réka

Szerkesztette
Darvasi Ferenc

ISBN 978-963-09-9489-7

Minden jog fenntartva

© Foreign Language Teaching and Research Press 2013
© Kossuth Kiadó 2019
© Hungarian translation Madaras Réka 2019

Felelős kiadó Kocsis András Sándor,
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Műszaki vezető Papp Miklós
Nyomdai előkészítés Badics Ilona
Korrektor Virág Ildikó

www.kossuth.hu / kiado@kossuth.hu

Tartalom

Köszönetnyilvánítás	7
Bevezetés	11
Első rész: <i>Dao</i>	27
Második rész: <i>De</i>	125
Kínai fogalmak mutatója	229
Felhasznált irodalom	231
A szerzőről	235

Köszönetnyilvánítás

Először is megragadom a lehetőséget, hogy Shui Tiantong, Xu Guozhang és Wang Zuoliang professzorok emlékének adózzak. Ők voltak azok, akik az angol nyelv és irodalom szépséges kertjébe bevezettek engem. Tisztelettel emlékezem a Columbia egyetemi mentoromra, néhai Karl Kroeber professzorra, aki „nem arra tanított, hogy mit gondoljak, hanem hogy miként gondolkodjak”, és aki lehetővé tette számomra, hogy elmerülhessek Wordsworth művészetének lehetséges taoista olvasatában. Kroeber tanár úr a PhD-m megszerzése után arra biztatott, hogy még tovább mélyedjek el e témában, én viszont ezt követően kínai tanulmányokba fogtam.

Ekkor történt, hogy régi barátom, Chen Huixian megismertette a *qigong* csodálatos világával, a taoista tradíció eme újjáélesztett örökségével. Bemutatott a tanítványainak és felkért, hogy tartsak neki előadásokat a *qigong* filozófiai alapjairól. A *Daodejing** 41. fejezetében említett „kiváló tanítványok”-hoz hasonlóan Chen asszony

* Pinyin átírás hangsúlyjelekkel: *Dàodéjīng*; Wade-Giles átírásban: *Tao Te Ching*; az Akadémiai Kiadó *Keleti nevek magyar helyesírása* alapján: *Tao-tö-king*; Weöres Sándor nyomán: *Tao Te King*.

tanítványai nem csupán szorgalmasan tanulmányozták, hanem a gyakorlatban is alkalmazták a *Dao* alapelveit, miközben egy önmaguk és mások számára egyaránt jobb élet után kutattak. Ezek a diákok és mások is, akik az előadásaimat hallgatták, a tanáram is egyben, akiknek köszönettel tartozom.

A *Dao*-ról való tudásom átadásának útján volt szerencsém találkozni a taoizmus legtermékenyebb kínai tudósával, Zhan Shichuang professzorral, a Szecsuan Egyetem tanárával. Együtt vezettünk egy kutatóutat Kína taoista hegyeihez és templomaihoz. Mélyreható és inspiráló előadásokat tartott, akadémiai művei pedig rendkívül informatívak és egyedi.

A kutatóúton társunk volt nagyszerű barátunk, Brenda Nielson is, aki igen beható ismerője a taoizmusnak, és aki szindarabokat és regényeket is írt a kultúrák keveredéséről. Brenda nagyon segítőkész szaktanácsadónak bizonyult, ugyanakkor ennek a projektemnek lelkes támogatója is volt.

Másik konzulensem, akinek szintén halálával tartozom, Lynn Connor Kína-történész. Lynn osztozik a klasszikus kínai kertek taoista szimbolizmusa iránti érdeklődésemben. Egy középiskolai tanár alaposságával olvassa szövegeimet és osztja meg velem hasznos észrevételeit.

Szívélyes köszönetem az Idegen Nyelvű Oktatási és Kutatási Kiadó (*Foreign Language Teaching and Research Press*) vezetőinek és munkatársainak, akik nagylelkűen befogadták a kéziratot, és kialakították a könyv végső változatának elegáns formáját. Külön ki-

emelném a szerkesztő asszony, Meng Jiawen magas fokú szakértelmét és baráti együttműködését.

Ezt a hosszadalmas projektet természetesen nem tudtam volna véghezvinni feleségem, Diane D. Ma szerető türelme és gondoskodása nélkül. Ezt a könyvet neki ajánlom.

Bevezetés

A *Daodejing* oly sok angol fordítása után mi végre még egy?
(Moss Roberts, 2001)

A *Daodejing* valószínűleg több angol fordítást megért,
mint bármelyik más világirodalmi mű.
(Roger Ames, 2003)

Ha ilyen jeles sinológusok, mint Roberts és Ames professzor urak szükségesnek érzik megindokolni saját fordításuk létjogosultságát, ez a kései kísérlet sem mentesülhet ez alól. Nincsenek újonnan felfedezett kézirataim, melyek indokolnák új fordításomat. Valamely szaktudomány friss nézőpontját sem ígérhetem. Azonban Laozi halhatatlan művének végtelen mélysége és – ebből következően – átültetésének szabadsága lehetőséget ad arra, hogy egy új – kommentárokkal megtámogatott – fordítás segítségével az olvasót még egy lépéssel közelebb vigyük ahhoz, amit Laozi ténylegesen mond, és ahogyan elmondja. Ezért adtam könyvemnek az *Imigyen szóla Laozi* címet, nem pedig azért, mert Laozit egy másik Zarathustrának vagy Nietzschének tekinteném. Értelemszerűen, Laozi valódi mondanivalója nagymértékben interpretáció kérdése, viszont a két-nyelvű szöveg és a kommentárok segítségével a kedves olvasó részese lehet annak az „aha!” érzésnek, hogy „Most már értem, mit akar

mondani Laozi”. E bevezetőben bemutatom, milyen megközelítést alkalmaztam azokban a kérdésekben, melyekkel minden fordító szembesül.

Szerzőség

Ha történeti kontextusban akarjuk megérteni Laozit és a neki tulajdonított művet, azzal a nagy kihívással szembesülünk, hogy a szerző életére vonatkozóan rendkívül kevés adat áll rendelkezésünkre. Anélkül, hogy különösebben elmélyülnék ebben a témában, magam is – hasonlóan sok tudóstársamhoz – arra az életrajzi adatra támaszkodom, amely a Han kori történész, Sima Qian (kb. Kr. e. 145–90) monumentális művében, *A történész feljegyzéseiben* található. E forrás szerint Laozi eredeti neve Li Er vagy 李耳, illetve Dan vagy 聃. Születési helye Quren falu, mely Lai járásban, Ku megyében, a Chu királyság területén volt található. Ő gondoza a Zhou dinasztia királyi archívumait. Laozi körülbelül húsz évvel volt idősebb Konfuciusznál (Kr. e. 551–479), és a két férfiú akkor találkozott egymással, amikor Konfuciusz harmincéves lehetett. Vagyis Laozi – akárcsak Konfuciusz – két történelmi korszak határán élte életét. E korszakokat Kínában Tavasz és Ősz korszak (Kr. e. 770–476), valamint Hadakozó fejedelemségek korszaka (Kr. e. 475–221) néven tartják számon. Zavaros kor volt: a feudális államok harcban álltak egymással, és a Zhou-dinasztia hanyatlóban volt. A kor gondolkodói a legkülönbébb javaslatokkal álltak elő, és keresték a kiutat az

adott korszak zsákutcájából, ezáltal megteremtették Kína gondolkodástörténetének aranykorát. A sok szellemi irányzat közül kettőnek volt különösen nagy hatása, az egyik Konfuciusz, a másik Laozi nevéhez fűződik. Amint azt Sima Qian írja Laoziról szóló életrajzi feljegyzései végén: „Laozi tanítványai elutasították Konfuciusz tanait, Konfuciusz követői tagadták Laozi tanítását.”

Komoly történész lévén Sima Qian nem zárta ki annak lehetőségét, hogy valaki más lehetett a titokzatos Laozi. Ugyanakkor világossá teszi, hogy – véleménye szerint – ezek a verziók pusztá mendemondák. A 或曰 (huò yuē) frázissal fejezi ezt ki, melynek jelentése: „egyesek szerint”, vagy „azt mondják”. Például ilyeneket mond: „Azt mondják, hogy Laozi több mint százhatvan évet élt. Egyesek szerint kétszáznál is többet.” „Egyesek szerint Dan vagy 聃 volt Laozi, mások szerint nem.” Ezzel szemben nincsenek ilyen fenntartásai, mikor Li Er történetét meséli el. Sőt, felsorolja Laozi utódainak sorát, egészen a saját koráig. Laozi életrajzát a következő megerősítéssel zárja: „Li Er a nem-cselekvést gyakorolta, és arra ösztönözte az embereket, hogy változtassák meg magukat. Nyugalmát megőrizte, és az emberekre bízta a helyes irány megtalálását.”

Ami pedig a *Daodejing* szerzőségének kérdését illeti, Sima Qian habozás nélkül beemelte a hivatalos életrajzba a legendát, amely szerint – elvonulásra tartván, a Hangu-hágón át – Laozit meggyőzte Yin Xi, a hágó őrzője, hogy írja le a tanításait. Így született meg a halhatatlan, ötezer szavas klasszikus, melyet kezdetben *Laozi*, később *Daodejing* néven ismertek.

Azzal, hogy ragaszkodom Laozi történeti hitelességéhez, igyek-

szem ellenállni a kísértésnek, hogy olyan mitikus anyagokra hagyatkozzak, melyeket azután oltottak titokzatos életrajzába, hogy posztumusz elnyerte az istenség státuszát. Ugyanakkor, fordításommal és a kommentárjaimmal olyan személyt próbáltam megformálni, aki az ötezer karakteres szövegben megjelenő meggyőződések és kételyek összességének hangot tud adni valamiképpen. Laozi tanításainak teret és időt átívelő univerzális értéke tagadhatatlan. Különösen nagyra értékelem, hogy alkalmazhatóak a 20. és 21. századi életünkre. Viszont minden örömmel azon vagyok, hogy ne használjak anakronisztikus példákat tanításainak illusztrálására, illetve, hogy semmiképpen se alkalmazzam tanításait a jelen kor eseményeinek elemzésére. Bár elismerem, hogy minden interpretáció vagy fordítás szükségszerűen szubjektív, azt vallom, jobb az olvasóra bízni a régi tanok saját tapasztalataival való összekapcsolását.

Kiadások

A *Daodejing* legelterjedtebb verziója nyolcvanegy fejezetből áll, két részre osztva: az első harminchét fejezet alkotja az első részt, a *Dao*-t, a többi pedig a második részt, amelynek címe: *De*. Ez az alapszerkezet, és ennek sok variációja két fő szerkesztő-kommentátor nevéhez köthető. Az első, akinek írói álneve „Heshang gong” („A Folyó Ura”), az ő munkája a 200-as évek elejére datálódik; a második Wang Bi (226–249), a csodagyerek. Míg Heshang gong soronkénti kommentárja azonos súlyt fektetett az államvezetésre és az

önnevelésre, Wang Bi interpretációja metafizikus, és ennek köszönhetően ez a kiadás az alapszöveg rangjára emelkedett és ez lett a hitelesnek elfogadott *Daodejing*-szöveg, amely alapján az évszázadok során számtalan variáció és kommentár látott napvilágot.

Mindemellett eme klasszikus mű egyetlen kézírata sem volt ismert egészen 1973-ig, amikor a *Daodejing*nek két, sokkal régebbi, selyemre írt kéziratát meg nem találták egy ókori sírban, Mawangduiban, Hunan tartomány fővárosának, Changshának a közelében. A selyemre írt kézirat két verziója került akkor elő: az *A* szöveget valamikor Kr. e. 206–195 között másolták, míg a *B* szöveg Kr. e 194–180-ra datálódik. A sok másolási és anyaghiba ellenére ezek a legkorábbi teljes kéziratok, melyeket jelenleg ismerünk. A kéziratok nemcsak igazolták a taoista klasszikus létezését, de megoldották a kutatások néhány szövegértelmezési problémáját is. Az egyik meglepő különbség a mawangdui kézirat és Wang Bi alapszövege között a két rész sorrendje: mindkét mawangdui változatban a *De* megelőzi a *Dao* részt. E szövegek alapján Robert Henricks készített új fordítást, melynek címe: *Laozi: Te-Dao-King – Új fordítás a most felfedezett mawangdui szövegek alapján* (1989). Mindezzel együtt továbbra is a Wang Bi-féle változat a legnépszerűbb forrása az új fordításoknak, míg a mawangdui kéziratokat inkább referenciaként használják szövegek és interpretációk ellenőrzéséhez.

1993-ban, húsz évvel a mawangdui lelet felszínre kerülése után, a *Daodejing* egy még korábbi – bambuszcsíkokra írt, töredékes – változata is előkerült. Ezúttal egy régi sírból Guodianben, a Hubei tartománybeli Jingmen város közelében. Ez a legkorábbi *Daode-*

jing-kézirát, Kr. e. 300 körül keletkezett. A szakértők kíváncsiságát leginkább az az új szöveg keltette fel, mely a „太一上水 (Tài Yīshàngshuǐ)”, vagyis „A Hatalmas Egy Megszüli a Vízet” mondattal kezdődik, amely a *Daodejing*-részleteket tartalmazó három bambuszcsikkötet egyikén bukkant fel. Ez az új dokumentum természetesen figyelmet érdemel, és akár új fényt is vethet a klasszikusra, ám a guodiani *Daodejing* értékét csökkenti annak töredékes volta. Ugyanakkor ez a változat tovább erősíti a klasszikus mű eredetere és szerzőjére vonatkozó sejtéseket, és szintén jó referenciaanyagként szolgál viták vagy bizonytalanságok esetén.

Nem vall nagy eredetiségre, de magam is a 81 fejezetes, gazdagon kommentált Wang Bi-kiadást használok fordításom és szövegértelmezésem alapjául. Szövegellenőrzéshez forgattam a mawangdui és a guodiani kéziratokat, s egyéb variációkat is. A szövegértelmezéshez egyebek mellett Heshang gong soronkénti kommentárjait használtam. Azonban legfontosabb információforrásom Chen Guying professzor jegyzetekkel és kommentárokkal ellátott javított kiadása (Beijing, 2009). Valójában elég hűen követtem az ő szerkesztését, és nagy hasznát vettem az általa gyakran idézett történelmi kommentároknak. Az egyes interpretációk kiválasztásáról és a szerkesztési kérdésekről magam döntöttem. További megbízható forrásokra is hivatkozom, de mivel célközönségem a laikus, nem kínai olvasó, nem terhelem őket a szövegválasztásaim szerteágazó magyarázatával.

Kulcsszavak

Története során a *Daodejinget* olvasták már filozófiai és metafizikai műként, szentírásként, klasszikus önfejlesztő könyvként, kormányzási útmutatóként, katonai stratégiai alpműként, praktikus bölcsességek gyűjteményeként, kereszténység előtti próféciaaként és így tovább. Mindegyik olvasat lehetséges, de érvényességük három kulcskifejezés alapvető megértésén múlik. Ezek a *Dao* vagy 道, a *De* vagy 德, és a *wuwei* vagy 無為.

Ha a *Daodejinget* két részre osztjuk – aminek a helyességét a ma-wangdui selyemkézirat is igazolja, igaz, hogy fordított sorrendben –, meglepő, hogy a *Dao* rész és a *De* rész egyaránt egy tagadással kezdődik, nevezetesen, hogy mi NEM az (örök) *Dao* és mi NEM a (felsőbb) *De*. Ez azt sugallja, hogy a *Dao* és a *De* fogalmak már használatban voltak Laozi idejében, és hogy ő első perctől biztosítani akarta azt, hogy az ő értelmezését ne keverjék össze a köznapi használattal. A szövegben viszont sehol sem próbál mindenre kiterjedő, absztrakt definíciót adni e két fogalomra. Stratégiája egy regényíróé, aki fokozatosan fejti ki a főszereplő karakterét, amint a történet halad előre. Ez különösen igaz a *Dao* jellemzésére.

A *Dao* szó a *Daodejing* legalább harminchat fejezetében felbukkan, gyakran többször is egy-egy fejezetben. Ezek közül talán az 1., 21., 25. és 42. fejezet a legfontosabb, ezek ugyanis közvetlenül tárgyalják a *Dao*-val kapcsolatos fontosabb kérdéseket, nevezetesen, hogy a *Dao* az univerzum eredendő forrása és mozgatója, végtelen és mobilis, megfoghatatlan és megnevezhetetlen, és mindenek-

fölött, hogy mi a jelentősége számunkra, a „tízezer dolog” számára. Ha átlátják ezeknek a fejezeteknek a lényegét, a könyv többi része könnyen érthető lesz.

A sinológusok és fordítók a mai napig fáradoznak azon, hogy megtalálják a *Dao* megfelelő fordítását a különböző nyelvekben. Az első siker, vagy majdnem siker a bibliai „Út” fogalom volt. A *Dao* szó szerinti fordítása valóban az Út. De amikor Jézus azt mondja, hogy „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (János 14:6), azt hirdeti, hogy „Senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam”. Ugyanakkor a *Dao*, Laozi szerint, maga az eredendő Mindenható, minden dolgok Anyja, és nem pusztán az Út valami felé. Ennek az ellentmondásnak a feloldása vezetett az angol [és magyar] nyelv egyik jelentős bővüléséhez, nevezetesen a *Dao* szó angol [és magyar] szókészlethez való hozzáadásához. Ebből erednek a *taoizmus* és a *taoista* szavak. Sok elődömhöz hasonlóan minden további nélkül elfogadom ezt a megoldást, fenntartva a szó szerinti „út” alternatíváját is.

A *Daodejing* másik kulcsszava természetesen a *De*. Habár a szó tizenhat fejezetben is felbukkan, körvonalai nem olyan világosak, mint a *Dao*-é. Ez a homályosság nem véletlen, hiszen a *De* nem más, mint a *Dao* emanációja vagy megvalósulása. Ahogyan azt Laozi mondja a 21. fejezet elején: „A Hatalmas *De* működése egyedül a *Dao*-t követi.” Tehát semmi más teendők nincsen, mint követni a *Dao*-t, és ugyanott lesz a *De* is. Ebben a tekintetben a szó értelmezését nem szabad kizárólag az „erkölcsi feddhetetlenség” vagy „erény” kifejezésekre korlátozni, ahogy már Laozi idejében is tették. Mégis nagyon sok fordító az „erény” kifejezést használja. Arthur Waley

„erő”-t mond, talán az „erény” és az „életerő” etimológiai összefüggése alapján. A „De” annak idején egy dicsőítő kifejezés volt, mellyel a feudális uralkodó érdemdús kormányzását illették. Ennek a homályosságnak az elkerülése érdekében úgy döntöttem, hogy ebben az esetben is – akárcsak a *Dao*-nál – maradok a *De* átiratnál. Viszont használni fogom az „erény” szót is ott, ahol Laozi bírálja a kifejezés köznapi használatát. Ha meg akarjuk érteni a *De* jelentését, tisztában kell lennünk azzal, hogy a *De* vagy 德 karakter homonim és felcserélhető a *de* vagy 得 karakterrel, melynek jelentése „kap”, „szerez”, „elér”. Laozi erre a másik *de*-re gondolhatott, amikor a *De* szót a *Dao* elérése kapcsán használja, tehát arra, hogy „elérni”. A két *de* összekapcsolódásának bizonyítására elég azt észrevenni, hogy a 38. fejezetben a 德 írásjegy kilenc sorban is megjelenik, míg a 39.-ben a 得 karakter hét sorban is kulcsszónak bizonyul.

Amikor Laozi a *Dao* különböző dimenzióit, valamint a hozzá vezető utakat kutatta, nem pusztán metafizikai diskurzust folytatott. A kor, melyben élt, nem engedélyezett efféle fényűzést. Az ő célja egy tévedhetetlen modell kidolgozása volt, mely által minden gond, társadalmi, politikai vagy személyes probléma megoldható. Ezt a modellt magában a *Dao*-ban találta meg, vagy, ha úgy tetszik, a Természetben vagy az Univerzumban, aminek a *Dao* a szülőanyja. Ebben a modellben nem az aktivitás, nem az agresszió vagy a csodaszerek a mérce, éppen ellenkezőleg, az aktivitás hiánya és a versengés- vagy erőszakmentesség. Az angol romantikus költő, William Wordsworth szavaival: ez az „okos passzivitás”. Laozi szótárában ez a *wuwei* avagy 無為, vagyis a „nem-cselekvés”. Ez a ki-

fejezés nem Laozi találmánya, használták a kortársai is, habár nem volt annyira elterjedt, mint a *Dao* és a *De*. A kifejezés csak egyszer tűnik fel Konfuciusz *Beszélgetések és mondások* című művében, míg a *Daodejing*nek legalább tíz fejezetében. Figyeljék meg jól a 48. és a 63. fejezetet! A *wuwei* eszméje központi helyet foglal el Laozi filozófiájában, mert benne testesül meg gyakorlatias bölcsessége, mely azon az elképzelésen alapul, hogy a *Dao* minden erő és bölcsesség forrása.

A „nem-cselekvés” a „létezés” egy állapota, egyben az ügyek megoldásának egy módja. Röviden arról van szó, hogy megszabadulunk saját akaratunktól, és a *Dao* természetes útjait követjük; ily módon minden a lehető legjobb hatásfokkal, valamint legkisebb erőfeszítéssel és költséggel oldódik meg. A fordítók próbáltak olyan kifejezést találni, mely magába foglalja a *wuwei* gazdag jelentéstartalmát, és ebből olyan megoldások születtek, mint a „kényszer nélküli cselekvés”, „nem tudatos cselekvés”, „tevékenységmentesség”, „inaktivitás”, „erőfeszítés nélküli cselekvés” stb. Én is próbáltam egy általános megoldást találni, ami bárhová beilleszthető, de akárcsak sok más fordító hasonló kísérlete, az én „általános” megoldásom is túlságosan korlátozónak bizonyult. Sok kísérletezés után arra jutottam, hogy az a legjobb, ha – taoista módjára – visszatérek a nyers, változatlan, paradox „nem-cselekvés” kifejezéshez, a „nem-létező” párjához. Néha átváltok a „semmit sem cselekedni” igei alakra, ha a szöveggörnyezet ezt kívánja.

Stílus

Laozi retorikájának egyik fémjele a paradoxonok gyakori használata. Ez a sajátosság abból a metsző tisztánlátásából fakad, amellyel Laozi a világ visszásságait szemléli. Ő maga így definiálja a paradoxont: „igaz állítás, mely az ellentétének tűnik”. Azt az általános jelenséget fedi fel, hogy ami abszurdnak tűnik, akár igaz is lehet. Példák akadnak bőven: „A nagyszerű zenében kevés a hang”; „A nagyszerű Kép-másban nincs forma”; „A bölcs háttérben marad, mégis elé kerül”.

Amilyen gyakran használja a paradoxonokat Laozi, ugyanolyan szívesen nyúl a közhelyszerű analógiákhoz is, melyeket a természeti jelenségek megfigyeléséből vesz. Például a „legfőbb Jót” a vízhez hasonlítja, „a víz mindennek jó, hasznára való, de nem kelt viszályt”. Egy nagy ország kormányzásának művészetét egy „kis hal főzéséhez” hasonlítja, mivel a kicsi és törekeny hallal óvatosan kell bánni és nem szabad túl sokat keverni. Ezek az analógiák nagyon meggyőzőek tudnak lenni, és fontos kiegészítői az intellektuálisan nagyobb kihívást jelentő paradoxonoknak.

Laozi irodalmi génuszának további megnyilvánulása a költészete. Költészet alatt nemcsak a verseket értem, hanem tömör prózai stílusát is. Valójában nem mindig könnyű megkülönböztetni a prózáját a verseitől. Sok prózai mondata mára szállóigévé vált, például az, hogy az „ezermérföldes utazás egyetlen lépéssel kezdődik”.*

* Lao-ce: *Tao te King. Az Út és Erény könyve*. Ford. Weöres Sándor. Balassi, Budapest, 1996. 95. (64. fejezet.)

Azonban a versei azok, melyek tanításait igazán emlékezetessé teszik, a rímek segítenek megtalálni a mondat végét és a sorok hovatartozását. Ez rendkívül fontos, ugyanis a klasszikus kínai nyelvben az olvasást nem segíti központosítás. Laozi költészetének része a parallelizmus vagy az ismétlődés, mikor is egy szintaktikai minta vagy egy szó ismétlődik az egész versszakban. Az ilyen ismétlődések kiemelik azt, amit a szerző nyomatékosítani akar, és kitörölhetetlenül rögződnek az olvasó memóriájában.

Fordítás és kommentárok

Minden fordító az eredeti szöveg szelleméhez és betűjéhez való hűség, valamint a fordított szöveg olvashatósága és olvashatósága közötti középutat és egyensúlyt keresi. Különösen nagy kihívás ez egy olyan klasszikus mű fordításánál, mint Laozi *Daodejingje*, ugyanis jelen esetben nem csupán egy gondolati mű, hanem egy valódi irodalmi alkotás tolmácsolásáról beszélünk. Igyekeztem a lehető legtöbbet megőrizni az eredeti mű irodalmiasságából, hogy a kedves olvasó hasonló élményben részesüljön, mint az, aki kínai nyelven olvassa a művet. Laozi nyelvezetének szépsége – mely meghatározza és egyben tükrözi gondolatainak szépségét – elveszne az angol fordításban, ha csupán prózai parafrázis lenne. Az eredeti szépség jó része természetesen elvész a fordításban, különösen a rímek. Meg sem próbálom ezeket egy az egyben visszaadni, mert – tapasztalatom szerint – a kínai versekkel folytatott hasonló kísérletek

csupán elmés mondókákat eredményeznek. Amit biztosan nem akartam, és szerencsére nem is állt módomban megtenni, hogy olyan fordítást készítsek, mely közelebb áll az Erzsébet-kori költészethez, mint a hiteles fordításhoz. Arra biztatom olvasóimat, hogy kicsit lépjenek ki a komfortzónájukból, hogy értékelni tudják – habár fordításban – egy idegen irodalom szokatlan kadenciáját. A jó hírem az, hogy igenis létezik a költői szabadság, még az anyanyelvű irodalomban is.

A fordítás kiegészítéseként minden egyes fejezetet kommentárral láttam el, amelyben szövegszerkezeti és értelmezési kérdésekre térek ki. Ezek elsősorban olyan kulcsfontosságú kínai karakterekre vonatkoznak, amelyeknek több értelme van, vagy hasonló a kiejtésük más karakterekhez. Az volt a célom, hogy történeti és nyelvészeti támpontot nyújtsak az olvasónak a bonyolultabb részek megértéséhez. E megértési folyamatban egyfajta idegenvezetőként szolgálok, anélkül azonban, hogy a végső válaszok tudójának vallanám magam. Ahelyett, hogy kész, szépen csomagolt terméket nyújtanék át, azt állítván, hogy ez az, amit Laozi mond, és ez az, amit az olvasónak tudni érdemes, inkább arra hívom őket, hogy legyenek részesei ennek a nyitott és még alakulóban lévő fordítási és értelmezési folyamatnak. Ugyanakkor, minden erőmmel igyekszem elkerülni, hogy a mondataim beárnyékolják Laozi mondandóját. Olvassák el először Laozi sorait, töprengjenek el fölöttük, aztán, ha segítségre vagy támpontra van szükségük, olvassák el a kommentárt, fogadják el, vagy vessék el azt, belátásuk szerint. Remélhetőleg ennek a folyamatnak a járulékos haszna az lesz, hogy az olvasók – a kétnyelvű

szöveg és a kommentárokból felbukkanó kínai karakterek segítségével – kapcsolatba kerülnek az írott kínai nyelvvel.

Egyszerűsített és hagyományos karakterek

A kínai karakterek évezredes fejlődésen mentek keresztül. Az egyszerűsített írásjegyeket 1956-ban vezették be a Kínai Népköztársaságban, és ez lett a szabvány a szárazföldi Kínában, valamint Szingapúrban. A korábbi írásjegyeket ettől kezdve komplex vagy hagyományos karaktereknek nevezték. Mai napig ez a szabvány Tajvanon, Hongkongban, Makaón és sok helyen a kínai diaszpórában. A kínai klasszikusokat az anyaországban is hagyományos karakterekkel nyomtatják, de az egyszerűsített írásjegyek használatának egyre erőteljesebb terjedése jellemző.

Pinyin

A kommentárokból, valamint a bevezetőben megjelenő karakterek mellett feltüntetjük azok fonetikus átírását is, amit *pinyin*-ként ismerünk. A kínai karakterek latin betűs átírásának rendszere, a Wade–Giles-rendszer már több mint száz éve használatban van. Ez egy saját logikát követő, fonetikus rendszer, amely nagyon hasznosnak bizonyult az angol könyvkiadásban. Ezen a rendszeren keresztül került be a *Tao* szó az angol nyelvbe, azt a szabályt követve, hogy

a magánhangzót megelőző *t* nem aspirált „t”, (mint a *t* az angol „style” szóban), szemben azzal a *t*-vel, melyet hiányjel követ (t'ao) – utóbbit úgy kell kiejteni, mint az angol *t* mássalhangzót a „tower” szóban. Hasonlóképpen, hiányjellel különböztetik meg az aspirált *p'* és *k'* hangokat a nem aspirált megfelelőiktől, mint például az angol „spell” és „skill” szavakban. E szabály szerint a ㄊ karakter kiejtése Wade–Giles szerint *te*, mert a „t” itt nem aspirált.

1958-ban a Kínai Népköztársaságban megjelent egy új latin betűs átírás, a *pinyin* rendszer. A *pinyin* szó szerint hangátírást jelent. Az új rendszer szerkezete nagyon közel áll a Wade–Giles-féle átíráshoz, két lényeges különbséggel.

Az egyik az aposztróf eltörlése. Így a Wade–Giles-féle *p'*, *t'*, *k'* helyett a *p*, *t*, *k* jelöli az aspiránsokat, míg a *b*, *d*, *g* betűk jelölik a régi rendszer nem aspirált *p*, *t*, *k* hangját. E szerint a *Tao* helyet *Dao*, *Te* helyett pedig *De* írandó. A kiejtés persze nem változott, csak az írás.

A másik fontos különbség a *c*, *ch*, *q*, *x*, *z* és *zh* használata a nyugati nyelvek fonémakészletétől eltérő fonémák jelölésére. A *c* betű kiejtése „ch”; a *ch*-t úgy ejtjük, mint a vastag „csh” hangot, fölfele görbülő nyelvvel; a *q* kiejtése egy vékony „tyh” hang; az *x* egy vékony „hsz” hang; a *z* olyan, mint a „c” vagy „dz” hang; és végül a *zh* olyan, mint egy vastag „cs” hang, felfele görbülő nyelvvel ejtve. Ehhez kapcsolódik még az *i* betű, amely a *c*, *ch*, *q*, *x*, *z* és *zh* után az öt megelőző mássalhangzó megnyúlását mutatja. Így a *zi* mássalhangzót a „Laozi”-ban „dzzz”-nek ejtjük.

Egy további, kevésbé fontos különbség a Wade–Giles-féle *j* betű helyett bevezetett *r*. Így a konfucianus 仁 érték (emberség) átírva

ren, nem pedig *jen*. Ugyanakkor a *j* betű visszakapta szabályos angol fonetikus szerepét, így az olvasók tudhatják, hogy a „Beijing” kiejtése „peitying”, nem pedig „beidzsing”. Hasonló a *jing* hangzása a *Daodejing*ben.

Kezdetekben volt némi ellenállás a szokás hatalma, valamint a politikai ellentétek miatt, de miután a Kínai Népköztársaság 1970-ben visszakapta helyét az ENSZ-ben mint a Biztonsági Tanács állandó tagja, a *pinyin* bevezetése elkerülhetetlenné vált. Mára a *pinyin* rendszer nemzetközileg elfogadott, olyannyira hogy már az amerikai Kongresszusi Könyvtár és jó nevű sinológusok sora alkalmazza, habár néhányan kitartanak a régi Wade-Giles-rendszer mellett. Remélhetőleg ez a párhuzamosság lassan kikopik majd.

ELSŐ RÉSZ

*

Dao

1

道可道，非常道；名可名，非常名。无名，天地之始；有名，万物之母。
故，常无，欲以观其妙；常有，欲以观其微。
此两者，同出而异名，同谓之玄。玄之又玄，众妙之门。

Az utakra lehet mondani, hogy *dao*, de az nem az örök *Dao*;
Nevekkel meg lehet nevezni, de az nem az örök név.
Név nélküli az Ég és a Föld kezdete;
Minden dolgok Anyja néven nevezett.

Ezért

Az örök Nem-létező által megfigyelhetjük titkát;
Az örök Létező által a megnyilvánulását.

E kettő eredete egy,
Csak a nevük különböző;
Mindkettő rejtelmesnek nevezhető.
A rejtelmekbe hatolva nyílik meg
Minden titkok kapuja.

✱

KOMMENTÁR

A kínai nyelvet nem ismerő olvasó számára is feltűnhet, hogy rögtön a fejezet első sorában háromszor is megjelenik a 道 karakter (kiejtése: dào). A szó etimológiája, ahogy arra már számtalan tudós-kutató rámutatott, az „ösvény”, „út” vagy egyszerűen csak: „a valahová vezető út” értelmezéseket sugallja. Mire a *Laozi* címen ismert könyv megszületett, a különféle filozófiai irányzatok gondolkodói már használták a kifejezést, egy homályosan definiált, ugyanakkor mindenre kiterjedő, *magasabb rend* jelentéssel. Úgy tűnik, Laozi a karakter mindkét korabeli jelentésére reflektált. Ugyanakkor minden bizonnyal tisztában volt a 道 egy derivatív használatával is, mely szerint jelentése: „mondani”. Az angol [és magyar] fordítók két stratégiát alkalmaztak a 道 szó metafizikai értelmének visszaadására: egyrészt az „Út” bibliai kifejezését kölcsönözték, ahogy az „Én vagyok az út, az igazság és az élet” passzusban (János 14:6) olvasható; másrészt átvették a kínai szót, melyet a Wade–Giles átírási rendszerben eredetileg *Tao*-nak, később, a *pinyin* átírási rendszerben *Dao*-nak írnak át. Jelen fordítás igyekszik tekintettel lenni az angol [és magyar] nyelvben régóta meghonosodott *Tao* vagy *Dao* kifejezésre, ugyanakkor figyelembe veszi az „út, utak” konkrétabb jelentését, valamint a „mondani” igei jelentést egyaránt. Ennek megfelelően a három 道 közül az első azokra a különböző „utakra” vonatkozik, melyeket a Laozi korabeli gondolkodók javasoltak a korszak társadalmi bajainak orvoslására; a második 道 a „mondani” igét jelenti, pontosabban, abban az értelemben,

hogy: „valamire azt mondani, hogy az a *dao*”; a harmadik 道 pedig az örök *Dao*-ra utal.

Mondattanilag a legtöbb fordító az első sort egy mondatnak tekinteti: „Az út, mely, szóba-fogható, nem az öröktől-való”.* A mawangdui szövegverzió ezt a sort két párhuzamos mondatra tördeli, mindkettő egy-egy mondatzáró partikulával 也 (yě) zárul. Jelen fordítás is ezt a szintaxist követi, de egyébként megmarad a Wang Bi-féle változatnál, amelyből hiányzik a 也 partikula. Ez az olvasat megkönnyíti a 道 karakter különféle értelmezéseinek megjelenítését a fordításban.

A következő sorban Laozi, az „örök” szemszögéből nézve semmisíti meg a „nevek” e világi hangsúlyozásának nimbuszát. Konfuciusz a „nevek kiigazítását” sürgette, mint mindenféle morális és politikai diskurzus előfeltételét, Laozi úgy vélte, hogy a néven nevezés a világi ügyek hatáskörébe tartozik. Őt az „örök”, nevektől mentes világa érdekelt. Itt a Wang Bi-féle szövegben a 常 (cháng) karakter szerepel, aminek az alapvető jelentése: „örök”. A Mawangdui verzió a 恒 (héng) szinonimát használja, melynek jelentése „állandó”, „változatlan”, vagy „örök”. Ez a változat kizárja ebből a kontextusból a 常 egyéb értelmezési lehetőségeit, mint például a „gyakori”, „sűrű” vagy „mindennapi”.

A tagadó 無 (wú), melynek jelentése „nem birtokolni” vagy „nem létezni/lenni”, és az állító 有 (yǒu), melynek jelentése „birtoko-

* Weöres Sándor is így fordítja. Lao-ce: *Tao te King. Az Út és Erény könyve*. Balassi, Budapest, 1996. 17.

kolni” vagy „létezni/lenni”, ellentétpárt alkotnak. Ennek megfelelően a 無名 (wú míng) jelentése „névvel nem bírni”, vagy „név nélküli”, míg a 有名 (yǒu míng) jelentése „névvel rendelkezni”. Ugyanígy a 無欲 (wú yù) jelentése „vágygal nem rendelkezni”, vagy „vágy nélküli”, és a 有欲 (yǒu yù) jelentése „vágygal bírni”. Viszont mind a 無 (wú) mind pedig a 有 (yǒu) ontológiai státuszt kap, amikor a „Nemlét” illetve a „Lét” állapotára vonatkoznak. Tudnunk kell, hogy a klasszikus kinaiban nincs központosítás, ezért a jelentés annak függvényében változhat, hogyan központosunk, vagy hol tartunk szünetet olvasás közben. Ennek megfelelően az első versszak harmadik és negyedik sora központosítható ebben a formában: 無名, 天地之始; 有名, 萬物之母 amelynek jelentése: „Név nélküli az Ég és Föld kezdete; Minden dolgok Anyja néven nevezett.” De lehet így is központoszni: 無, 名天地之始; 有, 名萬物之母. Ebben az esetben a fordítás: „Nemlét: ez Ég és Föld kezdetének neve; Lét: ez minden dolgok Anyjának neve.” Mindkét olvasatnak van értelme és mindkettő előfordult már a *Daodejing* kutatásának történetében.

A fentebb említetteken kívül van még további három karakter ebben a fejezetben, amely kiemelt figyelmet érdemel. Az első a 觀 (gūan), melynek jelentése „megfigyelni”, illetve – a meditáció kontextusában – „kontemplálni, szemlélni”. A *Yijing* előszava leírja, miképpen alkotta meg Fuxi, a régi bölcs a halhatatlan trigrammokat (a hexagrammok prototípusait) oly módon, hogy „megfigyelte” az Ég és Föld mintázatait, a csillagképeket az égen, és a táj topográfiájának, valamint az állatok és növények viselkedésének mintáit a föl-

dön. Laozi tökéletesen tisztában van azzal, hogy nehéz szavakba önteni a *Dao* „titkait”, ezért meg sem kísérli a mű elején, hanem egy sokkal későbbi fejezetre halasztja ennek kísérletét. Viszont arra szólít fel, hogy „figyeljük meg” a *Dao* titkát és megnyilvánulásait. Laozi számára a megfigyelésnek két módozata van, és mindkettő érvényes. Az egyik, hogy lemondunk az érzékeink kielégítésének emberi vágyáról, és a Nemlét „titkának” szemlélésére fókuszálunk. A másik, hogy élünk az intellektuális érdeklődés emberi adományával, és megfigyeljük a Lét állapotának különböző „megnyilvánulásait”. Érdekes megjegyezni, hogy a taoista vallásban a templomot nem „templom”-nak nevezik, hanem „obszervatóriumnak”, megfigyelési helynek, és ugyanazzal a 觀 karakterrel jelölik.

Egy másik kulcsszó ebben a fejezetben az „anya” jelentésű 母 (mǔ) karakter, a 萬物之母, „minden dolgok Anyja” mondatban. Egy patriarchális társadalomban majdnem általánosan elfogadott, hogy az „Apa” minden létező teremtmője, itt viszont fontos rávilágítani a taoista tanítások feminista jellegzetességére, nevezetesen, hogy az „Anyát” tekinti a végső Teremtőnek. Ez a fajta archetipikus belátás az univerzum mintázatainak szoros megfigyelésén nyugszik és fellelhető mindazokban a beszédformákban, melyekben a taoista filozófia megnyilvánul. Egyik ilyen kifejezés a 玄 (xuán), melynek jelentése „sötét”, amiből aztán a „mély” és a „titokzatos, rejtelmes” szó is származik. Laozi használatában a sötét (és a kapcsolódó fogalmak) – mely a végső igazság távoli mélységeibe vezet, ahonnan az élet kiáradt – egyértelmű szexuális konnotációval és kozmikus jelentőséggel bír. Erről bővebben lásd a 6. fejezetet.

Az általánosan elfogadott fejezetsorrendben Laozi már a legelején felkészíti olvasóit, hogy nem csupán egy újabb bölcsességgyűjteményre bukkant, hanem valami igazán magasztosra és mélyenszántóra, valami átfogóra és eredendőre, valami majdhogynem kimondhatatlanra és felfoghatatlanra. Ugyanakkor valami megfigyelhetőt és hozzáférhetőt ígér olvasóinak – „minden titkok kapujának” feltárását –, feltéve, hogy a helyes utat és a megfigyelés helyes módozatait követik.

2

天下皆知美之为美，斯恶矣。皆知善之为善，斯不善矣。
 有无相生，难易相成，长短相形，高下相倾，音声相和，前后相随：恒也。
 是以圣人处无为之事，行不言之教；万物作而弗始，生而弗有，为而弗恃，
 功成而弗居。夫唯弗居，是以不去。

Mikor az Ég alatt a szépet mind szépnek ismerik,
 Megjelenik a rút is.
 Mikor a jót mind jónak ismerik,
 Megjelenik a rossz is.

Lét és Nemlét egymást teremti;
 Nehéz és könnyű egymást kiegészíti;
 Hosszú és rövid egymást kiméri;
 Magas és mély egymásba hajlik;
 Zene és hang egybecseng;
 Első és hátsó egymást követik;
 Örökké így van ez.

Ezért
 A bölcs nem-cselekvéssel tevékenykedik,
 És szavak nélkül adja át tudását.

Mindent enged megtörténni, de nem kezdeményez,
Növekedni hagyja, de nem birtokolja,
Véghez viszi dolgát, de nem keresi hasznát,
Eléri célját, de elismerést nem vár.
S mert elismerést nem vár,
Azért az el nem marad.

KOMMENTÁR

Az első versszakban Laozi elsőre ellenmondásosnak, sőt abszurdnak hangzó állításokat tesz. Ha viszont közelebbről megvizsgáljuk ezeket, kiderül, hogy bölcs életigazságokat tartalmaznak. Paradox állítások, amelyek segítségével Laozi arra tanít, hogy miként emelkedjünk felül az emberi elme által kovácsolt különbségeken, és béküljünk meg a Természet alkotásaival. Például a Természet vagy a *Dao* anélkül alkotta meg „az Ég alatti tízezer dolgot”, hogy különbséget tett volna a szép és csúf, a jó és rossz között. Csak mi, emberek hoztuk létre ezeket a megkülönböztetéseket. Mi vagyunk azok, akik sóvárgunk a szép és a jó után, és gyűlöljük a csúfat és a rosszat. Ez a sóvárgás és gyűlölet küzdelemhez és gyötrelemhez vezet, ami már önmagában is csúnya és rossz.

A két paradoxont követően, melyben szembeállítja a szépet és a jót a csúfval és a rosszal, Laozi az emberiség egyik első relativitásértelmezését tárja elénk, nevezetesen, hogy az ellentétek – mint

a Lét és Nem-lét, könnyű és nehéz, hosszú és rövid stb. – egymástól függenek. A „zene és hang” egyébként a hangszeres zenére és az énekhangra utal. Ezután – a rá jellemző „ezért” vagy „így aztán” szófordulatot követően – Laozi arra tanít, miképpen kövessük megfelelően a bölcs viselkedését. Az elfogadott fejezetsorrend alapján itt említi meg először Laozi hőstét, a „bölcs”-et (圣人, shèng rén). Laozi számára a bölcs nem annyira erkölcsi példaképet jelent, hanem inkább olyasvalakit, aki rendelkezik azzal a bölcsességgel, ami által önkényes vagy önös cselekedet nélkül viszi véghez a dolgát. A bölcs „nem-cselekvés” fogalma, a *wúwéi* (無為) később vezérmotívumává válik ennek a könyvnek, itt viszont a szerző mintha véletlenszerűen vetette volna oda, mint egy ismerős fogalmat, ami azt sugallja, hogy nem ő lehetett e fogalom első használója. Mindenesetre Laozi a továbbiakban kifejti, mit ért „nem-cselekvés” alatt és összekapcsolja a garantált jutalommal: „S mert elismerést nem vár, azért az el nem marad.” Ez a záró mondat erősen azt sugallja, hogy Laozi filozófiája nem pusztán vegytiszta metafizika vagy etika, hanem a kívánt eredmény hatékony elérésének gyakorlatias értékével is rendelkezik.

Szólnunk kell még a „szavak nélküli tanítás” kérdéséről is. Az utókor élcelődve állapította meg, hogy Laozi ötezer szavas műve saját fenti elvének a cáfolata. Bár elismerjük, amit a bölcs sugall, hogy a *Dao* szavakkal ki nem fejezhető, természetesen a fenti mondatát nem kell szó szerint értenünk és hiba lenne teljesen tagadni a szavak szerepét a tanításban.

3

不尚贤，使民不争；不贵难得之货，使民不盗；不见可欲，使民心不乱。
是以圣人之治，虚其心，实其腹，弱其志，强其骨。常使民无知无欲。
使夫智者不敢为也。为无为，则无不治。

Ne magasztald a tehetségest,
Hogy a nép közt versengés ne keljen.
Ne becsüld nagyra a ritka kincseket,
Hogy az emberek rablásra ne vetemedjenek.
Ne mutass vágyott dolgokat,
Hogy a nép elméjét össze ne zavarod.

Ezért a bölcs úgy kormányoz, hogy
Elméjüket üresen,
Hasukat teli,
Akaratukat gyengén,
Csontjaikat erősen tartja.
A népet tudástól és vágytól örökké távol tartja.
Hogy az okos se merjen semmit se tenni.
Nem-cselekvéssel
Semmi nincs, mit ne kormányozhatna.

KOMMENTÁR

Amikor társadalmi ügyekről szól, Laozi gyakran használja a 民 (mín) kifejezést, ami az egyszerű, közönséges embereket, a népet jelenti. Az ő idejében a *mín* kifejezetten a csendes, analfabéta, tudatlanságban élő többségre vonatkozott. Ők verejtékes munkával biztosították megélhetésüket, kényszymunkára kötelezték őket, és háború idején katonának sorozták be. Ha a zsarnokság vagy egy természeti katasztrófa kétségbeesésbe hajszolta őket, lázadó csöcselékké változtak és társadalmi felfordulást okoztak. Bár Laozi tanítása egyetemes értékű, történelmietlen lenne azt gondolni, hogy tanaival közvetlenül a *mín*-t akarta volna megszólítani. A béke és a társadalmi jólét érdekében az uralkodókhoz, valamint a tanult és kiváltságos kevesekhez intézte szavait, hogy tartsák ellenőrzésük alatt a népet, és őrizzék meg a békét. Szem előtt kellett tartania korának történelmi valóságát. Ez nem azt jelenti, hogy ne lett volna tekintettel az egyszerű emberek jólétére, miközben tanácsokkal látta el a vezetőiket.

Ebben a kontextusban kell értelmezni Laozi azon tanácsát, hogy ne magasztalják a tehetségest. A tehetséges, vagy 尚賢 (shàng xián) fogalmat gyakran használta Mozi (kb. Kr. e. 468–376), a Hada-kozó Fejedelemségek Korszakának egyik nagy hatású gondolkodója. Mozi azt tanácsolta a fejedelmeknek, hogy az embereket ne csak a státuszuk alapján ítéljék meg, hanem tehetségük és érdemeik szerint jutalmazza őket. Laozi nem értett egyet ezzel a gondolattal, mert szerinte az ilyen előmenetel az egyszerű embereket magasabb pozícióért való versengésre ösztönözné. Laozi szerint a bölcs ural-

kodó az, aki tudja, hogyan őrizze meg alattvalói nyugalma és hogyan biztosítsa bőséges táplálásukat. Egy évszázadok óta háborúktól sújtott agrártársadalomban nem volt könnyű feladat a népgyomrárt megtömní és csontját keményen tartani. Érdemes felidézni a kínai közmondást: „A népnek az étel a legfontosabb.” Azt sem szabad elfelejteni, hogy az iparosítás előtti időkben a csontok és izmok adták azt a fizikai erőt, amiből az emberek meg tudtak élni.

Heshang gong, „A Víz Ura” szerint, akinek soronkénti kommentárokkal ellátott Laozi-kiadása a Keleti Han dinasztia idejére (Kr. u. 25–220) datálódik, a bölcs uralkodó nemcsak a politikával és a gazdasággal foglalkozik, hanem önmaga művelésével is. Ennek alapján, az, hogy „az elmét üresen tartja” azt is jelentheti, hogy „megtisztítja elméjét a vágyaktól és aggodalmaktól”; „a has megtöltése” alatt pedig érthetjük azt, hogy „magukhoz ölelik a *Dao*-t és megőrzik spirituális esszenciájukat.” Az „akarat gyengén tartása” jelentheti az „alázatos és engedékeny attitűd kialakítását és fenntartását, mely sosem vágyakozik hatalomra”; „a csontok erősen tartása” jelentheti „az életerő ápolását és a csontok velővel telítettségének megőrzését”. Mindezek a *nem-cselekvés* elvére utalnak, mely által semmi nincs, mi ne lenne kormányozható.

4

道冲，而用之或不盈。渊兮，似万物之宗；湛兮，似或存。吾不知谁之子；
象帝之先。

A *Dao* egy üres edény,
Használható, de soha nem telik meg.
Mélységes, mint minden létező forrása;
Sötét és homályos.
Nem tudom, ki szülte;
Megnyilvánulása az Ég Urát megelőzte.

✱

KOMMENTÁR

Laozi a *Dao*-t egy üres edényhez hasonlítja, a 冲 ugyanis a 盅 karakter variánsa, aminek jelentése „edény”, tágabb értelemben az edény üressége. A *Daodejing* egyik korábbi kiadásában egy „javítást” hajtottak végre, melynek során a második sor végén levő „teli” jelentésű 盈 (yíng) karaktert a „kiürült, üres” jelentésű 窮 (qióng) karakterre cseréltek, s ennek nyomán egy kutató az első két sort így

fordította: „Az út üres, de a használat nem meríti ki.” A javító és a fordító egyaránt a 45. fejezet soraival való összefüggésre gondolhatott: „A teli mintha üres lenne; használhatóságuk kimeríthetetlen.” Viszont egy edény hasznossága vagy használhatósága éppen kimeríthetetlen „ürességében” van. Egy edény ürességét arra használjuk, hogy folyadékot öntsünk belé, a *Dao* ürtartalma viszont oly nagy, hogy soha meg nem telik. A „kimerül” szó választásával a fordító eltávolodik Laozi elragadtatásától – mellyel az üresség paradox hasznosságára tekint –, és átlép az anyagi bőséghez való világi ragaszkodás területére. Ez minden bizonnyal ellentétben áll Laozi *Dao* felfogásával.

A 帝 (*dì*) szó az Ég Urára, az univerzumot irányító legmagasabb lényre utal. Laozi azt mondja, hogy a *Di*-t megelőzi a *Dao*, és a *Dao*-nak semmi nem szülője. Egyébként a *Di* csak azt követően kezdte átvenni az emberek fölött uralkodó „császár” jelentést, miután az első Qin császár (Qin Shi Huangdi) meghódította Kínát.

* Vö.: „A *dao* üres, de ha vele élünk, sohasem tudjuk kimeríteni” (Tökei Ferenc fordítása), vagy: „Az út üres, de működését abba sose hagyja.” (Weöres Sándor fordítása).

5

天地不仁，以万物为刍狗；圣人不仁，以百姓为刍狗。

天地之间，其犹橐籥乎？虚而不屈，动而愈出。

多言数穷，不如守中。

Az Ég és Föld nem emberséges,
Minden létezőt szalmakutyaként kezelnek.
A bölcs nem emberséges,
Mindenkit szalmakutyaként kezel.

Ég és Föld közötti tér –
Nem olyan, mint egy fújtató?
Üres, de soha ki nem merülő,
Mozog és egyre többet termelő.

A túl sok szó hamar kimerít,
Maradj inkább a középben.

KOMMENTÁR

Sok tintát használtak már el arra, hogy megmagyarázzák, miért gondolja azt Laozi, hogy „a bölcs”, valamint „az Ég és Föld” nem emberséges vagy jóindulatú. Úgy tűnik, konszenzus van abban, hogy amikor Laozi a 不仁 (bùrén) kifejezést használja, nem azt érti alatta, hogy „nem jóságos” vagy „nem emberséges”. Valójában semmi szükség ilyesfajta magyarázatokra. Látható, hogy a 仁 (rén) karakter két komponensből áll, az „ember” jelentésű bal oldali, és a „kettő” jelentésű jobb oldali gyökből. Ez azt mutatja, hogy a 仁 (rén) egy emberrel kapcsolatos fogalom, mely kifejezetten kettő vagy több ember közötti viszonyra vonatkozik. Viszont az Ég, a Föld, és – ami azt illeti – a *Dao* maga is, magasan az efféle emberi kapcsolatokhoz köthető fogalmak fölött állnak. Wang Bi, és az utána következő kommentátorok sora helyesen mutatott rá arra, hogy az Ég és Föld nem olyan antropomorfikus indíttatásból cselekszik, mint amilyen az emberi jóindulat, hanem egyszerűen csak van, és hagyja, hogy a Természet vagy a *Dao* viseljek gondját a dolgoknak. Egyes fordítók megpróbálták a „nem jóindulatú”, vagy „nem emberséges” fogalmakat a „rokoni jóságot elutasító”, illetve „könyörtelen”, „pártatlan”, vagy ehhez hasonló fogalmakkal helyettesíteni. Ezek viszont szintén emberi fogalmak, melyeknek semmi közük az Éghez és a Földhöz. A „szalmakutyák” áldozati tárgyak voltak, melyeket meggyújtottak, majd – miután szerepüket ellátták – kidobtak. Használóik egyáltalán nem kötődtek ezekhez a tárgyakhoz. Az Ég és Föld kötődés nélkül viszonyul mindenhez, mint ahogy a bölcs is kötődés nélkül bánik az

emberekkel. Ha az Ég és Föld, vagy a bölcs azzal foglalkozna, hogy az emberséggel vagy jósággal törődjön, elveszítenék egyensúlyukat. Laozi nem finomkodik, amikor szembemegy a 仁 (rén) konfucianus alapértékével és megkérdőjelezi azt. A következő fejezetekben még visszatérünk a Laozi által megkérdőjelezett konfucianus értékek további elemzésére. Most elég annyit megjegyezni, hogy abból, hogy – amint az 1. fejezetben láttuk – Laozi megkérdőjelezi a használatban levő 道 (dào) és 名 (míng) fogalmát, jó okunk van azt feltételezni, hogy a *Daodejing* sok tekintetben a korszak polémiájának terméke, Laozinak a polémiákra adott válasza. Más szóval, Laozi megteremtette saját gondolati rendszerét, ami önmagában megállta a helyét.

Azt az érvét, miszerint az Ég és Föld nem emberséges, a második részében megjelenő fújtató-metaforával erősíti meg. Ahhoz, hogy a fújtató hatékony eszköz legyen, a közepén a levegő útját szabadon kell hagyni. Továbbá ez az üres tér meg kell, hogy őrizze nyíló-záró dinamikáját, hogy a fújtató működőképes maradjon. Pontosan ez az, amit az Ég és Föld közötti tág térben találunk. Ha az Ég és Föld elkezdene cselekedni, és megszűnne csak lenni, elveszítenék középpontjukat és kiegyensúlyozott ritmusukat. Ennek a kiegyensúlyozott vibrálásnak a hiányában az Ég és Föld elvesztené életenergiáját (*qi*), mellyel a dolgok miriádjait fenntartják. Hasonlóképpen, ha az uralkodó a jótékony uralkodás megszállottja lenne, és túl sok törvényt hozna, rövid időn belül elveszítené egyensúlyát. Ezért mondja Laozi: „Túl sok szó hamar kimerít; maradj inkább a középben.” Ezzel Laozi nem azt mondja, hogy maradj az „átlagnál” vagy átlagos, ami egy konfucianus fogalom, hanem azt, hogy maradj az üres térben.

6

谷神不死；是谓玄牝。玄牝之门，是谓天地根。绵绵若存，用之不勤。

A völgy szelleme örök;
Rejtelmes nőiség a neve.
 A *Rejtelmes nőiség* kapuja:
 Ég és Föld gyökere.
 Mintha örökké létezne,
 Élhetünk vele, de nem merül ki sohase.

KOMMENTÁR

A *Daodejing* Wang Bi-féle kiadásának verssorrendiségében itt említi Laozi először „a völgy szellemét”, akit a *Rejtelmes nőiséggel* azonosít. Akárcsak a 4. fejezetben említett üres edény, a völgy is üres marad, és sosem telik meg színültig — az alázatos szolgálat gyönyörű szimbóluma ez. Laozit elbűvöli a mélység, a sötétség, az üresség, az üregesség végtelen befogadóképessége. Ezt a minőséget veszi észre az üres edényben, a kovácsfújtató közepén, a völgy „szellemében”, és mindenekfölött a női szervek titokzatos mélységében. Ez utóbbi em-

lítése azért különösen jelentős, mert a prűd Konfuciusszal szemben, aki szemérmesen elfordult minden olyan témától, ami a szexualitással kapcsolatos, Laozit nem fészélyezi, hogy bármiről is szóljon, amit a Természet kontempláció gyanánt felajánl. A női anatómiával kapcsolatos analógiája, mely a *női* iránti mélységes tiszteletét tükrözi, szorosan kapcsolódik ahhoz az elképzeléséhez, hogy a *Dao* minden dolgok Anyja. A későbbiekben majd további analógiákat láthatunk a völgygel, valamint a női testrészekkel kapcsolatban.

7

天长地久。天地所以能长且久者，以其不自生。故能长生。
是以圣人后其身而身先；外其身而身存。非以其无私邪？故能成其私。

Az Ég örök, a Föld sokáig fennáll.
Azért lehet így, mert
Önnön létüket nem akarják.
Ezért állhatnak fenn soká.

Ugyanígy,
A bölcs háttérben marad, mégis előre kerül;
Kívül marad, mégis jelen van.
Vajon azért, mert nem önös érdek vezérli,
Valósulnak meg önnön dolgai?

KOMMENTÁR

Az Ég és Föld nem akarják önnön létüket. Nem tesznek semmit azért, hogy hosszú időn át fennmaradjanak, egyszerűen csak léteznek. Ennek következtében nemcsak léteznek, hanem hosszú ideig

fennállnak. A bölcs, az Ég és Föld példáját követve nem tolakodik senki más elé. De azáltal, hogy előreenged másokat, elnyeri az emberek tiszteletét, és végül eléjük kerül. Ugyanezen az alapon, mivel nem önnön érdekét keresi, körülötte mégis minden beteljesedik. Laozi nem javasolja az önnépszerűsítő fortélyokat, és egy paradoxon keresztül mutat rá a *Dao* működésének egyik titkára.

8

上善若水。水善利万物而不争，处众人之所恶，故几于道。
居善地，心善渊，与善仁，言善信，政善治，事善能，动善时。
大唯不争。故无尤。

A legfőbb jó a vízhez hasonló:
A víz mindennek jó, hasznára való, de nem viszálykodó;
Olyan helyekre megy, mit az emberek megvetnek.
Ezért a *Dao*-hoz hasonló.

Lakj jó helyen;
Meditálj jó mélyen;
Légy jó társ;
Szólj jóhíszeműen;
Kormányozz jó törvénnyel;
Szolgálj hozzáértéssel;
Cselekedj jó időben.

S ha nincs viszály,
Akkor nincs vádaskodás.

KOMMENTÁR

Laozi a vizet tekinti a jó legfőbb megtestesítőjének. Az alázatosságot és a viszálymentességet látja benne. A „jó”, vagyis 善 (shàn) kifejezést ismétli újra meg újra: kétszer a kezdősorokban, aztán még hétszer a második versszakban [a magyar fordításban hatszor], mindig a három karakterből álló sor közepén. Ez az ismétlés gyakran elvész a fordításokban, de én igyekeztem megőrizni, a párhuzamos szerkezetekkel egyetemben, hogy az olvasók egy kis ízelítőt kaphassanak Laozi erőteljes költői nyelvezetéből. Laozi számára a „jó” nem csak 'erkölcsi kiválóságot' jelent, hanem 'tényleges és hatékony hozzáértést vagy alkalmasságot' is. Az ő szemszögéből ez a kettő kiegészíti egymást. Az erkölcsi jóság, ha semmit sem tudni elérni, vagy megvalósítani, az valójában „semmire sem jó”. Másrészt, hatékonynak lenni a cselekedetekben, de híjával lenni a jó szívnek – alapjaiban rossz ez is.

Nem véletlenül tulajdonít Laozi akkora jelentőséget a víznek, hogy azt mondja, a „*Dao*-hoz hasonló”. A víz, akárcsak a völgy, az alázatosság egyik legerősebb szimbóluma. Ezt bizonyítja a guodiani szöveg, melyben az áll: 太一生水 (Tài Yī Shēng Shuǐ), „A Hatalmas Egy megszülte a Vízet.” Ez az újonnan felfedezett, bambuszcsíkra írt szöveg, melyet egy *Daodejing* kézírathoz fűztek, ezzel a mondattal kezdődik: „A Hatalmas Egy megszülte a Vízet, a Víz pedig segítette a Hatalmas Egyet.”

9

持而盈之，不如其已；揣而锐之，不可长保。金玉满堂，莫之能守；
富贵而骄，自遗其咎。功遂身退，天之道也。

Csordultig töltött kelyhet tartani
Nem jó, jobb megállni, mikor teli.
Az élesre fent késed
Nem marad sokáig éles.
Az arannyal, jádéval teli kamra
Biztonságát semmi nem szavatolja.
A vagyont és hatalmat szerzett gögje
Csapást hoz a gögös fejére.
Célját elérvén visszalép –
Ez az Ég *Dao*-ja.

✱

KOMMENTÁR

A víz alázatosságával szemben, embertársai – különösen a gazdagok és a hatalmasak – körében Laozi a telhetetlen vágyak különféle megnyilvánulásait látja. A gazdagság és hatalom hajszolása pedig

elkerülhetetlenül gőgösséghez és bukáshoz vezet. Laozi azt tanácsolja, ahelyett hogy ezt a katasztrofális utat folytatnák, hagyjanak fel vele, mikor a sikerük csúcán vannak. A hétköznapi életből vett képekkel illusztrálja azt az emberi hajlamot, hogy túl akar haladni önmagán, nem tud megállni a határainál. Például egy kelyhet tovább tölt akkor is, mikor az már teli, a pengét megélezi, de tovább kalapálja abban a reményben, hogy az örökké éles marad, arannyal és jádéval tölti meg kincstárát, és azt reméli, a kincsek biztonságban lesznek stb. Az utolsó két sorban leszögezi álláspontját: „Célját elérvén, visszalép – Ez az Ég *Dao*-ja.”

Érdekes, hogy Laozi „az Ég *Dao*-ja” és „az örök *Dao*” kifejezéseket egyenértékűen használja. Az Ég vagy 天 (tiān) széles körben elfogadottan a világegyetem legfelsőbb lényét jelentette az egész kínai történelem során, de, mint itt Laozi rámutat, a *Dao* megelőzi az Eget, és az Égnek követnie kell *Dao* útját.

10

载营魄抱一，能无离乎？专气致柔，能如婴儿乎？涤除玄鉴，能无疵乎？
爱民治国，能无为乎？天门开阖，能为雌乎？明白四达，能无知乎？

Mikor teljes lényeddel magadhoz öleled az Egyet,

Összeolvadni tudsz-e vele?

Mikor a *qi*-t összpontosítod, lágysága

A kisedéhez hasonló lesz-e?

Mikor a *Rejtelmek tükrét* törlöd tisztára,

Makulátlanra képes vagy-e?

A népeddel törődni, az országot vezetni

Nem-cselekvéssel képes vagy-e?

Mikor az *Égi Kapu* nyílik-csukódik,

A nőiséget megőrzöd-e?

A négy irányt szabadon és tisztán tartva,

Tudatlanságod megtartod-e?

KOMMENTÁR

Laozi egy sor kérdést tesz fel, melyek mindegyike a 𠄎 (hū) kérdőpartikulával zárul. Az első három kérdés a spirituális alap felépítésével kapcsolatos; a következő három inkább az alkalmazására vonatkozik.

Az ókori kínaiak úgy hitték, hogy minden embernek két lelke van, a 魂 (hún; itt a szövegben: 營 yíng) és 魄 (pò) lélek.* Az első, amit én „szellemnek” fordítok, a testtől függetlenül is létezhet, míg az utóbbi, amit „lélek”-nek, az mindig a testtel együtt marad. Ezek teszik lehetővé az életet és kapcsolják az Egyhez – a *Dao*-ból áradó hatalmas, kimeríthetetlen *qi*-hez, vagy életenergiához. Hogyan lehet ápolni és táplálni ezt a kapcsolódást? Oly módon, hogy „a *qi*-t összpontosítod”, míg „finomsága a kisdédéhez hasonló lesz”. Heshang gong, „A Folyó Ura” álnéven író kommentátor ezt fűzi hozzá: „Ha az éltető *qi*-dre összpontosítasz és vigyázol, hogy egyenletes, sima, akadozástól mentes legyen, a tested válaszol majd: lágy és hajlékony lesz.”

Néhány szót fűznék a *qi* karakterhez. A modern kínai, egyszerűsített írásban: 气, a hagyományos vagy „bonyolult” írásmód szerint: 氣. Az ősi szövegekben viszont, mint például a Han-dinasztia idejében keletkezett szótárban, a *Shuowen Jiezi*-ben, mindkét forma egyidejűleg létezik. A *qi* fizikai értelemben „levegőt” vagy „lélegzet” je-

* A kínai és angol szövegben az első sor szó szerint: „Ha lelkeddel-szellemmeddel magadhoz öleled az Eget”. (A ford. megj.)

lent, a szellemi gyakorló szókinscében viszont „életerőt” vagy „létfontosságú energiát”. A „bonyolult” írásmód szerinti 氣 kifejezetten az ételből nyert életenergiára, vagy táplálékra vonatkozik, amint arra a „rizs” vagy „gabona” jelentésű 米 (mǐ) komponens utal. Az „egyszerűsített” 气 kifejezetten arra az életet fenntartó erőre vonatkozik, amihez a levegőből vagy a lélegzet által jut az ember, és lévén, hogy ez láthatatlan, karakterkomponensként sem jelenik meg. Valószínű, hogy Laozi a qí mindkét formájára gondol, mikor a kisdéd különleges adottságáról beszél.

A kisdéd a legtisztább, legbékésebb és legerősebb lény a földön. Ha fenn tudnánk tartani gyermeki ártatlanságunkat, akkor minden probléma nélkül megőrizhetnénk a *Dao*-hoz – az élet-energiánk végső forrásához – való kapcsolódásunkat. Ismét „A Folyó Urát” idézve: „Ha, mint a csecsemő, belsőd mentes lenne a gondolatoktól és aggodalmaktól, külső világod pedig az állami ügyektől és üzleti kapcsolatoktól, az esszenciád és szellemed nem apadna el.”

A *Rejtelmek tükre* szó szerinti fordítás, azt a tükröt jelenti, amin át messzire, a *Dao* mélységes rejtelmeibe és ugyanakkor mélyen belső enünkbe láthatunk. Ez a tükör nem más, mint saját belső látásunk, „a bennünk lévő szem”, ahogy Moss Roberts (2001, 48) nevezte. Hogy megőrizzük fényét és tisztaságát, folyamatosan tisztogatnunk kell, és távol tartani tőle minden nem megfelelő gondolatot és illúziót.

Az Egyhez kapcsolódás, a qí-re összpontosítás, valamint a belső látás megőrzése mind intenzív önművelést és koncentrált meditációt igényelnek. Azonban ezek a *Dao* titkainak megértéséhez vezető szükséges lépések.

„A néppel törődni, az országot vezetni” általában igen sok tevékenységet és erőfeszítést követel meg az uralkodótól. Laozi azonban magasra teszi a mércét az uralkodónak, azt mondja, hogy mindezt tudatos erőfeszítés nélkül tegye, sőt, egyenesen *nem-cselekvéssel*. Itt említi Laozi harmadszor a *nem-cselekvés* vagy a 無為 (wúwéi) elvét. Laozi számára nem az a kérdés, hogy meg lehet-e tenni, hanem az, hogy hogyan. Több alkalom lesz majd a későbbiekben, mikor kifejti ezt a gondolatát.

Az Őgi Kapu, vagy a 天門 (tiānmén), egyes számban használva a homlok közepén levő pontra utal. Harmadik szemnek is nevezik. Ha többes számban van – Heshang gong kommentárja alapján –, jelentheti az orrnyílásokat, melyeken keresztül lélegzünk. A későbbi kommentátorok szerint a érzékszerveket vagy kapukat jelenti, beleértve a szemet, fület, orrot és a száját. Mivel a kínaiban a főnevek többes számát nem jelzi morfológiai mutató, én az egyszerűbb és általánosabb „kapuk” jelentést használom. A legtöbb ember azért nyitja és csukja fáradhatatlanul kapuit, hogy kielégítse érzéki vágyait, ezért az elménk soha nem nyugszik. Ez egy férfias életmód. Laozi egy alternatív, feminin életformát javasol, ahol ugyan még nyitni és zárni kell a kapukat, de békésebb és nyugodtabb módon. Ezt érti a nőiség megőrzésén „a nőiséget megőrzöd-e?” sorban. Ne felejtjük, Laozi az elejétől azt mondja, hogy a *Dao* „minden dolgok Anyja”, és hogy a *Rejtelmes Nőiség* az „Ég és Föld gyökere”.

Tudatlannak maradni azt jelenti, elutasítjuk, hogy az elménk világi információkkal legyen teletömve. Csak így tudjuk minden irányban szabadon és tisztán tartani az elmét.

11

三十幅共一轂: 当其无, 有车之用。

埴埴以为器: 当其无, 有器之用。

凿户牖以为室: 当其无, 有室之用。

故有之以为利, 无之以为用。

Harminc küllő tart a kerékagyhoz:

Ahol semmi nincs,

Ott van, mitől a kocsi használható.

Agyagból edényt formázol:

Ahol semmi nincs,

Ott van, mitől az edény használható.

Ajtót, ablakot vágsz a házra:

Ahol semmi nincs,

Ott van, mitől a ház használható.

A dolgoknak tehát van haszna,

De a használhatóságot a *semmi* adja.

✱

KOMMENTÁR

Az ökrösszekér vagy kocsi, aminek a kerekei harmincküllösök voltak, igencsak hatalmas jármű lehetett. De nem szabad elfelejtenünk, hogy a küllőknek semmi haszna és a kocsinak semmi értéke nem lenne, ha nem volna ott az üres tér (üresség), vagy „a semmi” a kerekagy közepén. Ugyanez vonatkozik az edényre is. Gyönyörű fazekas edényt készíthetünk és büszkén mutogathatjuk. De ami az edényt hasznossá és használhatóvá teszi, az a benne lévő üres tér. Ugyanez igaz a házra is. Gyönyörű famunkával megépíthetik, de a benne lévő üres tér, valamint az ajtó- és ablaknyílásokon beáramló levegő teszi használhatóvá. Tehát miután a *Dao* feneketlen mélységét a völgy, az edény, az anyaméh, vagy bármi homorú üres *tere* szimbólumain keresztül illusztrálta, Laozi a használati tárgyakban lévő üres tér gyakorlati értékére emlékeztet bennünket. Ezzel a figyelmünket a kézzelfogható anyagi dolgokról a megfoghatatlan, de sokkal lényegesebb térre, a körülöttünk és a bennünk levő térre irányítja. Vegyük észre a 無 (wú), a „semmi” vagy „Nemlét” szó ismétlődését, melyek az 1. fejezet hasonló ismétléseit visszhangozzák.

12

五色令人目盲；五音令人耳聋；五味令人口爽；驰骋畋猎，令人心发狂；
难得之货，令人行妨。

是以圣人为腹不为目。故去彼取此。

Az öt szín elkápráztat;
Az öt hang megsüketít;
Az öt íz elzsibbasztja az ínyt,
Vágta és vadászat
Elborítja az elmét;
A nehezen elérhető javak
Rossz útra térítenek.

Ezért

A bölcs a hasra összpontosít, nem a szemre.

Az utóbbit elveti, az előbbi követi.

KOMMENTÁR

Az öt szín: kék, piros, sárga, fehér és fekete. Az öt hang megfelel a pentaton skála hangjainak. Az öt íz: savanyú, keserű, édes, csípős és sós. De az „öt” a kínai nyelvben egy hozzávetőleges szám is lehet, jelentheti azt, hogy: sok. Így az első három sort a nélkül is le lehetne fordítani, hogy szó szerint megjelenjen az „öt”.

A has jelentheti a gyomrot, melybe rendszeresen élelmet kell juttatni, de a taoista terminológiában az alhasra is utal, amit *dantian*-nak hívnak. Itt tárolódik a *qi* vagy életenergia, és ez a szellem művelésének központja. A 3. fejezetben „a has megtöltése” jelentheti azt, hogy „*qi*-vel és étellel megtölteni”, de ennek a fejezetnek a kontextusában nem úgy tűnik, mintha az étel lenne az elsődleges fontosságú a bölcs számára.

13

宠辱若惊, 贵大患若身。

何谓宠辱若惊? 宠为下, 得之若惊, 失之若惊, 是谓宠辱若惊。

何谓贵大患若身? 吾所以有大患者, 为吾有身, 及吾无身, 吾有何患?

故贵以身为天下, 若可寄天下; 爱以身为天下, 若可托天下。

A kegy és kegyvesztés egyformán ijesztő;

A csapással, mint önmagunkkal, úgy kell törődni.

Miért mondom, hogy „A kegy és kegyvesztés

egyformán ijesztő?”

Nem jó a kegy;

Elnyerni ijesztő;

Elveszíteni ijesztő;

Tehát, „A kegy és kegyvesztés egyformán ijesztő.”

Miért mondom, hogy „A csapással, mint

önmagunkkal, úgy kell törődni?”

Mert: Csapás azért ér engem,

Mert van énem.

Ha nem lenne énem,

Milyen csapás érhetne?

Ezért,
 Ha a világ érdekében törödsz önmagaddal,
 Rád bízható a világ;
 Ha a világ érdekében szereted magad,
 Megbízhat benned a világ.

KOMMENTÁR

„A kegy és kegyvesztés egyformán ijesztő.” Senki sem akar kegyvesztett lenni. Ez magától értetődő. De mi a helyzet a kegyvel? Egy feudális államban mindenki az uralkodó kegyeltje akar lenni. De akit a kegyébe fogad, afölött teljes lesz az ellenőrzése, és bármikor elvesztheti a kegyet, akár önhibáján kívül is, és ennek szörnyű következményei lehetnek. Ezért mondja Laozi, hogy a kegy ugyanolyan ijesztő, mint a kegyvesztés.

„A csapással, mint önmagunkkal, úgy kell törődni.” Mindannyian egyetérthetünk abban, hogy azért félünk a csapásoktól, mert van Önünk. Ha nem lenne, nem kellene a csapásoktól félnünk, mert nem lenne csapás, amiről beszéljünk. A logikus következtetés tehát ez lenne: „Add fel éned, önmagad, önszereteted és önérdeked, és nem lesz több csapás.” De Laozi megfordítja a gondolatmenetet és azt mondja, hogy csak az tudja komolyan venni a csapásokat és veszélyeket, aki törődik önmagával. Valójában az önszeretet – a leendő vezetőnek – nagy érték lehet. Hiszen, aki tud vigyázni ma-

gára és meg tudja előzni a csapásokat, az a megpróbáltatásokon és szenvedéseken át is képes lesz vezetni a világot. Laozi nem erkölcs-tanító, nem prédikál hangzatosan önzetlenségről és önfeláldozás-ról, és nem tagadja az önérdék értékét. Nagyon is józanul közelít az emberi lét dilemmáinak megoldásához.

14

视之不见，名曰夷；听之不闻，名曰希；搏之不得，名曰微。
此三者不可致诘，故混而为一。

其上不皦；其下不昧。绳绳兮不可名，复归于无物。是谓无状之状，
无物之象，是谓惚恍。迎之不见其首，随之不见其后。

执古之道，以御今之有。能知古始，是谓道纪。

Ami nézhető, de nem látható, annak neve Yi;
Ami hallgatható, de nem hallható, annak neve Xi;
Ami felé nyúlni lehet, de meg nem fogható,
annak neve Wei.

E három további vizsgálódást nem enged,
Ezért egybemosódnak, s együtt a nevük: Egy.

Teteje nincs fényben;
Alja nem sötét.
Élő és örök, de meg nem nevezhető,
A nemléthe tér vissza.

Neve: formátlan forma,
A semmi képmása,
Más szóval „rejtőzködő”,
Szemből nem látni a fejét,
Mögüle nem látni a hátát.

A régi korok *Dao*-jával
Felvértézve a jelent
Megérthetjük az ősi kezdeteket –
Ezt úgy nevezik: a *Dao* láncolata.

KOMMENTÁR

Laozi itt három érdekes szót – 夷 (yí; láthatatlan), 希 (xī; hallhatatlan) és 微 (wēi; megfoghatatlan) – használ, hogy meghatározza a *Dao* jellegzetességeit. Hozzáteszi, hogy „e három további vizsgálódást nem enged”, ezért össze kell kapcsolni és Egynek nevezni őket. Eme titokzatos rejtély előtt hódolva megtartottam a három kínai karakter kiejtés szerinti átíratát, anélkül hogy lefordítottam volna.

A *Dao* „rejtőzködő” természetét a következő versszak írja le. Amikor valami felénk közeledik, általában a tetejét látjuk a fényben és az alját árnyékba rejtve. Az Egy esetében azonban egyiket sem látjuk. Tulajdonképpen formája sincsen. Ezért nem látjuk szemből

a fejét és mögüle a hátát. Amiről Laozi itt beszél, az nem a legendás „láthatatlan ember”, hanem a „semmi”, a formátlan forma.

Érdekes, hogy Laozi egyszer sem említi a *Dao* szót az első két versszakban, de kétszer is megnevezi a rövid záró strófában. Azt gondolja, hogy a jelenkor összetett valóságát csak a *Dao* ősi eredetének fényében lehet megérteni. Múlt és jelen ezen összekapcsolódását nevezi a „*Dao* láncolatá”-nak.

15

古之善为士者，微妙玄通，深不可识。夫唯不可识，故强为之容：
 豫兮若冬涉川；犹兮若畏四邻；俨兮其若客；涣兮其若凌释；
 敦兮其若朴；旷兮其若谷；混兮其若浊；澹兮其若海；兮若无止。
 孰能浊以静之徐清？孰能安以动之徐生？
 保此道者，不欲盈。夫唯不盈，故能蔽而新成。

Hajdanán a kiváló tudós
 A titkokat behatón ismerte,
 Ez oly mélységes, hogy fel nem fogható,
 S mivelhogy fel nem fogható,
 A viselkedését írom le tőlem telhetőleg:

Óvatos, mint ki téli folyón átkel;
 Körültekintő, mint ki tart szomszédjától;
 Tartózkodó, mint a vendég;
 Lágy, mint az olvadó jég;
 Egyszerű, mint a farönk;
 Tág, akár a völgyek;
 Természetes, mint iszapos tó vize;
 Nyugodt, mint a tenger;
 Könnyed, mint a lengedező szél.

Ki tudja megnyugtatni a zavarost?

Ki tudja felélesztetni a nyugvót?

Aki ezt a *Dao*-t követi, nem vágyik teljességre.

S mivel nem vágyik teljességre,

Magát mindig meg tudja újítani.

KOMMENTÁR

Mivel a *Dao* maga megfoghatatlan és rejtőzködő – ahogy az az előző fejezetből kiderül –, Laozi itt egy másfajta nézőpontból közelíti meg, a *Dao*-követő tipikus viselkedésségeit veszi sorra. Itt idézi meg a 𠂇 (*shi*) fogalmát, mely az ő idejében a művelt emberek egy sajátos osztályát jelentette, azokét, akik magasabb társadalmi státuszban voltak, mint a 民 (*min*), a közönséges emberek. Idézzük Konfuciusz híres *shi* definícióját: „Aki tanul és kitűnik, az a *shi* [tudós].” Úgy tűnik, Laozi magasabbra teszi a *shi* mércéjét, mert azt mondja, hogy a régi idők *shi*-je a titkokat behatón ismerte.

Egy apró textuális eltérés van itt, mely talán érdekelheti az olvasót. A Wang Bi-féle verzióban a fejezet első sora így hangzik: „古之善為𠂇者 (gǔ zhī shàn wéi shì zhě)”, vagyis: „Hajdanán azok, akik tudósként kitűntek.” Ezzel szemben a mawangdui selyemkéziratban ugyanez a sor a következőképpen néz ki: „古之善為道者 (gǔ zhī shàn wéi dào zhě)”, vagyis: „Hajdanán azok, akik a *Dao*-ban

kitüntek.” Annak alapján, hogy a mawangdui verzió megelőzi a Wang Bi-féle verziót, néhány fordító az utóbbi időben a *shi* helyett a *Dao*-ra váltott. Az időközben felfedezett guodiani bambuszkézirat – mely a mawangdui verziónál is régebbi – megerősíti a *shi* használatát a *Dao* helyett, vagyis jelenleg a *shi* a nyerő.

A második versszakban Laozi szemléletes képekben tárja élénk a *Dao*-t követő tudós jellemző viselkedését és magatartását. Szemléletes hasonlatain keresztül egy olyan személy képe rajzolódik ki előttünk, aki rendkívül elővigyázatos és szerény, őszinte és természetes, nyitott és kedves. Ha az olvasóban esetleg felmerült volna a kérdés, hogy vajon egy ilyen karakter képes-e kézben tartani a hatalmat, a hosszú versszak után Laozi két sorban arról biztosít, hogy a régi mester valóban képes volt megnyugtatni a zavarost és feléleszteni a nyugvót – ez két olyan képesség, melyekre nehéz időkben minden vezetőnek szüksége lehet. Hogyan rendelkezhet ekkora erővel ily szerény ember? A válasz az utolsó szakaszban olvasható, melyben Laozi újra felidézi a „teljességre nem törekvés”, vagy 不盈 (*bù yíng*) képességét, amit már a 4. fejezetben is említett, ahol a *Dao*-t a soha meg nem telő, üres edényhez hasonlította.

16

致虚极，守静笃。万物并作，吾以观复。

夫物芸芸，各复归其根。归根曰静，静曰复命；复命曰常，知常曰明。不知常，妄作凶。

知常容，容乃公；公乃全，全乃天，天乃道，道乃久，没身不殆。

Tágítsd az üresség határát;
Maradj mozdulatlan, csendes;
Növekszik minden;
Figyelem, ahogy visszatérnek.

Mikor a dolgok bőségesre nőnek,
Visszatérnek saját gyökereikhez.
A gyökerekhez visszatérés: megnyugvás.
A megnyugvás: az önnön természet visszanyerése;
Az önnön természet visszanyerése: állandóság;
Az állandóság ismerete: bölcsesség.
Az állandóság nem ismerete
Erőszakos beavatkozáshoz vezet.

Az állandóság ismerete elfogadóvá tesz;
 Az elfogadás azt jelenti: tárgyilagosság;
 A tárgyilagosság azt jelenti: befogadás;
 A befogadás: az Ég útja;
 Az Ég útja: a *Dao*;
 A *Dao*: az örökkévalóság;
 Ha ezt ismered, életed végéig veszély nem fenyeget.

KOMMENTÁR

Az első szakasz az abszolút nyugalom állapotába invitálja az olvasót, ahol megfigyelheti a természetben látható mintázatokat. A kulcsszó itt ismét a 觀 (guān), „megfigyelni” vagy „szemlélni”, ugyanabban az értelemben, mint az 1. fejezetben láttuk. Az egyes szám első személyű „Ēn” (我 wú) nem feltétlenül maga Laozi. Bárki lehet, aki éppen a szemlélődés állapotában van. A dolgok életciklusát figyelve, a gyökerekhez való visszatérés motívumát veszi észre. A gyökerekhez visszatérve találja meg minden az életenergia tiszta forrását, ami megújíthatja őket. Laozi „állandónak” gondolja a születés-növekedés-visszatérés-megújulás ciklikusságát, mert ez egy olyan változatlan és visszatérő mintázat, mely az Ég útját vagy a *Dao* törvényét tükrözi. Aki ráhangolódik erre az állandó ciklusra, annak elméje befogadó, pártatlan és mindenre nyitott lesz. Ily módon eléri a *Dao*-t és hosszú életben lesz része.

Szembetűnők az ismétlődő mondatszerkezetek: A-t B-nek nevezzük; B-t C-nek nevezzük stb., valamint az A B-t jelent, B C-t jelent stb., melyek a természetben meglévő dolgok ciklikusságára utalnak. Ez jellemző Laozi erőteljes prózai nyelvére, amely ugyanolyan figyelemre méltó, mint a költészete.

17

太上，不知有之；其次，亲而誉之；其次，畏之；其次，侮之。
信不足焉，有不信焉。

悠兮其贵言。功成事遂，百姓皆谓：我自然。

A legjobb uralkodó az, kinek jelenléte észrevétlen;

A második legjobb, kit szeretnek, dicsérnek;

A következő az, akitől félnek;

Az azt követő, kit megvetnek.

Aki nem hiteles,

Annak nem hisznek.

Maradj távol, és szavad legyen kevés.

Ha a célt eléri és a munka kész,

Mindenki azt mondja majd:

„Én magam tettem meg, én.”

KOMMENTÁR

Sok uralkodójelölt azért bukik el végül, mert túl sokat vállal vagy túl sokat ígér. Erre vonatkozik az első versszak utolsó két sorában

a 信 (xìn)-nel való szójáték. Ez a karakter két részből áll: a bal oldali 人 (rén) gyök jelentése „ember”, míg a jobb oldali 言 (yán) jelentése szavak, vagyis szóbeli közlések, akár ígéretetek, akár utasítások formájában. A két rész együtt a 信 karaktert adja ki, melynek jelentése igazmondás, jóhiszeműség, hit, bizalom stb. Ez azt sugallja, hogy az ember által kimondott szó legyen őszinte, vagyis hiteles. Tehát az első szakasz két utolsó sorában az első 信 jelentése „hitelesség” vagy „jóhiszeműség”, míg a másodiké „bizalom” vagy „hit”. Ha az uralkodó túl sok ígéretet tesz, amiket sosem teljesít, elveszíti az emberek bizalmát. Ez a legrosszabb, ami történhet. Ha viszont keveset beszél és hagyja, hogy az emberek végezzék a dolgukat, utóbbiak saját kreativitásukat ünnepeelve szinte megelégednek az uralkodó jelenlétéről. Az ilyen – Laozi szerint – az ideális uralkodó, mert „nem-cselekvéssel” kormányoz. Hozzá képest csak a második legjobb a szeretett és magasztalt uralkodó, nem beszélve azokról, akik erőszakkal vagy üres ígérekkel kormányoznak.

A 自 (zì) és 然 (rán) karakterek a modern kínaiban egy szót alkotnak; a 自然 (zì rán) jelentése „természet” vagy „természetes”. Ugyanakkor ez a két karakter külön szóként létező jelentéséből ered, ahol a 自 (zì) jelentése „önmaga”, és a 然 (rán) jelentése „mint ez” vagy „így”. Tehát az utolsó sor jelentése „én magam cselekedtem így.” A 自然 (zì rán) jelentésének további magyarázatáért lásd a 25. fejezethez fűzött kommentárt.

18

大道废，有仁义；慧智出，有大伪；六亲不和，有孝慈；国家昏乱，有忠臣。

Mikor a nagy *Dao*-t elhagyják,
Helyében ott az emberség és tisztesség.
Mikor ész és értelem megmutatkozik,
Ott a gyalázatos hazugság megjelenik.
Mikor a hat kapcsolat összhangja megszűnik,
A gyermeki tisztelet és szülői szeretet helyét átveszi.
Mikor az országban zavargás támad,
Megjelennek a hű miniszterek.

KOMMENTÁR

Ez a *Daodejing* egyik legrövidebb fejezete, és egyben a legkíméletlenebb is. Laozi nyíltan kétségbe vonja a kortárs Konfuciusz társadalmi problémákkal kapcsolatos nézőpontját. Konfuciusz szerint a társadalmi bajok olyan erkölcsi értékekkel orvosolhatók, mint az emberség és tisztesség, gyermeki tisztelet és szülői szeretet, vala-

mint hűség és engedelmesség. Laozi viszont ezeket a nagyra tartott értékeket csak a bajok tünetének látja, melyeket éppen gyógyítaniuk kellene. Szerinte a probléma gyökere nem az, hogy az emberek nem tartják magukat ezekhez a mesterséges értékekhez, hanem az, hogy elhagyták a nagy *Dao*-t. Ha mindenki követné a *Dao*-t, nem lenne szükség az erkölcsi doktrínák propagálására. Az 5. fejezetben Laozi azt mondja: „Az Ég és Föld nem emberséges”, és „A bölcs nem emberséges.” Ez a leplezetlen véleménye a 仁 (rén)-ről, a konfuciánus etika központi fogalmáról, mely „emberséget”, „emberi jóságot” vagy „jóakaratot” jelent.

Fontos megjegyezni, hogy a *Daodejing* legtöbb kommentátora abban a korban élt, mikor a konfuciánus etika már ortodox módon kanonizálódott, ezért az olyan fogalmakat, mint az emberség, tisztesség, gyermeki tisztelet, hűség stb., szinte magától értetődőnek tekintették. Ez a kollektív tudat azonnal védekezésre sarkallja az embereket, valahányszor azzal szembesülnek, hogy Laozi megkérdőjelezi a konfuciánus értékeket. Ez a mentalitás a mai napig ott bujkál némely kommentárban, vagy abban, hogy melyik szövegváltozatot részesíti előnyben valaki. Ezt példázza az az érvelés, ami arra adott magyarázatot, hogy miért maradt ki néhány sor egy nemrég kiadott guodiani kézirat szövegéből. A kihagyott sorok: „Mikor ész és értelem megmutatkozik, Ott a gyalázatos hazugság megjelenik.” Lévéen, hogy ez a legkorábbi létező *Daodejing*-kézirat, a guodiani érthető módon nagy jelentőséggel bír, mikor szerkesztői döntéseket kell meghozni. Chen Guying professzor azonban azzal érvel a guodiani szöveg mellett, hogy ha azokat a bizonyos sorokat megtartaná,

melyek a Wang Bi- és a mawangdui verziókban vannak, akkor az emberség és tisztesség összekapcsolódna a „gyalázatos hazugság” fogalmával, ezáltal ezek a kétségbevonhatatlan erkölcsi értékek igazságtalanul lennének negatív színben feltüntetve. Chen szerint az „emberség és tisztesség, a gyermeki tisztelet és a szülői szeretet, valamint a lojalitás és engedelmesség” a legjobb alternatívák akkor, mikor egy társadalom kibillen ősi euforikus állapotából, és a társadalmi kapcsolatok összekuszálódnak (Chen 2009, 132). Chen professzor érvelése jó példája annak az ellenállásnak és elutasításnak, mely Laozi ellendiskurzusát ma is kíséri. Mindezzel együtt, van ráció abban, hogy Chen professzor a guodiani változatot fogadja el. A „gyalázatos hazugság” sorok nélkül a guodiani fejezet három párhuzamos struktúrából áll, melyek az „A-terv kudarca esetén itt a B-terv” mintát követik. Ha visszaállítanák a „hazugság”-ról szóló sorokat, kilógna ebből a sémából. Mi paradox tartalma miatt tartjuk meg, ami összhangban van a fejezet egészével.

Az ötödik sorban szereplő „hat kapcsolat” kifejezés egyébként az apa és fiú, báty és öcs, férj és feleség kapcsolatokra utal – patriarchális felhangja miatt egyértelműen konfuciánus fogalom.

19

绝圣弃智，民利百倍；绝仁弃义，民复孝慈。绝巧弃利，盗贼无有。
此三者以为文，不足。故令有所属；见素抱朴，少私寡欲。

Vesd el a bölcsességet, dobd el a tudást,
Százszoros jótét ez a népnek;
Vesd el az emberséget, dobd el a tisztességet,
És visszaáll a gyermeki tisztelet, szülői szeretet.
Vesd el a ravaszságot, dobd el a hasznosságot,
És eltűnnek a tolvajok, rablók.
E három még nem elég, hisz csupán külsőségek.
A gyökerekhez kell kapcsolni a népet:
Maradjon, mint farönk, nyers selyem;
Mérsékelje a vágyakat és önzőséget.

KOMMENTÁR

Ebben a fejezetben Laozi az előző fejezetbeli állításait nyomatékosítja. A paradoxonok iróniáját bonyolítja a Wang Bi-féle és a később felfedezett, de egyébként kronológiailag korábbi guodian-i bam-

buszkézirat közötti eltérés. A „Vesd el a bölcsességet, dobd el a tudást” (絕聖棄智 jué shèng qì zhì) mondat helyett a guodiani verzióban ez áll: „Vesd el az okosságot, dobd el a szofisztikát” (絕智棄辯 jué zhì qì biàn); a „Vesd el a emberséget, dobd el az tisztességet” (jué rén qì yì) helyett pedig ez: „Vesd el a hamisságot, dobd el a csalást” (絕偽棄詐 jué wěi qì zhà). A szövegek időrendje ismét azoknak kedvez, akik a guodiani verziót preferálják. Ők ugyanazzal a régi érveléssel vetik el a Wang Bi-féle verziót: „Hogyan is utasíthatta volna el Laozi az emberséget és tisztességet?” Nem beszélve a „bölcsesség” (聖 shèng) szóról, amit Laozi „harminckét alkalommal használ pozitív értelemben a 圣人 (a bölcs) kifejezésben.” (Chen 2009, 134) Hogyan is utasíthatta volna el Laozi a bölcsességet? Ha követjük Laozi következetes filozófiáját és retorikáját, könnyen meglegjünk a magyarázatot. Laozi nyelvezetében a *hajdani bölcs* az, aki a *Dao*-t követi és alázatosan, szerényen él. Előnyben részesíti az egyszerűbb, kisebb helyet, mindenkit maga elé enged, de aztán mindig az élre kerül. Nem vágyik arra, hogy bölcs legyen, de végül bölcsként tisztelik. Éppen a bölcsességre való vágyakozás az, amit Laozi elutasít.

20

绝学无忧。

唯之与阿，相去几何？美之与恶，相去若何？人之所畏，亦不可以不畏人。荒兮其未央哉。众人熙熙，如享太牢，如春登台。我独泊兮，其未兆，沌沌兮如婴儿之未孩；儼儼兮，若无所归。众人皆有余，而我独若遗。我愚人之心也哉！俗人昭昭，我独昏昏。俗人察察，我独闷闷。众人皆有以，而我独顽且鄙。我独异于人，而贵食母。

Vesd el a tanulást és megszűnik minden gondod.

„Igen, uram?” és „Hüm?” –

Miben különbözik?

Szép és rút –

Miben különbözik?

Akitől fél a nép,

Annak félnie kell népet.

Közel s távol,

A sokaság örül, mulat,

Mintha nagy ünnep lenne,

Mintha tavaszi sétára menne.

Egyedül én vagyok csendben, nem mozdulok,
 Makulátlan, mint mosolytalan kisdéd,
 Kóbor, kinek nincs hová megtérnie.
 Mindenkinél van feleslege;
 Egyedül én tűnök úgy, mint kinek semmije.
 Ó, bolond szív, miattad van minden!
 Mind azt hiszi, neki minden világos;
 Egyedül nekem zavaros, homályos.
 Mind azt hiszi, okos, éles eszű;
 Egyedül én vagyok nehézkes, együgyű.
 Mindenki cselekszik, hasznosan;
 Csak én vagyok ostoba, hasztalan.
 Csak én vagyok másoktól különböző,
 Engem az Anya táplál, és ez a fő.

KOMMENTÁR

Az első sor kilóg a fejezetből. Némely kiadásból kivették, mert hibának tekintették, az utolsó fejezet végére helyezték át. Mi itt hagyjuk, a fejezet egysoros összegzésként.

Az „Igen, uram?» és »Hüm?» sor – a köznyelvi használat miatt – ide nem illőnek tűnik. Valójában Laozi itt egyszerűen egymás mellé helyez két köznapit kifejezést, melyekkel megszólításra szoktak

válaszolni. Ha a megszólító felsőbbrendű vagy felettes, akkor az illedelmes „唯 (wéi)” használatos, ami nagyjából azt jelenti: „Igen, uram?”. Ha viszont olyasvalaki, aki esetében nem fontos az illedelmes válasz, akkor az egyszerű 耳 (ě) is megteszi, ez lenne a „Hüm?” A szertartásokra és illemre végletesen érzékeny társadalomban e két választ egy világ választja el egymástól. A *Dao* szempontjából ugyanakkor mit számít, hogy udvariasan vagy köznapian szól valaki? Úgyszintén, mit számít, hogy valaki szépnek vagy csúfnak lát valamit? Továbbá, mindenkinek – hatalmasságnak és közembernek is – tartania, vagy félnie kell valakitől vagy valamitől. E két sornak történetesen a mawangdui verzióját használom. A Wang Bi-féle verzió megváltoztatja a jelentést azzal, hogy azt mondja: „Amitől a nép fél, attól kell félned neked is (人之所畏, 不可不畏).” Mindenesetre, az ebben a határtalan univerzumban szabadon és magányosan kóborlót ezek a szabályok érdeklik a legkevésbé. Ebben az elmeállapotban körültekintve a földi világban azt látja, hogy mindenki jól érzi magát, ünnepli javait vagy cselekedeteit, okosságától öntelten, miközben ő maga megelégszik szenvtelenségével, tartózkodásával, látszólagos ostobaságával és – mindenekelőtt – egyediségével, a többiekől való elkülönülésével. Elégedett, mert tudja, hogy össze van kapcsolódva vele, és őt táplálja minden dolgok Anyja, az életenergia végső forrása – a *Dao*.

Laozi végig az első személyű 我 (wǒ)-t, vagyis „Én”-t használja a 众人 (zhòng rén; sokaság vagy mindenki) vagy a 俗人 (sú rén; világiak vagy világi emberek) kifejezésekkel szemben. Ez az „Én” lehet

maga Laozi, vagy általánosságban a taoista bölcs. Elevenséget sugalló szókétfőzéseket alkalmaz, például 昭昭 (zhāo zhāo – kristálytiszta), 昏昏 (hūn hūn – zavaros, homályos), 察察 (chá chá – okos, éles eszű) és 闷闷 (mēn mēn – nehézkes, együgyű). Ez egy olyan eszköz, amit fordításban lehetetlen visszaadni.

21

孔德之容，惟道是从。

道之为物，惟恍惟惚。惚兮恍兮，其中有象；恍兮惚兮，其中有物。

窈兮冥兮，其中有精；其精甚真，其中有信。

自今及古，其名不去。以阅众甫。吾何以知众甫之状哉？以此。

A Hatalmas *De* működése

Egyedül a *Dao*-t követi.

A *Dao* dologként

Meg nem fogható, fel nem fogható.

Meg nem fogható, fel nem fogható,

De benne van a Képmás;

Meg nem fogható, fel nem fogható,

De benne vannak a dolgok;

Homályos és sötét,

De benne van az életerő;

Az életerő valóságos,

Mert benne van az igaz.

A régmúlt időkig visszamenőleg
 Megvan a neve.
 Általa látható mindennek kezdete.
 Honnan tudhatom mindennek kezdetét?
 Hát innen.

KOMMENTÁR

Ha a *Daodejing* fejezeteit a jelenlegi sorrendben olvassuk, itt találkozunk először a *De* (德) kifejezéssel, ami a *Dao* után a legfontosabb kulcsszó Laozi bölcséletében. A *De*-t teljes körűen majd a későbbiekben fejti ki Laozi, itt most csak két fontos támpontot vet fel, mintegy az olvasó felkészítésére. Először is tisztázza, hogy amiről itt szó van az a Hatalmas *De*, nem pedig a kis *de*, vagyis az olyan erények, amiket a szó köznapi használatához társítottak. Másodszor azt tisztázza, hogy a *De*, mint a *Dao* emanációja, csak és kizárólag a *Dao* működését követi. Egyébként, mint azt a második versszakban látjuk, a fejezet inkább a *Dao*-ról, mintsem a *De*-ről szól.

Ami az utolsó szakasz első sorát illeti, a Wang Bi-féle szövegverzió különböző kiadásaiiban ez áll: „A régmúlt időktől mind a mai napig.” Mi viszont itt a mawangdui kéziratot követjük, melyben az áll: „A jelenből vissza a régi időkig”, vagyis „a régmúlt időkig visszamenőleg”. Ez azt jelenti, hogy így vezetjük vissza a dolgokat történelmi eredetükig.

22

曲则全，枉则直，洼则盈，敝则新，少则多，多则惑。

是以圣人抱一为天下式。不自见，故明；不自是，故彰；不自伐，故有功；不自矜，故长。

夫唯不争，故天下莫能与之争。古之所谓曲则全者，岂虚言哉。诚全而归之。

Megvetemedett, ezért ép;
Meghajlott, ezért egyenes;
Üres, ezért tele;
Használt, ezért megújul;
Kevés, ezért sok;
Sok, ezért zavaros.

Ezért
A bölcs, ki az Egyet követi,
Minta a világnak.
Nem láttatja magát,
Ezért látható;
Nem magyarázkodik,
Ezért magától értetődő.

Nem dicséri magát,
Ezért a bizalmat elnyeri.
Nem hatalmaskodik,
Ezért uralma hosszan fennmarad.

Mivel nem küzd,
A világ sem küzdhet vele.
Mikor a régiek azt mondták:
„Megvetemedett, ezért ép”,
Az nem volt üres szóbeszéd.
Hiszen így valóban visszaáll az ép.

KOMMENTÁR

Ez a fejezet egy tömör versszakkal kezdődik, mely hat háromkarakteres sorból áll. Mindegyik sor pillére az oksági összefüggést jelölő 則 (zé) kötőszó, melynek jelentése „ezért”. Racionálisan nézve, egy olyan kijelentés, hogy valami „meghajlott, ezért egyenes”, önellentmondásosnak tűnik. Több értelme lenne az „ezért” helyett a „de” kötőszót használni. Ha viszont közelebbről megnézzük, mely igazságokat találunk ezekben a látszólag abszurd mondatokban. Ha egy anyag hagyja magát hajlítani és csavarni, akkor egészen marad. Ha ellenáll a hajlításnak, eltörik. Hasonlóképpen, ha valami megvetemedik, jó eséllyel ép marad. Ha ellenáll, meghasad. Ezért komment-

tálja Heshang gong az első sort a következőképpen: „Hajolj meg és kövesd a tömeget, ne légy önfejű, és megőrzöd épségedet.” Tehát ami abszurdnak tűnik, arról kiderül, hogy teljesen magától értődő. Fordításom igyekszik visszaadni az eredeti szöveg tömör szintaxisát és logikai feszültségét.

23

希言自然。

故飘风不终朝，骤雨不终日。孰为此者？天地。天地尚不能久，而况于人乎？

故从事于道者，同于道；德者，同于德；失者，同于失。同于道者，道亦乐得之；同于德者，德亦乐得之；同于失者，失亦乐得之。

Kevés szóval élj, és engedd a dolgokat megtörténni,

Mert a szélvihar nem tart egész hajnalban;

A zápor nem esik egész nap.

Kinek a műve ez?

Ég és Földé.

Ha még az Ég és Föld sem tudja ezt hosszan tartani,

Hogyan tudná az Ember?

Ezért, aki a *Dao*-t követi, a *Dao*-val azonosul;

Aki a *De*-t követi, a *De*-vel azonosul;

Aki egyiket sem, az a hiánnyal azonosul.

Ha a *Dao*-val azonosulsz,

A *Dao* örömmel fogad.

Ha a *De*-vel azonosulsz,
 A *De* örömmel fogad.
 Ha a hiánnyal azonosulsz,
 A hiány is örömmel fogad.

*

KOMMENTÁR

Az első sor önmagában egy külön egység. Egyes szerkesztők szerint nem is ide tartozik, ezért kihagyják. Azonban ez a sor valójában Laozi egyik kedvenc motívumának tömör összefoglalása, és a további mondandójának frappáns felvezetése. Újra a természetből hoz analógiákat, és emlékeztet rá, hogy nem érdemes szavakat vesztegetni, panaszkodni egy hirtelen szélvihar vagy felhőszakadás miatt, hiszen egyik sem tart soká. Az Ég és Föld nyugodtságát – amivel ezek a természeti jelenségeket fogadják – állítja az emberi viselkedés mintájául. Aki a *Dao*-t és a *De*-t keresi, annak csak annyit kell tennie, hogy az Ég és Föld megnyilvánulásán, illetve viselkedésmódján keresztül azonosul a *Dao* és a *De* viselkedésmódjával. Ha ezt valaki megérti, akkor jó. Ha nem, hát nem. Nem érdemes több szót fecse-relni rá.

A második versszakban háromszor is megjelenik a 樂 (lè; boldog, örvendő) karakter, a *Dao* és *De*, illetve azok hiányával kapcsolatosan. Ezeknek az absztrakt fogalmaknak az életteli megszemélyesítése megragadja az olvasó figyelmét. Ezt a karaktert nem láttam

sem a Wang Bi-féle, sem a mawangdui kéziratban, viszont megtaláltam a *Laozi Dao De Jing. Heshang gong soronkénti kommentárjaival* című verzióban. Örömmel fogadtam el ezt a kiegészítést. Nagyon érdekes, hogy ebben a verzióban nem csupán a *Dao* és a *De* fogadja örömmel azokat, akik velük azonosulnak, hanem a *Dao* és a *De* hiánya is azokat, akik a *Dao* és a *De* hiányával azonosulnak. Rajtunk áll, melyik utat választjuk. A *Dao* és a *De* sosem tolakszik. Bizonyos értelemben ez egy jóindulatú figyelmeztetés azoknak, akik még bizonytalanok abban, hogy befogadják-e ezeket a felsőbb erőket.

24

企者不立；跨者不行。自见者不明；自是者不彰；自伐者无功；自矜者不长。

其在道也，曰余食赘形，物或恶之，故有道者不处。

Nem lehet folyton lábujjhegyen járni;

Nem lehet folyton menetelni.

Aki láttatja magát, nem látható;

Aki magyarázkodik, nem magától értetődő;

Aki önmagát dicséri, a bizalmat el nem nyeri;

Aki hatalmaskodik, uralma hosszan fenn nem marad.

A *Dao* szempontjából

Mindez nem más, mint fölös étek, nem kívánt hāj,

Mit az emberek gyűlölnek,

S a *Dao*-t követők elkerülnek.

KOMMENTÁR

Laozi három lépcsőben érvel. Először néhány egyértelmű, természetes vagy mindennapi jelenséget ír le, mint az állandó lábujjhegyen járás vagy a menetelés haszontalansága. Ezt követően néhány kevésbé egyértelmű, mégis könnyen érthető viselkedésminta ironikus voltára irányítja a figyelmünket, mint például az öndicsőítő kísérletek önmegsemmisítő jellege. Végül megmutatja az olvasónak az emberi lét megértésének még mélyebb szintjét, ahol a *Dao* szemszögéből tekintünk a dolgokra. Ebből a perspektívából az előző szakaszban említett próbálkozások utálatosak és kerülendőek. Ez a fejezet az előző folytatásának tekinthető annyiban, hogy rámutat a *Dao* alázatossága és a hatalmaskodás, öntömjénezés közötti összeegyeztethetetlen ellentétre. Ugyanakkor a 22. fejezet második versszakának visszhangja is.

25

有物混成，先天地生。寂兮寥兮，独立不改，周行而不殆，
可以为天下母。吾不知其名，字之曰道，强为之名曰大。大曰逝；
逝曰远；远曰反。

故道大，天大，地大，人亦大。域中有四大，而人居其一焉。
人法地；地法天；天法道；道法自然。

Volt valami ködbe-vesző és mégis teljes,
Az Ég és Föld előtt született meg,
Hangtalan és formátlan,
Magában álló, sosem változó.
Megállás nélkül körbe-forgó,
Feltehetően ő minden Égalatti Anyja.
Nevét nem tudom;
Ezért csak *Dao*-nak hívom,
És önkényesen Hatalmasnak nevezem.

Hatalmasnak lenni azt jelenti: örökké mozogni;
Örökké mozogni azt jelenti: eltávolodni;
Eltávolodni azt jelenti: visszatérni.

Tehát,
 A *Dao* hatalmas;
 Az Ég hatalmas;
 A Föld hatalmas;
 Az Ember is hatalmas.
 A világegyetemben négy hatalmas van,
 Ezek egyike: az Ember.
 Az Ember a Föld útjait követi;
 A Föld az Ég útjait követi;
 Az Ég a *Dao* útjait követi;
 A *Dao* önnön útjait követi.

KOMMENTÁR

Ebben a fejezetben van minden bizonnyal az egész *Daodejing* lényege abból a szempontból, hogy itt jelenik meg legátfogóbban Laozi *Dao*-központú kozmoszának magyarázata. Nyelvezete olyan egyszerű, hogy nem nagyon kíván magyarázatot. Ugyanakkor magába foglalja a *Dao* összes meghatározó vonását, amelyek viszont közelebbi vizsgálódásra és elmélkedésre érdemesek:

- mindenekelőtt, a *Dao* egy tényleges létező, nem pedig absztrakt gondolat
- megelőzi az Eget és a Földet, ő az abszolút legfőbb létező
- nem látható, nem hallható, nem fogható meg, de mégis létezik

- állandó mozgásban van és ő az univerzum elsődleges mozgatója
- mozgását a távolodás és visszatérés szüntelen váltakozása jellemzi.
- nőnemű és minden dolgok anyja
- nincs neve, kivéve az emberek által ráaggatott esetleges *Dao* megnevezést
- teljesen független az emberi akarattól, vagy más lények akaratától
- saját útjait és törvényeit követi, amelyek viszont a kozmosz működését irányítják

Az utolsó sor – 道法自然 (dào fǎ zì rán) („A *Dao* önnön útjait követi”) – tekinthető a lényeg lényegének. Amint azt a 17. fejezet kommentárjában elmagyaráztam, a 自 (zì) jelentése „önmaga”, és a 然 (rán) jelentése „mint ez” vagy „így”. Amennyiben ezt a sort úgy fordítanánk, hogy: „A *Dao* a Természetet követi”, akkor a *Dao*-t mint irányító erőt a Természet mögé sorolnánk, tehát egy ötödik elemet hoznánk létre, ami viszont egyáltalán nem lenne helyénvaló a taoista kozmológiában.

26

重为轻根，静为躁君。是以君子终日行不离辎重。虽有荣观，燕处超然。奈何万乘之主，而以身轻天下？
轻则失根，躁则失君。

A nehéz a könnyűt lehorgonyozza;
A nyugodt a nyugtalant megzabolázza.
Ezért
A bölcs utazó sosem megy messze kocsijától.
Habár pompás palotája,
De nyugalomban, tartózkodón él.
Minek is könnyelműsködne népét vezetve
Tízezer kocsí birtokosa?

A könnyelmű elveszti horgonyát;
A nyugtalan az önkontrollját.

KOMMENTÁR

Laozi az első sorban a 根 (gēn) vagy „gyökér” szóval a horgonyra, horgonyzásra utal. Ahogy a papírsárkány megtartásához kemény kéz kell, úgy az embernek is erős elmére van szüksége, hogy megfesse könnyelműségét. És ugyanúgy egy békés tanító, aki visszafogja nyugtalanságát. Laozi szerint ily módon kellene élnie minden vagyonos és hatalmas embernek. Maradjon birtokai közelében és élje nyugalmas életét. Laozi ugyanakkor fájja, hogy a korabeli feudális urak meggondolatlan és könnyelmű cselekedetekkel fecsérlik el életüket. A Hadakozó Fejedelemségek Korszakában egy-egy nagy feudális fejedelemség uralkodója valóban rendelkezhetett tizezer harci szekérrel és kocsival, egy kisebb fejedelemség uralkodójának lehetett ezer szekere, és így tovább. Laozi fel nem foghatta, hogyan élhetett ilyen meggondolatlanul akár még a leghatalmasabb fejedlem is. A fejezetet azzal zárja, hogy figyelmeztet a horgony és önkontroll elvesztésének veszélyére.

27

善行无辙迹：善言无瑕疵；善数不用筹策；善闭无关键而不可开；
善结无绳约而不可解。

是以圣人常善救人，故无弃人；常善救物，故无弃物。是谓袭明。
故善人者，不善人之师；不善人者，善人之资。不贵其师，不爱其资，
虽智大迷，是谓要妙。

A jó kocsis kereke nem hagy nyomot;

A jó szónok nyelve meg nem botlik;

A jó számolónak nem kell mérőszerszám;

A jó zárban nincs retesz vagy csavar, kinyitni
mégsem lehet;

A jó csomóhoz nem kell kötél vagy hurok,
kioldani mégsem lehet.

Ekképpen

A bölcs az embereket mindig jól segíti,

Így senki nincs, kit magára hagyna;

Mindig jól segíti a dolgokat,

Így semmi nincs, amit eldobna;

Ezt hívják úgy: a bölcsesség öröksége.

Ezért aztán a jók
 A kevésbé jók tanítói;
 A kevésbé jók
 A jók tanulságos példái.
 Ha nem becsülöd tanítódat,
 Ha nem kedveled a tanulságokat,
 Lehetsz bár nagy tudású, elvéted az utat.
 Ez a mélységes igazság.

KOMMENTÁR

A 8. fejezethez hasonlóan ez a fejezet is a jóról szól. Itt viszont a hangsúly nem annyira azon van, miként kell jónak lenni, hanem azon, hogyan lehet valaki jó valamiben. Az első versszak azt szemlélteti, hogy, ha valaki jól tud valamit, az nem annyira a szakértelemtől, ügyességtől vagy technológiától függ, hanem sokkal inkább a mögötte levő bölcsességtől. A második versszak ezt a gondolatot egy lépéssel tovább emeli a bölcs szintjére. A bölcs nem csupán egy jótét lélek, aki segíti az embereket. Neki jónak kell lennie, csak így tud érdemben segíteni. Ezt nevezi Laozi a bölcsesség örökségének. Ez egy újabb példa arra, hogy Laozi nem az erkölcsösségre, hanem a hatékonyságra helyezi a hangsúlyt, a konfuciánus együttérzéssel szemben a taoista bölcsességre.

Az utolsó versszak egy másik irányba viszi az olvasót. Miután megvizsgáltuk a „jó”, vagyis a „jól tudás” jelentéseit, Laozi arra ösztönöz, hogy gondolkodjunk a „nem jó”-ról is, hiszen mindennek megvan a maga ellentéte, ahogy azt a 2. fejezetben már bőségesen illusztrálta. Laozi szerint a jó és nem jó egyaránt hasznos lehet, az első mint tanító, a második mint tanulság. Végül valóban semmit és senkit nem kell elvetni vagy elutasítani azért, mert ne lenne jó. Ha ezt el tudjuk sajátítani és meg tudjuk valósítani, akkor megértettük a „mélységes igazság” lényegét. Laozi eredetileg nem azt mondja, hogy „jó és rossz”, hanem csak azt, hogy „jó és nem jó”. Ha ezt egy kicsit tágabban értelmezzük a fordításban, akkor akár azt is mondhatjuk: „jó és kevésbé jó”.

28

知其雄，守其雌，为天下溪。为天下溪，常德不离，复归于婴儿。
知其白，守其辱，为天下谷。为天下谷，常德乃足，复归于朴。
朴散则为器，圣人用之，则为官长。故大制不割。

Ismerd a férfit,
Tartsd meg a nőit,
Légy a világ szakadéka.
Légy a világ szakadéka,
És az Örök *De* veled marad;
És te visszatérsz a kisdéd létbe.

Ismerd a fényt,
Tartsd meg a sötétet,
Légy a világ völgye.
Légy a világ völgye,
És az Örök *De* mindent megad neked;
És te visszatérsz a farönk ősi egyszerűségébe.

A farönk szétárad, eszköz lesz belőle.
 A bölcs használja,
 Így lesz a vezérek vezére.
 És így nagy uralma oszthatatlan, teljes.

KOMMENTÁR

Ebben a fejezetben Laozi úgy beszél „az Örök *De*”-ről 常德 (cháng dé), mint korábban „az Örök *Dao*”-ról, ami szemben áll a *dao*-nak nevezett különféle közönséges utakkal. Ugyanígy, a *De*-t, amiről beszél, az „örök” vagy „hatalmas” jelzőkkel illeti, hogy megkülönböztesse a csekélyebb erényektől. Mint a *Dao* emanációja, az Örök *De* a *Dao* összes meghatározó tulajdonságát megtestesíti: a maskulin-nal szemben feminin, a világossal szemben sötét, ő a völgy és a szakadék, mint az alázat és befogadás szimbóluma, vagy a kisdéd és a farönk, az ősi egyszerű, amik az élet ártatlan kezdetét jelképezik. Laozi arra biztatja az embereket, hogy őrizzék meg ezeket a tulajdonságokat, viszont nem utasítja el az ellentéteik párhuzamos létezését sem. Tehát azt szeretné, hogy az emberek ismerjék a maskulint és a fényt is, de maradjanak meg a feminin és a sötét, vagy a mélységes mellett.

Egy másik fogalom, amit itt kiemelünk, a „visszatérés”, amint ez a „visszatérsz a kisdéd létbe” és a „visszatérsz a farönk ősi egyszerűségbe” sorokban megjelenik. A 25. fejezetben Laozi ezt a szüntelen

mozgásban lévő *Dao* részeként írja le. Érdekes, hogy amint a dolgok visszatérnek a gyökereikhez, újra eltávolodnak, és kiáradnak a messzeségbe, mignem újra vissza nem térnek. Mivel nem a visszatérés a végső cél, Laozi a második versszakban felvillantja az újabb ciklust. Rámutat, hogy amint a farönk szétárad, használati eszközzé válik, melyet a bölcs uralkodó fel tud használni. Így a vezérek vezéreként irányíthatja országát. Nagy uralom az övé, mely osztatlan marad, mert az őszire támaszkodik.

29

将欲取天下而为之，吾见其不得已。天下神器，不可为也，不可执也。

为者败之，执者失之。

是以圣人无为故无败；无执，故无失。

夫物或行或随；或歔或吹；或强或羸；或培或隤。

是以圣人去甚，去奢，去泰。

A világot cselekvéssel megnyerni –

Úgy vélem, nem lehet.

A világ egy szent edény,

Cselekvéssel nem lehet megszerezni.

Cselekvéssel nem lehet megtartani.

Aki meg akarja szerezni, elbukik,

Aki meg akarja tartani, az veszít.

Ezért a bölcs *nem-cselekszik*,

Így el nem bukik;

Nem akarja megtartani,

Így nem veszít.

Egyesek a maguk útját járják, mások követnek;
 Egyesek finoman szuszognak, mások hangosan lihegnek;
 Egyesek erősek, mások törékenyek;
 Egyesek gyarapodnak, mások magukat pusztítják el.

Ezért a bölcs elutasítja a mértéktelenséget,
 A különcködést,
 Vagy a szélsőséget.

KOMMENTÁR

Laozi itt újra a *nem-cselekvés* vagy *wuwei* elvét, valamint annak a politikában való alkalmazását javasolja. Két gondolattal egészíti ki a témát. Az egyik az, hogy az Égalatti, azaz a világ egy szent edény. A mélységes alázatnak erős tanúbizonysága ez, és Laozi szerint egy bölcs uralkodónak ezt kellene éreznie a világ iránt. Jaj annak, aki manipulál, vagy belekapaszkodik a világba, melyet irányítani kellene. Másrészt Laozi elismeri az emberi hajlamok sokféleségét. A példák a mindennapi emberi viselkedésből valók; azt tanítják az uralkodónak, hogy hagyja megtörténni a dolgokat és tartózkodjon attól, hogy valamelyik szélsőség felé hajoljon el.

30

以道佐人主者，不以兵强天下。其事好还。师之所处，荆棘生焉。大军之后，必有凶年。

善有果而已，不以取强。果而勿矜，果而勿伐，果而勿骄，果而不得已，果而勿强。

物壮则老，是谓不道，不道早已。

Aki az uralkodót a *Dao*-val segíti,
Nem fegyverrel kényszeríti a világot.
Mert az bizton visszaüt.
Hol seregek állomásoztak,
Ott csak tövis nő,
A nagy háború után
Bizton éhínség jó.

Az eredményt megfelelően kell elérni,
Nem pedig erőszakkal győzni.
Az eredményt eléri, de nem hatalmaskodó,
Az eredményt eléri, de nem nagyképű,
Az eredményt eléri, de nem gőgös,
Az eredményt eléri, de szerény,
Az eredményt eléri, de nem fegyverrel.

Mi erővel él, hamar megöregszik,
 Mert a *Dao*-val szembe megy.
 Korán elpusztul az, mi a *Dao*-val szembe megy.

KOMMENTÁR

Laozi itt használja először a fegyver (兵; bīng) fogalmát. Mélyen érintette őt ez a téma, hiszen olyan korban élt, mikor a kínai nemzet évszázadok óta feudális háborúk sújtották, melyeknek nem akart vége szakadni.

Laozi nyilvánvalóan ellenzi az erőszakot, de nem etikai szempontból ítéli azt el. Pragmatikusan közelít a kérdéshez, az eredményre (果, guo) összpontosít. Ezt a szót újra meg újra megismétli a második szakaszban. Arról próbálja meggyőzni a feudális uralkodókat, hogy világi ambícióik teljes feladása nélkül változtassanak hozzáállásukon és eszközeiken. Azt gondolhatják, hogy Laozi az uralkodók saját érdekére próbál hivatkozni, de valójában tanácsát a *Dao* erőszakmentes, etikától független erejére alapozza. Aki elfogadja ezt az erőt és követi az útjait, az természetesen győz. Aki ellene megy, hamar elbukik.

31

夫兵者，不祥之器，物或恶之，故有道者不处。

君子居则贵左；用兵则贵右。兵者不祥之器，非君子之器，不得已而用之，恬淡为上。

胜而不美，而美之者，是乐杀人。夫乐杀人者，则不可得志于天下矣。吉事尚左，凶事尚右。偏将军居左，上将军居右。言以丧礼处之。杀人之众，以悲哀泣之。战胜以丧礼处之。

A fegyverek baljós tárgyak,
Miket gyűlölnék az emberek,
Aki a *Dao*-t követi, kézbe nem veszi.
Békeidőben az előkelők a balt becsülik,
Ha fegyverhez kell nyúlni, a jobbot tisztelik.
Mert a fegyverek baljós tárgyak,
Nem az előkelők eszközei.
Csak végső esetben kell használni,
S akkor is csínján kell velük bánni.

A győzelmet nem kell ünnepelni;
Ki a győzelmet ünnepeli,
Az emberölést dicsőíti.

Ki az emberölést dicsőíti,
 Hatalmat annak nem szabad adni.
 Örömteli eseményen a bal kéz a felső,
 Szerencsétlenségben a jobb kéz a felső.
 Az altábornagy áll a bal oldalon;
 A tábornok a jobb oldalon.
 A gyászszertartást így vezetik.
 Tömegeket mészárolnak,
 Ilyenkor gyászolni illik,
 S a győzelmi ünnepet gyászszertartásnak tekinteni.

KOMMENTÁR

Ha az előző fejezet egy szelíd figyelmeztetés a leendő hódítóknak, hogy tartózkodjanak az erőszaktól, ez itt szigorú dorgálása azoknak, akik az erőszak diadalát ünneplik. Laozi idejében az effajta ünneplések meglehetősen gyakoriak lehettek, és az idős embert mélyen felkavarhatta ez a jelenség. Mikor a győztesnek azt rója fel, hogy „az emberölést dicsőíti”, szinte érezni lehet felháborodásának hevét. Ugyanakkor, az adott körülményekre való tekintettel, nem zárja ki az erő bizonyos fokú használatát. De arra biztat, hogy ez csakis végső esetben és átgondoltan történjen meg. A győzelmet szerinte nem ünnepelni kéne, hanem gyászszertartásként kezelni. Mikor azt mondja, „Tömegeket mészárolnak, / Ilyenkor gyászolni illik”, újra

érezni lehet az elveszett életek miatti gyászának átütő erejét. Ha bárkiben is kétség maradt volna azzal kapcsolatban, hogy miért mondja azt Laozi az 5. fejezetben, hogy „A bölcs nem emberséges, / Mindenkit szalmakutyaként kezel”, itt láthatja, hogy biztosan nem azért, mert a bölcs öreg érzéketlen lenne. Laozi jellemének ez az oldala a későbbiekben újra meg újra fel fog bukkanni.

32

道常无名朴。虽小，天下莫能臣。侯王若能守之，万物将自宾。
 天地相合，以降甘露，民莫之令而自均。
 始制有名。名亦既有，夫亦将知止。知止可以不殆。
 譬道之在天下，犹川谷之于江海。

A *Dao* örökkévalóságában a névtelen ősi farönk.
 Bár parányi,
 A világon senki nem tudja leigázni.
 Ha fejedelmek és királyok követik,
 Mindenek önként behódolnak nekik.

Mikor Ég és Föld összeborulnak,
 Édes harmatcseppek hullnak.
 Az emberek parancs nélkül, önként osztoznak rajtuk.

Mikor a dolgok elkezdenek nőni, nevet kapnak.
 Ha a nevük megvan,
 Tudják határaikat.
 Ha tudják a határaikat, elkerülik a csapásokat.
 A *Dao*-nak a világ olyan, mint patak a folyónak,
 folyam a tengernek.

KOMMENTÁR

Miután az előző fejezetekben Laozi az erőszakkal szembeni erős rosszsallását fejtegette, most visszatér a *Dao* erejéhez. Arról biztosítja a feudális uralkodókat, hogy mindaddig, amíg a *Dao*-t követik, az Égalattiakat uralmukban tudhatják.

Az első három versszakban a *Dao* három különböző fázisában mutatkozik meg:

Először ősi állapotában. Laozi itt a 𠄎 (pü) metaforát használja, ami egyszerű, nyers, megmunkálatlan, díztelen fadarabot jelent. Nincs neve, szerény és kicsi, olyannyira, hogy láthatatlan. Viszont telítve van rejtett erővel.

Másodszor mint Ég és Föld. Párosodásuk nyomán a *Dao* harmatcseppként szétszóródik, és táplál minden létezőt ezen a világon.

Harmadszor dolgokként. Mikor a *Dao* úgy nyilvánul meg, mint „az Égalatti”, vagy „minden, ami az Ég alatt van”, rendet teremt azzal, hogy a dolgok nevet kapnak. A névadással pedig minden megismeri a helyét, helyükre kerülnek a dolgok és megszűnnek a gondok.

A fejezet Laozi kedvenc hasonlatával zárul: a víz aközben kap lendületet és erőt, hogy a patakából a folyóba, majd a tengerbe ér.

33

知人者智，自知者明。胜人者有力，自胜者强。
知足者富。强行者有志。不失其所者久。死而不亡者寿。

Aki másokat ismer, okos;
Ki önmagát ismeri: megvilágosult.
Ki másokat ural: hatalmas;
Ki önmagát uralja: erős.

Aki tudja, mi az elég: gazdag.
Aki tudja, mit akar: szorgalmas.
Ki alapját el nem veszíti: sokáig megmarad.
Ki meghal, de el nem enyészik, örökéletű az.

KOMMENTÁR

A világalomtól az önuralomig – Laozi a *Dao*-t az önnevelés alapszintjére hozza le. Igen hasznosnak bizonyulnak itt Heshang gong kommentárjai. Ő azt emeli ki, hogy Laozi szerint a „ki önmagát ismeri” azt jelenti, hogy az illető tisztában van saját adottságaival és

hiányosságaival egyaránt. Aki ilyen önismerettel bír, az belső énjében semmilyen zajt nem hall és semmilyen formát nem lát. Az ilyen ember teljesen megvilágosult (明 míng). Heshang gong arra is rámutat, hogy önmagunk legyőzése azt jelenti, hogy uraljuk önnön érzelmeinket és vágyainkat. „Ha ezt valaki eléri, a világon senki nem kelhet versenyre vele”, írja.

Ezt a gondolatmenetet folytatva a „Ki alapját el nem veszíti” azt jelenti, hogy az illető „megőrzi és táplálja önmagát, hogy ne veszítse el azt az esszenciális életerőt, amit az Égtől kapott”.

Az utolsó sort sokféleképpen értelmezik, elsősorban a 亡 (wáng) karakter eltérő olvasatából kifolyólag. Wang Bi, aki a mérvadónak tekintett *Laozi*- és *Yijing*-kiadásairól és -kommentárjairól ismert, a 亡 (wáng) karaktert szó szerint, azaz „elenyészik” vagy „eltűnik” értelemben használja. Az utolsó sort így értelmezi: „Aki meghal, de el nem enyészik, örökéletű az.” A jegyzetben ezt írja: „Habár meghal, a *Dao*-nak köszönhetően, mely szerint élt, nem pusztul el, ezért örök életet élvezhet.” (Lynn 1999, 111) Ezzel szemben a mawangdui verzió a 亡 (wáng) karaktert a 忘 (wàng) változataként értelmezi, melynek jelentése „elfelejteni.” E szerint a verssor így szól: „Aki meghal, de nem felejtik el, az örökké él.” Heshang gong viszont úgy gondolja, hogy a 亡 homonimája a 妄 (wàng)-nak, melynek jelentése „könnyelmű” vagy „féktelen.” Ő így értelmezi a sort: „Ha valaki haláláig tudja, hogy hol a bámészkodás, hallgatózás és fecserészés határa, és nem tekint ellenszenvvel a világra, hosszú életet fog élni.”

34

大道泛兮，其可左右。万物恃之以生而不辞，功成而不有。
衣养万物而不为主，可名于小。万物归焉而不为主；可名为大。
以其终不自为大，故能成其大。

A Hatalmas *Dao* szétárad;
Mehet jobbra, balra a világban.
Mindent ő éltet, de sohasem lankad;
Megvalósít, de nem birtokol.
Mindent táplál, de nem ural;
Ezért kicsinek nevezhető.
Minden aláveti magát neki, de nem ural;
Ezért nagynak nevezhető.
Mivel hatalmasságát sosem fitogtatja,
Így hatalmasságát megvalósíthatja.

KOMMENTÁR

A *Dao* eme dicshimnuszában Laozi a „kicsi” és a „nagy” fogalmát magyarázza tovább. Azzal kezdi, hogy a *Dao* nagyságát magasztalja,

de pár sorral lejjebb kicsinek nevezi abban az értelemben, hogy szerény, és fáradhatatlan alázatossággal szolgál minden létezőt. Aztán újra visszatér a *Dao* nagyságához, ami nemcsak abban nyilvánul meg, hogy mindenek szeretetét és támogatását elnyeri, hanem abban is, hogy sosem ural, és nagyságával sosem hivalkodik.

35

执大象，天下往。往而不害，安平太。
乐与饵，过客止。道之出口，淡乎其无味。视之不足见，听之不足闻，
用之不足既。

Mikor a *Nagy Képmást* felmutatják,
Az *Égalattiak* odasereglenek.
Odasereglenek, de zűrzavart nem okoznak,
Mind békében, nyugalomban vannak.

Zene és étkek
Megállásra készítetik a járókelőket;
A *Dao*-t viszont, mikor megnyilvánul,
Ízleled, de ízetlen.
Nézed, de nem látod,
Fülelsz, de nem hallod,
Használod, de nem fogy el sohasem.

KOMMENTÁR

A *Nagy Képmás* maga a *Dao*. Találkoztunk már ezzel a kifejezéssel a 21. fejezetben, melyben ez áll: „Meg nem fogható, fel nem fogható, / De benne van a Képmás.” Itt a „*Nagy Képmás*” felmutatása azt jelenti, hogy a *Dao* követése. Amikor az emberek sokasága tömegbe verődik, az általában békétlenséget jelez. De amikor a hatalmas *Dao* köré sereglenek, akkor az békét és nyugalmat jelent.

A második versszak mintha elébe váгна annak a kérdésnek, hogy „Miért van ez így?” Hogy mi teszi a *Dao*-t oly vonzóvá és erőteljessé? Laozi ismét a *Dao* felfoghatatlanságához és meghatározhatatlanságához tér vissza, mikor azt mondja, hogy az ízetlen, láthatatlan és hallhatatlan. Azonban nem tér ki teljesen a kérdés elől, hiszen az utolsó sorban egyértelművé teszi, hogy – mindezek ellenére – használható és nem fogy el sohasem.

36

将欲歛之，必固张之；将欲弱之，必固强之；将欲废之，必固兴之；
将欲取之，必固与之。是谓微明。

柔弱胜刚强。鱼不可脱于渊，国之利器不可以示人。

Ha be akarod csukni,
Előbb ki kell nyitni.
Ha meg akarod gyengíteni,
Előbb meg kell erősíteni.
Ha el akarod törölni,
Előbb fel kell emelni.
Ha el akarod venni,
Előbb oda kell adni.
Ezt úgy hívják: *Finom Meglátás*.

A lány legyőzi a keménységet, a gyenge az erőset;
A hal nem élhet, csak a mély vízben;
Az állam pedig nem villogtathatja éles
fegyvereit a népnek.

✱

KOMMENTÁR

Mikor valami eléri a határait, az ellentétébe fordul át – szögezi le Laozi ezt az egyszerű igazságot. A 必[固] (bì gù), „kell” szófordulatot használja újra meg újra, ezzel nyomatékosítva az ellentétek törvényének szükségszerűségét. Ennek az elkerülhetetlenségnek a megértését nevezi „*Finom Meglátás*”-nak. Igazságtalanság lenne Laozit azzal vádolni, hogy összeesküvést szít, hiszen ő csupán azt mutatja meg, hogyan működnek a dolgok a mindennapi életben és az államügyekben. A tanítása leginkább olyan helyzetben alkalmazható, mikor egy gyenge és védtelen állam egy erős és agresszív ellenféllel kerül összeütközésbe. Itt ugyanazzal a *wuwei* (nem-cselekvés) vagy *buzheng* (viszály- vagy küzdelemmentesség) eszmével találkozunk, amely szerint az engedelkeny nyer, és aki visszalép, az végül az élre kerül. Ha ezt az elvet az állam kormányzására alkalmazzuk, akkor ez azt jelenti, hogy a kormányzó úgy jár el helyesen, ha kerüli a hivalkodást, és nem az erejét fitogtatva akarja megfélemlíteni alattvalóit. Az erőfitogtatástól tartózkodni olyan, mint mély vízben hagyni a halat.

37

道常无为而无不为。侯王若能守之，万物将自化。化而欲作，吾将镇之以无名之朴。镇之以无名之朴，夫将不欲。不欲以静，天下将自正。

Örökkévalóságában a *Dao* semmit nem cselekszik,
Mégsem marad semmi elvégzetlen.
Ha urak és királyok követik,
Minden dolog magától megváltozik.
Megváltoznak, de aztán újra megjelennek vágyaik;
Én lecsendesítem őket a *névtelen farönkkel*.
Lecsendesedvén,
Nem lesznek többé vágyaik.
Vágytalanul és nyugodtan
A világ majd kijavítja önmagát.

KOMMENTÁR

Ez a fejezet a 32. visszhangja, ahol szintén megjelenik a *wu ming bu*, azaz a „névtelen farönk” fogalma, és Laozi arra biztatja a fejedelmeket és királyokat, hogy ehhez tartsák magukat. Itt viszont a hang-

súly a *nem-cselevés* elvére tevődik át. A „Semmit nem cselekszik, / Mégsem marad semmi elvégezetlen.” népszerű és időtálló közmondássá vált a kínai nyelvben. Az uralkodás kontextusában azt jelenti, hogy a vezetők tartózkodnak a kényszerítő cselekedetektől és az alázatosságot állítják követendő példának, „Minden dolog magától megváltozik” és „A világ majd kijavítja önmagát.” Van itt azonban egy érdekesség. Amint azt Laozi a 25. fejezetben leírta, a *Dao* ciklikusan mozog. Kiárad, eljut a végletig, aztán visszatér kiindulási pontjára, majd újra kilendül. Laozi tisztában van azzal, hogy egy pozitív változás után az emberek vágyai valószínűleg újra növekedni kezdenek, ezért az ős-egyszerű, a *farönk* igazságával újra meg kell nyugtatni őket. Amint vágyaikat megfékeztek, a világ majd gondoskodik önmagáról, és a dolgok újra rendben lesznek.

MÁSODIK RÉSZ

*

De

38

上德不德，是以有德；下德不失德，是以无德。

上德无为而无以为；上仁为之而无以为；上义为之而有以为。

上礼为之而莫之应，则攘臂而扔之。

故失道而后德，失德而后仁，失仁而后义，失义而后礼。

夫礼者，忠信之薄而乱之首。前识者，道之华而愚之始。

是以大丈夫处其厚，不居其薄；处其实，不居其华。故去彼取此。

A felsőbb *De* nem az erénnyel kapcsolatos,

Ezért erényes;

Az alsóbb *De* az erényt el nem veszítené;

Ezért nem erényes.

A felsőbb *De* nem cselekszik és ilyen szándéka nincs is;

A felsőbb Emberség cselekszik, habár ilyen szándéka

nincs is.

A felsőbb Tisztesség cselekszik, és a szándéka is ez.

A felsőbb Illendőség cselekszik, de ha választ nem kap rá,

Felemeli karját és megfeszíti izmait.

Ezért, ha a *Dao* elvész, helyébe ott a *De*;
 Ha a *De* elvész, helyébe ott az Emberség;
 Ha az Emberség elvész, helyébe ott a Tisztesség;
 Ha a Tisztesség elvész, helyébe ott az Illendőség.
 Az Illendőség azonban
 A bizalom szűkössége és a zűrzavar kezdete;
 A jóslás pedig
 A *Dao* díszítménye és az ostobaság kezdete.

Éppen ezért az igaz férfi
 A bősséggel él, nem a szűkösséggel,
 A lényeggel él, nem a díszítménnyel.
 Vagyis, elveti amazt és befogadja emezt.

KOMMENTÁR

Laozi a második rész első fejezetét azzal kezdi, hogy megkérdőjelezi a morális erényként értelmezett *De* népszerű fogalmának helytállóságát. Saját *De* értelmezését éppen azért tartja magasabb rendűnek, mert nála a *De* nem az erénnyel mint erkölcsi kategóriával kapcsolatos. Épp ellenkezőleg, megsemmisíti a nagyra tartott erkölcsi kiválóság nimbuszát, és a legjobb esetben is csak a *De* alsóbbrendű változatának tartja. A mérce, mellyel e két fajta *De*-t, vagy – ha úgy tetszik – erényt megkülönbözteti, nem más, mint a *wuwei* vagy

nem-cselekvés mértékadó alapelve. Egyszerűbben szólva, ha valaki attól tart, hogy elveszíti az erényt, és ezért állandóan jól látható helyen magán viseli, az ellenkezik a *wuwei* alapelvével, és így valójában az illető nem is rendelkezik az erénnyel. Ha viszont a *Dao* szerint éli az életét és nem törődik azzal, hogy megvan-e az erény vagy elveszett, akkor a *Dao*-hoz hasonlatos, amely nem cselekszik és „ilyen szándéka nincs is”. Ez azt jelenti, hogy elérte a felsőbbrendű erényt.

Miután ezt az alapvető megkülönböztetést megfogalmazza, Laozi a közérkölc három nagyra becsült erényét vizsgálja meg. Ezek az „emberség” vagy „jóakarát” (仁; rén), a „kötelességtudat” vagy „tisztesség” (義; yì), valamint a „szertartás” vagy „illendőség” (禮; lì). Ezeket az erényeket azonban nem etikai vonatkozásukban tárgyalja, hanem egyértelműen a *wuwei* mércéje alapján ítéli meg őket.

A 仁 (rén) karakter, mint azt már az 5. fejezetben is magyaráztam, két részből áll. A bal oldali az „ember” gyök; a jobb oldalon pedig az 二 (èr), vagyis a „kettő”-t jelentő karakter áll. Ez azt sugallja, hogy az írásjegy az emberi kapcsolatokra vonatkozik. Bizton állíthatjuk, hogy Konfuciusz *Beszélgetések és mondások* című művében a leggyakrabban feltett kérdés éppen a 仁-re vonatkozik. Konfuciusz egyik válasza igen egyszerű: „Szeresd az embereket.” Egy másik válasza így szól: „Amit nem kívánsz magadnak, azt ne kényszerítsd másokra.” És így tovább. Aki a *ren*-t gyakorolja, feltéhetőleg a nélkül teszi, hogy bármit is el szeretne érni. Ez egy erény, de nem felel meg teljesen a *wuwei* kritériumának.

A 義 karakter, azaz a „tisztesség” felső részén a 羊 (yáng), azaz a „birka” található, az alsó részén pedig a 我 (wǒ), azaz az „én”.

A karakter egy pásztorra emlékeztet, aki a vállán cipeli a birkáját. Gondoskodik róla, mert egyrészt ez a kötelessége, másrészt tulajdonként ez az érdeke. Aki ezt az erényt gyakorolja, mindig kötelességtudó, és a társadalmi igazságosság védelmezőjének szerepében akarja láttatni magát. A saját akarat ilyen tudatos megnyilvánítása azonban elbukik a *wuwei* teszten.

Végül, de nem utolsósorban itt van a 禮, azaz „illem”, „illendőség”. Jelentése az, hogy az ember a szertartások szabályai szerint éli az életét. Egy másik, szintén a 仁-el kapcsolatos kérdésre adott válaszában Konfuciusz híres mondásával felel: „Fegyelmezd önmagad és állítsd vissza a szertartásokat; erről szól az emberség.” Konfuciusz egy temető közelében nőtt fel, és szívesen nézte az őskultusz szertartásait, melyeket ott végeztek. A szertartások viszont nem csupán egy ceremóniasorozatot vagy illemkódexet jelentenek, melyet a tiszteletudó társadalomnak be kell tartania. Konfuciusz azért tulajdonított olyan nagy jelentőséget a szertartásoknak és a rítusoknak, mert azok a morális tudatosságnak vagy az illendőség érzésének végrehajtható, mérhető és ellenőrizhető mércéi. Ha nem tartják be a hagyományos szertartásokat, az a társadalom erkölcsi romlását vetíti elő. Tágabb értelemben az erkölcsi kódex tartalmazza a szabályok megszegésének büntetési tételeit is. Vagyis, amint Laozi egyértelműen rámutat, a *li* vagy „illendőség” nem csupán megfontolandó, választható lehetőség, hanem az erkölcsi értékeket érvényesítő kényszerítő erő is, és így az eredmény éppen ellentétes lesz azzal, amit tőle elvárnak. Ezt érzékelteti Laozi, amikor nevetségessé teszi a *li*-t, mondván, hogy az cselekszik, de ha nem kap választ, felemeli karját

és megfeszíti izmait, tehát büntet. Ezért mondja azt is, hogy a *li* a bizalom szűkösségét és a zűrzavar kezdetét jelenti.

Szó szerint véve a fenti bírálatok erősen szubjektívnek tűnhetnek. A helyzet viszont az, hogy Laozi nem hajlandó elfogadni a konfuciánus etika diskurzusát és fogalomrendszerét. A *Daodejing* egyetlen pontján sem népszerűsít olyan erkölcsi értékeket, mint az emberség vagy tisztesség. Valahányszor ezeket a kifejezéseket említi, mindig a saját *Dao* és *De* fogalmainak ellentétékeként használja.

Laozi a 華 (huá), azaz „virág” karaktert „díszítmény” értelemben használja, a 實 (shí), azaz „gyümölcs” karaktert „lényeg” jelentésben. Arra biztatja az „igaz férfit” (ritka megnyilvánulása ez a himsovinizmusnak Laozinál), hogy vesse el a díszítményeket és a lényegget fogadja be.

Csak úgy mellékesen: Laozi egy apró megjegyzést is tesz azokra a prófétákra, akik a *Dao* nevében hirdetik látnoki képességeiket. Arra figyelmezteti az embereket, hogy ezek csak a *Dao* díszítményei, és aki hisz bennük, az ostobaság útjára téved.

39

昔之得一者：天得一以清；地得一以宁；神得一以灵；谷得一以盈；万物得一

以生；侯王得一以为天下正。

其致之也，谓天无以清，将恐裂；地无以宁，将恐废；神无以灵，将恐歇；谷

无以盈，将恐竭；万物无以生，将恐灭；侯王无以正，将恐蹶。

故贵以贱为本，高以下为基。是以侯王自称孤、寡、不谷。此非以贱为本邪？

非乎？故至誉无誉。是故不欲琭琭如玉，珞珞如石。

Nézd, azokat, akik elérték az Egyet:

Az Ég általa kitisztult;

A Föld általa megszilárdult;

A Szellem általa hatni tudott;

A völgyek általa megteltek;

A létezők általa életre keltek;

Fejedelmek és királyok általa

Állítottak a világnak mértéket.

Másképpen szólva:
 Ha az ég ki nem tisztulna,
 Félő, összeomolna;
 Ha a Föld meg nem szilárdulna,
 Félő, meghasadna;
 Ha a Szellem működésbe nem lépne,
 Félő, hatni nem tudna;
 Ha a völgyek meg nem telnének,
 Félő, kiszáradnának;
 Ha a létezők életre nem kelnének,
 Félő, eltűnnének;
 Ha a fejedelmek és királyok a világnak mértékét nem
 állítanának,
 Félő, megbuknának.

Így az előkelőnek az alázatos a gyökere;
 A magasnak az alacsony az alapja;
 Ezért nevezik magukat fejedelmek s királyok
 Elárvultnak, Özvegyültnek, Érdemtelennek.
 Talán, mert az alázatost tekintik gyökerüknek?
 Így lenne?
 Ezért a legmagasabb méltóság nem méltóság.
 Ezért ne kívánd a jade ragyogását,
 Inkább a kő szilárdságát.

KOMMENTÁR

Ez a fejezet egy teljesen új dimenzióját nyitja meg a *De* értelmezésének, amely mentes az etikai diskurzus minden csapdájától. A 德 (dé) karakter homonim és néha felcserélhető a 得 (dé) karakterrel, aminek a jelentése „kap”, „megszerez”, „vállik”, „részesül”, „megvalósít” vagy „elér”. Tehát mikor Laozi a felsőbb *De*-ről beszél, nem a hangzatos erényekre gondol, hanem egyszerűen a *Dao* megvalósításának lehetőségére, vagy az „elérésre”. Megvalósítani vagy elérni az Egyet azt jelenti, hogy megvalósítani, vagy elérni a *Dao*-t, „magunkhoz ölelni az Egyet” és a „követni az Egyet.” Laozi egy idealizált múltba tér vissza, amikor a világegyetemben minden magához ölelte, követte a *Dao*-t; vagy Egy volt vele az Ég, a Föld és minden létező, és ezért mindenki békeben és jólétben élt. Arra az esetre, ha nem sikerül inspirálnia a közönségét, sürgető felhívást fogalmaz meg, figyelmeztetve az embereket a *Dao* elhagyásának szörnyű következményeire. Az ilyen figyelmeztetés teljesen indokolt volt történelmileg, hiszen a zűrzavart és pusztítást megtapasztalta addigra már a világ.

Az utolsó két szakaszban Laozi arra emlékezteti olvasóit, hogy ahhoz, hogy elérjük a *Dao*-t, vissza kell térnünk szerény gyökereinkhez, és az alázatossal legyünk, a lényeget keressük, ne a ragyogást.

40

反者道之动; 弱者道之用。天下万物生于有, 有生于无。

A visszatérés a *Dao* mozgása;
 Gyengeségében van a hatása.
 Az Ég alatt minden a Létből születik;
 A Lét maga a Nemlétből születik.

KOMMENTÁR

Ez az egész *Daodejing* legrövidebb fejezete. Laozi itt a *De*-ről való terjengős értekezést visszakanyarítja a *Dao* alapelveihez. Az első karakter a 反 (fān), aminek tulajdonképpen két egymással összefüggő jelentése van. Az egyik a „visszatérés”, amit 返-nak (fǎn) is írnak, a másik pedig az, hogy „ellentétes, ellentét”. Mikor valami eléri a határait, akkor szükségszerűen vissza kell térnie az ellentétébe. Ez a *Dao* mozgásának megkérdőjelezhetetlen törvénye. A gyengeség szinonimája a lágyság és alázatosság, és a gyakorlatban pontosan ebben rejlik a *Dao* ereje. Laozi ezt a rövid fejezetet kijózanító emlékeztetővel zárja: „A Lét maga a Nemlétből születik.” Ez számára a végső igazság.

41

上士闻道，勤而行之；中士闻道，若存若亡；下士闻道，大笑之。
不笑不足以道。

故建言有之：明道若昧；进道若退；夷道若颡。

上德若谷；广德若不足；建德若偷；质真若渝。

大方若辱；大方无隅；大器晚成；大音希声；大象无形。

道隐无名；夫唯道善贷且成。

Mikor a kiváló diák hall a *Dao*-ról,

Szorgalmasan alkalmazza.

Mikor az átlagos diák hall róla,

Mintha egy pillanatra megértené, de aztán elveszti

újra.

Mikor a gyenge diák hall róla,

Hahotázva nevet rajta.

Ha nem nevetne rajta, nem is a *Dao* volna.

Ezért ezt mondják:

A *Dao*-t megérteni olyan, mint összezavarodni;

A *Dao*-ban előlépni olyan, mint hátrafelé menni;

A *Dao*-hoz vezető sima út olyan, mintha göröngyös
lenne.

A Felsőbb *De* mintha völgy lenne;
 A bőséges *De* mintha elégtelen lenne;
 Az erőteljes *De* mintha tétlen lenne;
 Az ősi és tiszta mintha illékony lenne.
 A hatalmas világosság mintha homályos lenne;
 A hatalmas négyszögnek nincsen sarka;
 A nagyszerű edény sokáig készül;
 A nagyszerű zenében kevés a hang;
 A nagyszerű *Képmás*ban nincsen forma.

A *Dao* rejtett és neve nincsen;
 Csak a *Dao* tud adni és megvalósítani.

KOMMENTÁR

Ha a *Dao* elérése a *wuwei* vagy a *nem-cselekvés* állapotának elérését jelenti, miért igényel szorgalmas gyakorlást? Az a helyzet, hogy a *Dao* igazságának megnyilvánulása gyakran nem látható mindenki számára. A *Dao* legjobb tanítványai rögtön megértik, és alázattal alkalmazzák a mindennapi életben. A közepes tanítványnak viszont többször zavaros, mintsem világos, míg a lassú felfogásúak csak nevetnek a csupasz igazság látszólagos abszurditásán. Az ő nevetésük a *Dao* mélységét igazolja. A *Dao* egyszerű és könnyű, de sokan nem értik a lényegét, és gúnyolódva elutasítják.

A 上 (shì) karakter, amit itt „diáknak” fordítok, az írástudókra utal, akik társadalmi helyzetüket tekintve a 民 (mín), azaz a köznép – parasztok, dolgozók, kereskedők – fölött állnak. Csak az ilyen kiváltságos személyek férhettek hozzá az oktatás bármilyen formájához. A shì osztálynak azon tagjait, akik ilyen vagy olyan tanulmányokat folytattak, lehetett diáknak, illetve tanítványnak nevezni. A diákok rangsorolhatók a 上 (shàng), azaz magasabb, a 中 (zhōng), azaz átlagos, és a 下 (xià), azaz alsóbb kategóriákba. Ezért fordítottam a kínai 上上 (shàngshì), 中上 (zhōngshì), és 下上 (xià shì) kifejezéseket a „kiváló”, „átlagos”, illetve „gyenge diák”-nak.

A következő három szakasz tizenkét paradoxont tartalmaz a *Dao* és *De* természetéről. Ezek közül nyolcban benne van a 若 (ruò) karakter, aminek a jelentése: „olyan, mint”, „úgy tűnik, mint”, vagy „mintha”, ami arra szolgál, hogy kiemelje a látszat és a valóság közötti látszólagos ellentmondást. Nagyon jó gyakorlat lenne, ha szánának rá időt, hogy elmélyedjenek az „A olyan, mint B” kijelentések igazságtartalmában. Itt most csak néhány támpontot emelnék ki mindhárom szakaszhoz.

Az első három paradoxon a 道-val, azaz *Dao*-val kapcsolatos. Mit jelent az, hogy „A *Dao*-t megérteni olyan, mint összezavarodni”? Amennyiben a *Dao* megértése végtelen összetettségének méltányolását jelenti, akkor biztosan sokkal szerényebb és összezavarodottabb lesz az, aki megértette, mint amilyen előtte volt. Ez megmagyarázza azt, hogy miért mondja Laozi a 20. fejezetben: „Mind azt hiszi, neki minden világos; / Egyedül nekem zavaros, homályos.” Másrésről, ha valaki úgy érzi, hogy megértette a *Dao*-t, és

már minden világos számára, az biztos jele annak, hogy még mindig zavaros neki.

A következő szakasz teljesen a 德-ról, azaz a *De*-ről szól. A Wang Bi-verzió szerint azonban az utolsó sor, a „質真若渝 (zhì zhēn ruò-yú)”, azaz „Az ősi és tiszta, mintha illékony lenne”, nem tartalmazza a 德, azaz *De* karaktert. Az egyik kommentátor azt gondolja, hogy a 真 (zhēn) karakter – ami itt azon a helyen van, ahol 德 van a megelőző sorokban – lehet, hogy a 惇 (dé) karakter hibás írásképe, a 惇 (dé) viszont a 德 egy elavult változata. Valójában a guodiani bambuszkéziratban is a 惇 szerepel a 德 helyett. Ha ezt elfogadjuk, és visszaállítjuk a 德 karaktert az utolsó sorba, akkor a mondat így olvasandó: „質德若渝”, vagyis „Az ősi *De* mintha illékony lenne”. Jusszon eszünkbe, hogy a *Dao* állandó mozgásban van, ennél fogva változékony, nehezen megfogható. Mivel a *De* a *Dao* emanációja, és a *Dao* útját követi, a klasszikus *De* nem lehet statikus, az állandó változás állapotában van ő is. Ami a „Felsőbb *De*”-t és a „bőséges *De*”-t illeti, mivel mindig alázatosak és örökké adnak, olyanok, mint a völgyek, melyek soha nem érzik azt, hogy már eleget adtak volna.

A következő szakasz minden sora a 大 (dà) azaz „nagy” vagy „nagyszerű”, „hatalmas” karakterrel kezdődik. Laozi itt nemcsak a méret kategóriájáról beszél, hanem a *Dao*-szerű arányok terjedelméről és nagyszabású voltáról is. Ez a hatalmasság túl van a pusztá érzékszervi felfogóképességen vagy az emberi képzeleten. A negyedik szakasz első sora („A hatalmas világosság mintha homályos lenne”) az összes meglévő verzióban az előző versszak második sora-

ként jelenik meg. De annak alapján, hogy a 大 (dà), azaz a „nagy” karakterrel kezdődik, mint az utolsó előtti szakasz összes sora, indokoltnak tűnik ott hagyni, ahol most szerepel.

Úgy tűnik, Laozi az utolsó két sorban a *Dao* archetipikus paradoxonát foglalja össze, nevezetesen, hogy bár a *Dao* alázatos és üresnek látszik, valójában a legnagyobb adakozó és beteljesítő.

42

道生一，一生二，二生三，三生万物。万物负阴而抱阳，冲气以为和。

A *Dao* szülte az Egyet;

Az Egy szülte a Kettőt;

A Kettő szülte a Hármat;

A Három szülte az összes létezőt.

Minden Létező hátulja *yin*, eleje *yang*;

E kettő *qi*-je összekeveredik, s ez által létrejön a harmónia.

KOMMENTÁR

Ahhoz, hogy kellően méltányolhassuk Laozi taoista kozmogóniáját, ezt a fejezetet legjobb a 25. fejezettel összefüggésben olvasni. Eredeti, forma nélküli állapotában a *Dao* a Nemlét. Mikor a Nemlét formát vesz fel, de továbbra is elkülönületlen marad, akkor Létté válik, ami maga a kaotikus Egy. Ez kétfelé válik: Éggé és Földdé, amelyek aztán a *yin* és *yang* egymásra ható tartományait alkotják. Ez a Kettő. Amikor a *yin* (női) és a *yang* (férfi) kicserélik életenergiájukat (*qi*) és párosodnak, a Kettő létrehozza a Hármat, ami a sokaság szimboli-

kus száma. Ha ezt a folyamatot megsokszorozzuk generációról generációra, a Háromból Tizezer, vagy miriádnyi dolog lesz.

Laozi megfigyelése szerint minden élőlény úgy szeret ülni, hogy a háta észak felé mutasson, vele szemben pedig a déli irány legyen. Más szóval, mindannyian azt szeretik, ha a *yin*, azaz az árnyék a hátuk mögött van, és a *yang*, azaz a nap pedig előttük. Egy másik elmélet szerint a hát – lévén, hogy exponáltabb – a *yang* tartományhoz tartozik, míg az elülső rész – lévén, hogy védettebb és fedettebb – a *yin* tartományba. Mindenesetre a *qi*, vagyis e két tartomány élet-energiája összekeveredik és harmonikusan áramlik.

Érdemes megjegyezni, hogy ez az egyetlen példa arra, hogy Laozi a *yin* és *yang* kifejezéseket használja. Ehelyett inkább az Ég és Föld kozmológiai terminusát részesíti előnyben, valamint az állatokkal kapcsolatban használt nőstény (牝; pìn) és hím (牡; mǔ) kifejezéseket. Más fejezetekben a 雌 (cí) és a 雄 (xióng) kifejezéseket is használja, ezek viszont kizárólag a nőstény- és hímállatokra vonatkoztathatók. Ez a terminológiai választás azt sugallja, hogy Laozi inkább a természeti jelenségek megfigyelésére szeretett támaszkodni, mintsem a meglévő absztrakt fogalmakra.

43

天下之至柔，驰骋天下之至坚。无有入无间，吾是以知无为之有益。
不言之教，无为之益，天下希及之。

A világon a leglágyabb
Legyőzi azt, ami a legkeményebb.
A forma nélküli behatol a rés nélkülibe,
En ezáltal ismertem meg a *nem-cselekvés* fölényét.

Szavak nélkül tanítani,
Nem-cselekvéssel fölénybe kerülni –
A világon kevés tudja ezt felülmúlni.

KOMMENTÁR

A 43. fejezethez fűzött kommentárjában Heshang gong azt írja, hogy az Ég alatt semmi sem lágyabb a víznél és semmi sem keményebb a fémnél, valamint a kőnél. A víz olyan lágy, hogy még formája vagy akarata sincs, ami érvényesülhetne. A fém vagy a kő olyan

kemény, hogy még repedés sincs rajta, és nem is akarja, hogy áthatolható legyen. A víz azonban erőlködés nélkül és folyamatosan csöpög a fém vagy a kő felületére, míg be nem hatol a belsejébe. Ez a természeti jelenség eleven példája a *wuwei* (nem-cselekvés) és a szavak nélküli tanítás erejének.

44

名与身孰亲? 身与货孰多? 得与亡孰病?

甚爱必大费; 多藏必厚亡。

故知足不辱, 知止不殆, 可以长久。

Melyik kedvesebb neked – a hírneved vagy az életed?

Mi értékesebb – az életed vagy a vagyoned?

Melyik a nagyobb baj: megszerezni vagy elveszíteni?

Aki túl sokat gyűjtöget, sokat elveszteget;

Akinek túl nagy a vagyona, sokat elveszt.

Ezért elégedettnek lenni nem szégyen;

Ha tudod, hogy mikor kell megállni, veszély nem érhet.

Ez a megmaradás útja.

KOMMENTÁR

Laozi meggyőző ereje ellenállhatatlan, mivel ő az önzésre hivatkozik, és nem erkölcsi elvekről prédikál. Az önzés a természet része,

ezért azonnal elfogadható, ha a nevében fogalmazznak meg érveket. Ezzel szemben egy erkölcsi szabály – legyen az bármilyen hangzatos – mesterséges képződmény, és gyakran ellenkezik az emberi hajlammal. Nyilvánvaló, hogy az önzés kapzsisághoz és pazarláshoz vezethet, viszont Laozi – azzal, hogy rávilágít a kapzsiság veszélyeire és az elégedettségre, mint annak alternatívájára – meggyőzően érvel, anélkül, hogy a fürdővízzel együtt a csecsemőt is kiöntené. Mivel a kapzsiság széles körben elterjedt kór volt a *Daodejing* idejében és azóta is, Laozi újra meg újra visszatér a témához és más lehetőséget javasol.

45

大成若缺，其用不弊。大盈若冲，其用不穷。大直若屈，大巧若拙，大辩若讷。

静胜躁，寒胜热。清静为天下正。

A tökéletes mintha tökéletlen lenne;

Működése nem szűnik meg.

A bőséges mintha üres lenne;

Használhatósága kimeríthetetlen.

Az egyenes mintha görbe lenne;

Az ügyes mintha ügyetlen lenne;

A szónoknak mintha botlana a nyelve.

A nyugalom legyőzi a nyugtalanságot;

A hideg legyőzi a meleget.

A nyugalom a mérce a világ számára.

KOMMENTÁR

Ez a fejezet egy újabb kincsestára az „A olyan, mint B” képletű paradox mondásoknak. A feladat a látszat és a valóság, valamint a díszítés és a lényeg közötti különbségtétel. A *Dao* eléréséhez látni kell a különbséget és a lényegre kell összpontosítani. A probléma az, hogy az emberek túl gyakran figyelnek a lényeg helyett a külső tökéletességére. A valódi bőség helyett a fényűző gazdagság után sóvárognak; a becsülettel megtett mérföldek helyett inkább rövidítenek; úgy tesznek, mintha ügyesek lennének, de közben lenéznek az igazi készségeket; büszkéek a felvágott nyelvükre, de nem tudják átadni a közlendőjüket. Laozi ezeket az emberi gyengeségeket a nyughatatlanságnak és a hevesességnek tulajdonítja. Ezek ellenszere, hogy megnyugszunk és lehiggadunk, mert a nyugalom az a mérce, amelyet a *Dao* a világ számára felállított.

Laozi megértette a *wuwei*-t, ezért szólít fel nyugodtságra. A *Dao* természete szerint lágy, csendes, hűvös és nyugodt, miközben engedi megtörténni a dolgokat. Ez a *nem-cselekvés* lényege.

46

天下有道，却走马以粪。天下无道，戎马生于郊。
 祸莫大于不知足；咎莫大于欲得。故知足之足，常足矣。

Mikor a világot a *Dao* irányítja,
 A csatlovakat visszaviszik szántani.
 Mikor a világot nem a *Dao* irányítja,
 A csatamezőn csikók születnek.

Nincs nagyobb csapás az elégedetlenségnél;
 Nincs nagyobb véték a kapzsiságnál.
 Ezért az eléggel való megelégedés
 Az örök megelégedés.

KOMMENTÁR

A *Dao*-ról szóló diskurzus nem annyira absztrakt metafizika, ott van a kor legnyomasztóbb problémájának, nevezetesen a háború és a béke kérdésének középpontjában is. Laozi egy eleven képen állítja szembe a háború nyomorúságát a béke áldásával. A háborút,

a legszörnyűbb emberi csapást az emberi kapzsiságnak vagy az elégedettség hiányának tulajdonítja. Ismét arra ösztönzi az embereket, hogy legyenek elégedettek, és akkor örökre békében élhetnek.

A második sorban a 糞 (fèn) karakter „trágyát” jelent a modern kínaiban. Itt viszont „szántás” vagy „földművelés” a jelentése.

47

不出户，知天下；不窥牖，见天道。其出弥远，其知弥少。
是以圣人不行而知，不见而明，不为而成。

Nem kell a házból kilépni,
Hogy megismerd a világot.
Nem kell az ablakon kinézni,
Hogy megértsd az Égi *Dao*-t.
Minél távolabb utazol,
Annál kevesebbet tudsz.

Ezért a bölcs
Nem kel útra, mégis megismeri,
Nem látja, mégis megérti,
Nem cselekszik, mégis véghezviszi.

KOMMENTÁR

Laozi szerint kétféleképpen lehet a tudás birtokába jutni, egyrészt az anyagi világ megismerésén keresztül, mely empirikus adatokra tá-

maszkodik, másrészt a *Dao* megismerésével, meditációval. A legtöbb ember ezerféle helyre elutazik azzal a nyughatatlan vágygal a szívében, hogy mindent a saját szemével lásson. De azok számára, akik a *Dao*-t szeretnék megérteni, nem ez a helyes megközelítés, mert ez felborítja a belső nyugalmat, és kikapcsolja az elme bölcsességét. Ahogy Laozi mondja: „Minél távolabb utazol, / Annál kevesebbet tudsz.” Ezért vágja el a bölcs a kapcsolatot a külvilággal, és összpontosít befelé. Ahogy Laozi a 45. fejezetben mondja: „A nyugalom legyőzi a nyugtalanságot” és „A nyugalom a mérce a világ számára.”

48

为学日益；为道日损。损之又损，以致于无为。无为而无不为。
取天下常以无事，及其有事，不足以取天下。

Aki tanul, napról napra több lesz;
Aki a *Dao*-t követi, napról napra kevesebb lesz.
Kevesebb és egyre kevesebb,
Míg el nem ér a *nem-cselekvés*hez.
Semmit se tesz, mégsem marad semmi elvégezetlen.

A világ gyakran beavatkozás nélkül megnyerhető;
Beavatkozással viszont
A világ meg nem nyerhető.

KOMMENTÁR

Ennek a fejezetnek a csipőssége érzékelhetőbb lesz, ha felidézzük Konfuciusz gondolatát a tanulásról. A *Beszélgetések és mondások* közismerten a következő mondattal kezdődik: „Aki tanul és a ta-

nultakat állandóan gyakorolja is, vajon nem lehet-e megelégedett?*

Konfuciusz arra biztatja tanítványait, hogy tanuljanak, tűnjenek ki, és közülük kerüljön ki az uralkodó elit. Ő a gyarapodó tudás és aktív cselekvés kultúráját támogatja. Ezzel ellentétben Laozi egy ellenkultúrát propagál, amely csökkentő, a kevesebb felé visz, és passzív, be nem avatkozó. Ennek az a célja, hogy a társadalom visszatérjen a békés *nem-cselekvés* állapotába. Aki Laozi tanítását akarja követni, annak abba kell hagynia nyüzsgő ügyködését. Egy fontoskodó, minden lében kanál személy soha nem lesz birtokában annak a bölcsességnek, amivel a világot irányíthatná.

* Ld. *Kínai filozófia. Ökor. Szöveggyűjtemény*. I. Kötet. Vál., ford., a bevezetéseket és jegyzeteket írta Tőkei Ferenc. Akadémiai, Budapest, 1986. 53.

49

圣人常无心；以百姓心为心。善者，吾善之；不善者，吾亦善之；
德善。信者，吾信之；不信者，吾亦信之；德信。

圣人在天下，歔歔焉。为天下浑其心。百姓皆注其耳目；圣人皆孩之。

A bölcsnek nincs saját szíve és elméje;

Mindenkiét sajátjává teszi.

Én a jókkal jól bánok;

S jól a nem jókkal is –

Míg végül a jó érvényesül.

Akik megbízhatók, azokban bizom;

Akik nem megbízhatók, azokban is –

Míg végül a bizalom érvényesül.

A bölcs a világot úgy vezeti,

Hogy minden lélegzetét óvatosan veszi.

Elhomályosítja a világ elméjét.

Az emberek csak a fülükre, szemükre figyelnek;

A bölcs gyermekként kezeli őket.

KOMMENTÁR

A 心 (xīn) szó „szívet” és „elmét” is jelent. Az első mondat hasonló az 5. fejezetbeli „Az Ég és Föld nem emberséges” és „A bölcs nem emberséges” sorokhoz. Az emberek azt várnák el a bölcstől, hogy a szíve és elméje olyan legyen, hogy meg tudja különböztetni a jót és a megbízhatót azok ellentététől, és annak megfelelően járjon el. De a bölcs szíve és elméje soha nem független a *Dao*-tól. Minden emberhez jó szándékkal és bizalommal fordul, amíg végül mindkettő érvényesül. Az első szakasz második részében a 德 (dé) karaktert láthatjuk a 德善 (dé shàn) és 德信 (dé xìn) szóösszetételekben. Számos kiadványban a 德 (dé) helyett 得 (dé) szerepel, ami azt jelenti: „megkap” vagy „elér”. Ezen olvasat alapján én a karaktert úgy fordítottam: „érvényesül”. Az egyes szám első személyű „én” nem feltétlen magára Laozira utal. Ez egyszerűen csak belehelyezi az olvasót az alany helyzetébe, aki jelen esetben a bölcs. Az egyes szám első személy ilyen sajátos használata még a mai, modern kínai nyelvre is jellemző.

Ebben a komplex világban élve a bölcs az összes emberrel és eseménnyel ugyanolyan rendkívüli óvatossággal bánik, mint amilyen finoman veszi minden lélegzetét. Sőt, megpróbálja elhomályosítani a lények szívét és elméjét, hogy visszavigye őket az ártatlanság állapotába. Az emberek saját szubjektív megfigyeléseikre támaszkodnak, a fülükre és szemükre, de ő mindenkivel úgy bánik, mint a kisgyermekkel.

50

出生入死。生之徒，十有三；死之徒，十有三；人之生，动之于死地，亦十有三。夫何故？以其生生之厚。

盖闻善摄生者，陆行不遇兕虎，入军不被甲兵；兕无所投其角，虎无所用其爪，兵无所容其刃。夫何故？以其无死地。

Kik születnek és meghalnak, azok közt

Hosszú éltű

Tizből csupán három;

Ifjan hal meg

Tizből szintén három;

Kik élnek bár,

De a halálmezőn bolyongnak,

Ők is tizből hárman vannak.

Hogy miért?

Mert túlságosan nagyra tartják az életüket.

Hallottam, hogy akik tudják, miként őrizték életerejüket,

Útjukon rinocéroszal, tigrissel nem találkoznak,

Csatában páncélt nem viselnek;

Rinocérosz a szarvát beljük nem dőfheti,
 Tigris karma rajtuk sebet nem tud ejteni,
 Nincs pont a testükön, mit kardél felsérthetne.
 Hogy miért?
 Mert ők kívül vannak a halálmezőn.

KOMMENTÁR

A hosszú élet a *Daodejing* egyik lényegi kérdése. Amint Heshang gong már a kommentárja bevezetőjében megjegyzi, az örök *Dao* a természetes és hosszú élet útja. Laozi idejében igen magas lehetett a halálozási arányszám, ezért helytálló lehet az egyharmad-egyharmad arány a hosszú életet élők és a viszonylag fiatalon elhalálozók tekintetében. Laozi figyelme a fennmaradó egyharmadra irányul, azokra „Kik élnek bár, / De a halálmezőn bolyongnak”. A halálmezőn élni annyit jelent, mint a halál árnyékában élni. Ezek az emberek olyannyira az anyagi jólétre és a testi örömekre figyelnek, hogy sebezhetővé válnak és már inkább holtak, semmint elevenek. Ezzel szemben azok, akik tudják, hogyan táplálják életüket, távol tartják magukat a nemkívánatos dolgoktól és a felesleges aggodalmaktól, nem kerülnek a halálmezőre, és sebezhetetlenné válnak. Ők azok, akiknek testén vagy elméjében nincs gyenge pont, amit a vadállatok vagy az ellenfél fegyvere megtámadhatna.

51

道生之，德畜之，物形之，势成之。

是以万物莫不尊道而贵德。

道之尊，德之贵，夫莫之命而常自然。

故道生之，德畜之；长之育之；亭之毒之；养之覆之。

生而不有，为而不恃，长而不宰，是谓玄德。

A *Dao* szüli,

A *De* táplálja,

A forma alakítja,

A körülmények létrehozzák őket.

Ezért van, hogy az Ég alatt minden tiszteli a *Dao*-t

És becsüli a *De*-t.

A *Dao*-t tiszteli,

A *De*-t becsüli,

Mert sosem parancsolnak, de engednek létezni.

Tehát, a *Dao* szüli az összes létezőt,

És a *De* táplálja –

Növeli és neveli,
Fejleszti és érleli,
Támogatja és megőrzi őket.

Megszül, de nem birtokol,
Cselekszik, de érdek nélkül,
Vezet, de nem ural –
Ez a mélységes *De*.

KOMMENTÁR

Ebben a fejezetben ismét azt látjuk, hogy a *De*, mint az Egy emanációja, a *Dao* minden erejével és sajátosságával rendelkezik. Minden élet végső forrása a *Dao*, azonban a *De* a működtető, utóbbi végzi el a táplálás, nevelés, tökéletesítés munkáját a *Dao* nevében. A *Dao* és a *De* gondoskodó, nem birtokló attitűdje elnyeri minden létező tiszteletét. A záró sorban Laozi kihangsúlyozza, ez az, ami a „mélységes *De*” alatt értendő.

52

天下有始，以为天下母。既得其母，以知其子；既知其子，复守其母，没身不殆。

塞其兑，闭其门，终身不勤。开其兑，济其事，终身不救。

见小曰明，守柔曰强。用其光，复归其明，无遗身殃；是为袭常。

A világnak van kezdete:

A világ Anyja.

Ha az Anyát megismered,

Megérted a gyermeket.

Ha megérted a gyermeket,

Visszatérsz az Anyához –

S veszély életed végéig nem fenyeget.

Torlaszolj el minden kijáratot,

Zárd be az összes ajtót –

S életed végéig gond nem érhet.

Nyisd meg a kijáratokat,

Merülj el tevékenységekben –

S életed végéig nem menekülsz.

Meglátni az aprót – ez a világosság.
Megőrizni a lágyaságot – ez az erő.
A fényt követve
Térj vissza világosságodba,
Több bajt ne hozz magadra –
Ez az örökkévalóság hagyatéka.

KOMMENTÁR

Akárcsak az 1. fejezetben – „Név nélküli az Ég és a Föld kezdete; / Minden dolgok Anyja néven nevezett” –, Laozi itt is a *Dao* és a dolgok közötti anya-gyermek kapcsolatot mutatja be. Ahhoz, hogy megérthessük a dolgok különféle viselkedését, először is meg kell ismernünk a *Dao*-t. Ha már ismerjük, akkor ezt a tudást alkalmazva megérthetjük a többi dolgot is. Mikor a *Dao* megnyilvánulását látjuk mindenben, akkor visszatérünk a *Dao*-hoz, és követjük alapelveit. Ez egy meditációs folyamat, amelynek során alaposan megfigyeljük és megkülönböztetjük a *Dao* minden apró megnyilvánulását, nyugodtan, csendesen – és semmiképpen sem egy sürgető kérdésekből és aktív beavatkozásokból álló folyamat részeként. Ezt kell érteni a kijáratok eltorlaszolásán és az ajtók bezárásán. Laozi ugyanezt a gondolatot fogalmazza meg a 47. fejezetben, ahol azt mondja, hogy „Nem kell a házból kilépni, / Hogy megismerd a világot. / Nem kell az ablakon kinézni, / Hogy megértsd az Égi *Dao*-t.”

A „Torlaszolj el minden kijáratot, / Zárd be az összes ajtót” sorok azt is jelentik, hogy elzárjuk az utat a kapzsiság kísértése elől, hogy a belső bölcsességünkre vagy a fényünkre fókuszálhassunk. Ily módon elkerülhetjük a csapásokat, és megörökölhetjük az *örökkévalóság hagyatékát*.

53

使我介然有知，行于大道，唯施是畏。大道甚夷，而人好径。朝甚除，田甚芜，仓甚虚；服文彩，带利剑，厌饮食，财货有余；是谓盗夸。非道也哉。

Ha valamiről kevés a tudásom,
Mikor a legfőbb úton járok,
Legjobban attól félek, hogy eltévedek.
A legfőbb út sima és egyenes,
Néhányan mégis a szűk ösvényen mennek.
Palotáik makulátlanok,
Földjeik parlagon,
Magtáraik üresen.
Hímzett szaténban járnak,
Éles kardot hordanak,
Dúskálnak ételben-italban,
Javaik halmozva halomban.
Ez: *dao*, az útonállók vezére,
Nem a *Dao*, a legfelsőbb út.

KOMMENTÁR

A legtöbb elfogadott kiadásban és a mawangdui kéziratokban is az 5. sorban a 人 (rén) karakter helyett a 民 (mín) szerepel. Bár a két szó néha felcserélhető, a 民 (mín) Laozi idejében főként az alacsonyabb osztálybeli emberekre utalt, míg a 人 (rén) udvarias, közvetett utalás az uralkodókra. A jelenlegi kontextusból ítélve, akiknek palotái vannak, selymet viselnek, és élvezik fényűző életüket, nem lehetnek a 民 (mín), csak a 人 (rén). Ezért elfogadjuk az egyes kommentátorok szövegjavítását.

Az utolsó két sorban Laozi a homonimák adta lehetőséggel játszik. A 盜 és a 道 hangalakja és kiejtése is azonos: dào. Az első jelentése „rabló”, „bandita”, a másodiké *Dao*, vagy „a legfelsőbb út”. Ezzel a szójárással gúnyolja ki azokat a korrump uralkodókat, akik a *Dao* nevében kifosztják alattvalóikat.

54

善建者不拔；善抱者不脱，子孙以祭祀不辍。

修之于身，其德乃真；修之于家，其德乃余；修之于乡，其德乃长；

修之于邦，其德乃丰；修之于天下，其德乃普。

故以身观身，以家观家，以乡观乡，以邦观邦，以天下观天下。

吾何以知天下然哉？以此。

A jó építők nem adják fel;

A jó őrzőktől nem menekülsz;

Az ősöknek áldozók abba sose hagyják.

Ezt fejleszd ki magadban,

És a *De*-d valódi lesz.

Ezt fejleszd a családotban,

És a *De*-d épp elég lesz.

Ezt fejleszd a faludban,

És a *De*-d irányító lesz.

Ezt fejleszd országodban,

És a *De*-d bőséges lesz.

Ezt fejleszd az egész világon,

És a *De*-d egyetemes lesz.

Ekként egy emberben az összes embert;
 Egy családban az összes családot;
 Egy faluban az összes falut;
 Egy országban az összes országot;
 És egy világban az összes világot megfigyelheted.
 Honnan tudhatom, hogy a világ ilyen?
 Hát innen.

KOMMENTÁR

Az első versszak az állhatatosságot és a kitartást hangsúlyozza, melyek általánosan elfogadott alapelvek bármely önfejlesztő tevékenységnél. A második és a harmadik versszak új megvilágításba helyezi a *De* művelésének értelmét és módozatát.

A konfuciánus kánont ismerő olvasóknak feltűnhet, hogy ez a két versszak a *Nagy Tanításra* emlékeztet. Ez a klasszikus mű az egyéntől indulva jelöli ki az erkölcs kiművelésének az útját. Íme egy idézet:

„Ha az egész világot a fényességes erény fényébe kívánod vonni, először irányítsd a saját országodat. Ha az országodat kívánod irányítani, először tégy rendet a családban. Ha rendet kívánsz tenni a családban, először műveld-neveld meg saját magadat. (...) Ha az ember önmagát megnevelte, rend lesz a családban. Ha rend van a családban, az országot jól irányítják. Ha az országot jól irányítják, a világban béke lesz.” (de Bary and Bloom, 1999, 330-331)

Laozinak azonban nincsenek ilyen nagyratörő tervei a *De* kiművelésével kapcsolatban. Elégségesnek találja azt, ha a *De* felé törekvő egy terület megfigyelésére vagy vizsgálatára összpontosít, arra, amely az adott pillanatban foglalkoztatja, legyen az saját személye, a család, a falu, az ország vagy az egész világ, de egyszerre csak egy valami. A feladat a megfigyelés, azaz a 觀 (guān), nem pedig a kontrollálás. A megfigyelő mindig csak az adott dolgot tartja szem előtt, nem foglalkozik a következő lépéssel, de végül mégis az egész világot megérti. Jusson eszünkbe, hogy Laozi ugyanezt a 觀 (guān) karaktert használta az 1. fejezetben, mikor azt mondta: „Az örök Nem-létező által megfigyelhetjük titkát; / Az örök létező által a megnyilvánulását.” Ez a *Dao* megismerésének az útja.

A Laoziéhez hasonló önnevelési elképzeléssel a nagy gondolkodó és államférfi, Guanzi (管子; kb. Kr. e. 725–645) nevét viselő könyvben találkozhatunk. Mivel biztosan tudjuk, hogy a könyvet nem ő maga írta és mivel a keletkezése Kr. e. 190-re tehető, ezért nem mondhatjuk, hogy hatással lehetett Laozira. Mindenesetre a *Guanzi* szerzője a következőket mondja a kormányzásról:

„Ha egy falut a család szabályai szerint kormányoznak, az a falu nem lesz jól kormányozva. Ha egy országot a falu szabályai szerint kormányoznak, az az ország nem lesz jól kormányozva. Ha a világot az ország szabályai szerint kormányozzák, a világ nem lesz jól kormányozva. [Tehát] kormányozd a családot a család szabályai szerint. Kormányozd a falut a falu szabályai szerint. Kormányozd az országot az ország szabályai szerint. Kormányozd a világot a világ szabályai szerint.” (Lásd *Guanzi* 1. könyv, 1. fejezet).

55

含德之厚，比于赤子。毒虫不螫，猛兽不据，攫鸟不搏。
骨弱筋柔而握固。未知牝牡之合而腠作，精之至也。
终日号而不嘎，和之至也。

知和曰常，知常曰明。益生曰祥。心使气曰强。物壮则老，
是谓不道。不道早已。

Akiben bőséges a *De*,
Olyan, mint az újszülött kisgyermek;
Mérges rovar nem csípi meg;
Vadállat el nem ragadja;
Ragadozó madár nem csap le rá.
Csontjai gyengék, inai lágyak, de fogása erős;
Nem tud semmit az egyesülésről, de vesszeje ágál:
Mert bőséges benne az életerő.
Egész nap sír, de nem reked be soha:
Mert tökéletes benne a harmónia.

A harmónia ismerete: állandóság;
Az állandóság ismerete: világosság;
A jólétben elmerülni balsorsot jelez;
Ha az elme mozgatja a *qi*-t, az erőszakot jelent.

Mi erővel él, hamar megöregszik,
Mert a *Dao*-val szembe megy.
Korán elpusztul az, mi a *Dao*-val szembe megy.

KOMMENTÁR

Laozi azt írja a 10. fejezetben: „Mikor a *qi*-t összpontosítod, finomsága / A kisdédéhez hasonló lesz-e?” A csecsemőkor az emberi élet leglágyabb, legvédtelenebb, legsebezhetőbb szakasza. Ugyanakkor a csecsemő szilárdan markol, az energiái kimeríthetetlennek tűnnek, és védettnek látszik a vadállatok támadásaival és mérgeivel szemben. Ez az erő elsődleges, vagy veleszületett *qi*-jéből, vagy életenergiájából származik: önellátó és önmegújító. Ha ez az életenergia sérül, annak szerencsétlen következményei lesznek. Ha valaki az elméjével irányítani próbálja, a természetes erő ellentétébe fordul: természetellenes erőszakba. Laozi a fejezetet a közismert figyelmeztetéssel zárja: aki erőszakhoz folyamodik, gyorsan megöregszik, s az idő előtti öregedés korai halálhoz vezet. Az utolsó három sor ugyanaz, mint a 30. fejezet záró sorai. Mivel egyetlen kommentátor sem foglalkozott vele, mi is pusztá ismétlésnek tekintjük.

56

知者不言，言者不知。

塞其兑，闭其门，挫其锐，解其纷，和其光，同其尘，是谓玄同。
故不可得而亲，不可得而疏；不可得而利，不可得而害；
不可得而贵，不可得而贱。故为天下贵。

Akik tudják, nem beszélnek;

Akik beszélnek, nem tudják.

Torlaszolj el minden kijáratot,

Zárd be az összes ajtót,

Tompítsd az élességet,

Oldd fel a különbségeket,

Lágyítsd a fényt,

Keverd össze porral –

Ezt úgy nevezik: *Mélységes Azonosulás.*

Ha ezt eléred, nem leszel kivételezett,

És kívülálló sem.

Ha ezt eléred, nem keresed hasznod;

S nem fogsz bántani sem;

Ha ezt eléred, nem kapsz rangot;
De nem fognak lefokozni sem –
Így az egész világ tiszteletét elnyered.

KOMMENTÁR

Úgy tűnik, hogy az első két sor nem tartozik ehhez a fejezethez. Talán a másolók hibáztak, mikor ide tették. A 知 (zhī) karakter, aminek a jelentése „tudni”, „ismerni”, egyben a „bölc” jelentésű 智 (zhì) karakternek egy változata is. Valójában a *Daodejing* néhány régi változatában a 智-t használják. Ennek megfelelően az első két sort így is lehet fordítani: „A bölcsek nem beszélnek; akik beszélnek, nem bölcsek.”

A második szakasz első két sora megjelenik az 52. fejezetben is. Valószínűleg a másolók tévesztették el ezt is.

Laozi itt egy elérhető állapotot ír le, amelyet *Mélyseges Azonosulásnak* nevez. A „Lágyítsd a fényt” azt jelenti, hogy lágyítjuk a fény ragyogását, hogy elmossa a különbségeket. A „Keverd össze porral” arra utal, hogy csatlakozz a közönséges emberekhez és piszkold össze a kezed egy közös célért való törekvésben. Ez a hozzáállás túlmutat az emberi viszonyok, egyéni előnyök és társadalmi státusz megfontolásain. Figyeljék meg a 得 (dé) szó ismétlődését, amely homonim a 德 (dé)-vel.

57

以正治国，以奇用兵，以无事取天下。吾何以知其然哉？以此：天下多忌讳，而民弥贫；人多利器，国家滋昏；人多伎巧，奇物滋起；法令滋彰，盗贼多有。

故圣人云：我无为，而民自化；我好静，而民自正；我无事，而民自富；我无欲，而民自朴。

Az államot vezesd szabályokkal
 A háborút fondorlattal.
 A világot beavatkozás nélkül nyerd meg.
 Hogy ez honnan tudható?
 Az alábbiakból:

Minél több a tilalom a világban,
 A nép annál szegényebb.
 Minél több az uralkodó fegyvere,
 Annál szétziláltabb az ország.
 Minél furfangosabb az uralkodó,
 Annál több kellemetlenség várható.
 Minél több a törvény és rendelet,
 Annál több a tolvaj és a rabló.

Ezért a bölcs így szól:
 Én nem cselekszem,
 S a nép magától megváltozik.
 Nyugodt maradok,
 S a nép maga hozza rendbe dolgait.
 Nem avatkozom be,
 S a nép magának jólétet terem.
 Nincsenek vágyaim,
 Így a nép is ős-egyszerű lesz magától.

KOMMENTÁR

Ez és a következő néhány fejezet a *wuwei* vagy *nem-cselekvés* elvének a kormányzásban való alkalmazásával kapcsolatos, foglalkozik a belügyekkel és a Laozi korabeli sokállamú világ külügyeivel egyaránt. A 卂 (zhèng) és a 奇 (qí) karakterek ellentétpárt alkotnak. A 卂 (zhèng) szó szerint szabályt, vagy helyes mértéket jelent, olyat, ami se nem sok, se nem kevés, ami nem billen sem jobbra, sem balra. Valamit egyszerűen jól csinálni – ez a legközvetlenebb és a legkevesbé költséges út. Ez felér azzal, hogy „semmit se tenni”. A 卂 (zhèng) ellentéte a 奇 (qí), amelynek jelentése „furcsa”, „különös”, „fondorlatos.” Furcsának lenni jelentheti azt, hogy letérni a szabályos útról és meglepetést okozni. Ebben az értelemben a furcsaság jó célt is szolgálhat. Háborús helyzetben ez lehet a leghatékonyabb

módja annak, hogy a harcot a legkevesebb emberi áldozattal lehessen befejezni. Viszont ha az állami ügyekben túl sok ravaszsághoz folyamodnak, kellemetlenül furcsa dolgok történhetnek, melyek társadalmi békétlenséghez vezetnek.

A „világot ... nyerd meg” – a kommentátorok szerint – nem anynyira a katonai sikerre, mint inkább a nép támogatásának elnyerésére vonatkozik. És ennek legjobb módja a be nem avatkozás. Így az első három sor a *nem-cselekvés* alkalmazásának különböző módjait mutatja be. Laozi azt mondja, jó oka van annak, hogy ezekre a következtetésekre jutott.

A második versszak a következő mondattal kezdődik: „Minél több a tilalom a világban, / A nép annál szegényebb.” Ezt látjuk a Wang Bi-verzióban. Az újonnan felfedezett guodiani szövegben viszont „szegény”, azaz a 貧 (pín) helyett a 畔 (pàn) karakter áll, ami a 叛 (pàn) egy variánsa, melynek jelentése: „lázadozni”. Eszerint a mondat így hangzik: „Minél több a tilalom a világban, annál inkább lázong a nép.” Ennek mintha több értelme lenne. Az egész versszak az elnyomó intézkedések negatív hatásának nyilvánvalóságát bizonyítja. Ebben a szakaszban kétszer is feltűnik a 人 (rén; nép) karakter, az uralkodóra utalva.

A harmadik szakasz visszatér a *nem-cselekvés* (無為; wú wéi) valamint a *be nem avatkozás* (無事; wú shì) jótékony hatásaira. Ez a 17. fejezetre emlékeztet, ahol Laozi a legjobb uralkodót úgy írja le, mint aki a *nem-cselekvést* alkalmazza, és megengedi a népnek, hogy maga intézze az ügyeit.

58

其政闷闷，其民淳淳；其政察察，其民缺缺。祸兮，福之所倚；福兮，祸之所伏。孰知其极？其无正也。正复为奇，善复为妖。人之迷，其口固久。

是以圣人方而不割，廉而不刿，直而不肆，光而不耀。

Mikor a törvény általános és homályos,
A nép becsületes és egyenes;
Mikor a törvény alapos és szigorú,
A nép ravasz és fortélyos lesz.
Balszerencsén nyugszik a szerencse;
Szerencse mögött rejtőzik a balszerencse.
Ki tudja, hol a határ?
Nincs végső szabály.
Az igaz hamisba;
A jó rosszba fordulhat.
A nép tanácstalan,
Hosszú ideje már.

Ezért a bölcs
 Egyenes, de nem sértő,
 Öszinte, de nem bántó,
 Közvetlen, de mértéket tartó,
 Ragyogó, de nem elvakító.

KOMMENTÁR

Ebben a világban minden változó és kiszámíthatatlan. Ezért az uralkodó akkor vezeti legjobban az országot, ha törvényei általánosságok és megengedők, miközben megtartja a népet a maga romlatlan tisztességében és egyszerűségében.

Ebben a kontextusban jelenik meg a híres közmondás: „Balszerencsén nyugszik a szerencse; / Szerencse mögött rejtőzik a balszerencse”, ami egy későbbi, Han-kori, népszerű legendához vezet el. A történet így szól: Élt egyszer egy öregember az északi határvidéken, akinek egy nap eltűnt szeretett lova. A szomszédok átmentek hozzá, és kifejezték részvétüket. Az öregember így szólt: „Nem tudhatjuk, hogy ez valóban szerencsétlenség-e.” Néhány nappal később a ló visszatért a határon túlról, és egy önmagánál is szebb lovat hozott magával. A szomszédok újra átjöttek és gratuláltak az öregnek. Ő viszont csak ennyit mondott: „Nem tudhatjuk, hogy ez valóban szerencse-e.” Mikor a fia meglátta az új lovat, felpattant rá, és kilógolt. Szerencsétlenségére leesett a lóról és eltörte a lábát. A szomszé-

dok ismét átjöttek és sajnálkoztak, de az öregember ismét csak ennyit mondott: „Nem tudhatjuk, hogy ez valóban szerencsétlenség-e.” Néhány nappal később katonatoborzók jöttek, hogy elvigyék a fiút a háborúba. A törött láb láttán a tiszt a fiú nélkül távozott. Azt már tudják, mit válaszolt az öreg. (Lásd *Huainanzi*, 18. fejezet)

A legtöbb ember értetlenül és tanácstalanul áll, ha a dolgok nem a várt módon alakulnak. Laozi viszont azt kérdi: „Ki tudja, hol a határ?” Ez alatt azt érti, hogy ki tudja, hol ér véget valami, és hol kezdődik a másik. Amikor Laozi a 人 (rén), vagyis „ember”, „nép” kifejezést használja, akkor a feudális államok uralkodóira vagy az uralkodói kör tagjaira utal. Példaképük a legendás 聖人 (shèng rén), azaz a „bölcс uralkodó”. Az uralkodók elvileg tanultak voltak, de már hosszú idő óta bizonytalanok, tanácstalanok. A bölcс jól érti ezt a helyzetet, ezért általánosan és rugalmasan kormányoz ahelyett, hogy elveszne a részletekben és szigorú lenne.

59

治人事天，莫若嗇。

夫唯嗇，是謂早服；早服謂之重積德；重積德則无不克；无不克則莫知其極；莫知其極，可以有國；有國之母，可以長久；是謂深根固抵，長生久視之道。

A kormányzásban és az Ég szolgálatában

A megőrzésnél nincs fontosabb.

A megőrzés

Azt jelenti, korán felkészülni.

Korán felkészülni azt jelenti: a *De*-t bőségesen felhalmozni.

A bőségesen felhalmozott *De*: legyőzhetetlen.

A legyőzhetetlen erő határtalan.

Határtalan erővel az ország kormányozható.

Az Anya oltalmával sokáig fenntartható.

Ezt úgy nevezik: *Mély gyökér és Szilárd alap*.

A hosszú élethez és maradandó léthez ez az út vezet.

KOMMENTÁR

A modern kínai nyelvben a 蓄 (sè) karakter „szűkmarkúságot”, „zsugoriságot” jelent. Laozi azonban pozitív értelemben használja a szót, „megőrzés” jelentéssel. Az életenergia megőrzésére utal – kinek-kinek a *De* mértéke szerint. Ez a megőrzés már fiatal kortól felkészíti az uralkodót az államügyekkel való foglalkozásra és a kormányzásra. Az Anya a „Minden dolgok anyját” jelenti, azaz a *Dao*-t. Heshang gong kommentárja szerint aki a *Dao* Anya oltalmában áll, megőrzi életenergiáját, és így ő maga és az állama is hosszú időn át fennmarad.

60

治大国，若烹小鲜。

以道莅天下，其鬼不神；非其鬼不神，其神不伤人；非其神不伤人，圣人亦不伤人。夫两不相伤，故德交归焉。

Egy nagy országot kormányozni
Olyan, mint egy kis halat főzni.

Amikor a *Dao* a világot áthatja,
A démonok elvesztik erejüket.
Nem csak a démonok vesztik el erejüket,
De a szellemek sem bántják az embereket.
Nem csak a szellemek nem bántják az embereket,
De a bölcs sem háborgatja őket.
Mivel mindkettő békén hagyja őket,
A *De* összegyűl és visszatér eredetéhez.

✱

KOMMENTÁR

Az „Egy kis halat főzni” – amint azt Heshang gong kommentárjában kifejti – különleges gondosságot igényel. Mivel a hal kicsi, előkészítéskor nem távolítjuk el a belsősegeit és a pikkelyeit, mikor főzzük, nem kavargatjuk, nehogy pép legyen belőle. Ehhez hasonlóan, mikor az uralkodó egy nagy államot kormányoz, nem szabad háborgatnia a népét, békén kell hagynia, és engedni, hogy a *Dao* érvényesüljön. Mikor a *Dao* érvényesül, akkor az emberi és a szellemvilág is békében van, a *De* bevégezheti munkáját és visszatérhet megpihenni az eredetébe.

61

大邦者下流，天下之牝，天下之交也。牝常以静胜牡，以静为下。
 故大邦以下小邦，则取小邦。小邦以下大邦，则取大邦。
 故或下以取，或下而取，大邦不过欲兼畜人，小邦不过欲入事人。
 夫两者各得所欲，大者宜为下。

A nagy országok a folyók alsó folyásánál fekszenek,
 Ezek a világ női területei,
 Ahol a világ összpontosul.
 A női mindig nyugalomával kerekedik felül a férfin,
 És e nyugalomban mindig alul van.

Így, ha egy nagy ország aláveti magát a kicsinek,
 Megnyeri magának azt.
 Ha egy kis ország aláveti magát a nagynak,
 Megnyeri magának azt.
 Így akár azért veti alá magát, hogy megnyerje a kicsit,
 Akár azért, mert alul van, nyeri meg a nagyot,
 Minden nagy ország be akarja kebelezni a másikat;
 Minden kis ország társulni akar a másikkal.

Mivel mindkettő megkaphatja, amit akar,
Jobb, ha a nagy ország az alsó helyet foglalja el.

KOMMENTÁR

Ahogy a *wuwei* vagy *nem-cselekvés* elvét Laozi korábban a feudális államok belső kormányzására, most ugyanezt az elvet az államok közötti kapcsolatokra alkalmazza. Szerinte a kicsi és a nagy államok számára is egyaránt előnyös helyzet jöhet létre, feltéve, ha hajlandóak az alacsony és alázkodó pozíciót betölteni. Az ezt jelölő kínai karakter a 下 (xià), melynek jelentése „alatt”, „alul”. Laozi itt egyaránt gondol a nagy folyók alsó folyásának földrajzilag előnyös fekvésére, valamint a nő szexuális pozíciójára, ami rendszerint alul van, de ez által kerekedik felül a férfin. Emiatt a feminista megközelítése miatt nem egy ország „meghódításáról”, hanem a „megnyeréséről” beszél, akár kicsi, akár nagy az adott ország.

62

道者万物之奥。善人之宝，不善人之所保。

美言可以市尊，美行可以加人。人之不善，何弃之有？故立天子，置三公，虽有拱璧以先驷马，不如坐进此道。

古之所以贵此道者何？不曰，求以得，有罪以免邪？故为天下贵。

A *Dao* mindenek szentélye.

A jó embernek kincse,

A nem túl jónak figyelmeztetője.

A szép szavakkal elnyerhető a tisztelet;

A szép tettet csodálják az emberek.

A nem túl jó emberről

Miért mondanánk le?

Ezért mikor az Ég Fiát trónra emelik,

És a Három Öreget beiktatják,

Bár egy jáde-korongot ajánlasz fel,

Majd egy négylovas kocsit,

Jobban teszed, ha csak ülsz, és a tanítást figyeled.

Miért becsülték ezt a tanítást a régiek?

Azt mondták:

„Ha keresed, eléred,

Ha vétkeztél, megbocsátanak.”

Ezért becsülik ezt a tanítást mind az Ég alatt.

KOMMENTÁR

A mindent átölelő *Dao* égisze alatt a jónak és a nem jónak is megvan a maga haszna. Még a szép szavaknak és cselekedeteknek is – melyek nem mindig őszinték – lehet, hogy megvan a maguk lát-szólagos értéke. Ezenkívül a *Dao* menedéket nyújt a nem annyira jók számára, hogy megkeressék szerencséjüket, és megmeneküljenek a bűneikért járó büntetéstől. Ezért nevezi Laozi a *Dao*-t mindenki szentélyének és a nem túl jók figyelmeztetőjének. Ennek a tanításnak a szellemében a 不善 (*bù shàn*) karaktereket nem szó szerint, azaz „nem jó”-nak fordítottam, hanem úgy, hogy „nem túl jó”.

„Az Ég Fia” a Zhou-dinasztia uralkodójának (Kr. e. 1046–221) a titulusa. A „Három Öreg” az uralkodó alatti három legmagasabb rangú hivatalnokra utal: Taishi, Taifu és Taibao.

63

为无为，事无事，味无味。

大小多少，图难于其易，为大于其细。天下难事，必作于易；

天下大事，必作于细。是以，圣人终不为大，故能成其大。

夫轻诺必寡信，多易必多难。是以，圣人犹难之，故终无难矣。

Cselekedj *nem-cselekvéssel*,

Szolgálj beavatkozás nélkül,

Ízleld az ízetlent.

Nagy vagy kicsi, sok vagy kevés,

Oldd meg a nehezét, amikor még könnyű;

Támadd meg a nagyot, amikor még kicsi.

A világban minden nehézség

A könnyűvel kezdődik;

A világban minden nagy dolog

A kicsivel kezdődik.

Ezért

A bölcs soha nem a nagyot akarja megoldani,

Ezért tudja a nagyot megvalósítani.

A könnyelmű ígérek rontják a hitelességet;
 A könnyedén vett dolgokból túl sok nehézség lesz.
 Ezért
 A bölcs mindent nehéznek tekint,
 És végül nehézséggel nem találkozik.

KOMMENTÁR

Talán itt magyarázza el Laozi legvilágosabban és legreálisabban a *wuwei* vagy *nem-cselekvés* mindennapi alkalmazását. A lényegét a következő sorok foglalják össze: „Olld meg a nehezét, amikor még könnyű; / Támadd meg a nagyot, amikor még kicsi.” De ez még nem minden. A második szakaszban Laozi hozzáteszi, hogy a könnyűvel úgy kell bánni, mintha nehéz lenne. Ha nem törődünk a kicsinek és könnyűnek tűnő dolgokkal, akkor azok egy halom nehézséggé duzzadhatnak. Az egész közhelynek hangzik, de mindannyiunknak szüksége van Laozi időszerű figyelmeztetésére.

A fenti elvet a kormányzásra alkalmazva Laozi a meggondolatlan ígérek veszélyére figyelmeztet. Ezzel állítja szembe a bölcs uralkodó példáját, aki mindig hangsúlyt fektet a kis dolgokra is, és mindig megvalósítja a nagyot.

A „Nagy vagy kicsi, sok vagy kevés” sor négy nagyon egyszerű kínai karakterből áll: 大 (dà), 小 (xiǎo), 多 (duō), 少 (shǎo). Izgalmas feladat ezekből a karakterekből értelmes mondatot alkotni. Szó sze-

rint fordítva csak annyit jelent, hogy „Mindegy, hogy nagy vagy kicsi, sok vagy kevés.” De a klasszikus kínai rugalmas nyelvtana megengedi, hogy a melléknevet igeként vagy főnévként használjuk, és fordítva, így a „kicsi” jelentheti azt is, hogy „kicsinyíteni a nagyot” vagy minimalizálni, és a „kevés” azt, hogy csökkentjük a sokat. A „nagy” jelentheti, hogy „nagyítani”, vagy maximalizálni a kicsit, és a „sok” azt, hogy „sokasítani”, vagyis megsokszorozni a keveset. Ennek megfelelően a négy karaktert úgy is fordíthatjuk: „Tekintsd a nagyot kicsinek; a kicsit nagynak”, vagy „A nagyot csökkentsd le kicsire, a sokat kevésre.” Valójában ezek az alternatív fordítások mind elfogadhatóak, és alkalmasak a *nem-cselekvés* elvének megvilágítására.

64

其安易持；其未兆易谋；其脆易泮；其微易散。为之于未宥，治之于未乱。

合抱之木，生于毫末；九层之台，起于累土；千里之行，始于足下。

为者败之，执者失之。是以圣人无为故无败；无执故无失。

民之从事，常于几成而败之。慎终如始，则无败事。

是以圣人欲不欲，不贵难得之货；学不学，复众人之所过，以辅万物之自然而不敢为。

Mikor nyugalom van, könnyű kormányozni;
Mikor még nincsenek baljós jelek, könnyű előre tervezni;
Ami törekeny, könnyű eltörni,
Ami apró, könnyű szétszórni,
Cselekedj azelőtt, mielőtt baj történik;
Vedd kézbe az irányítást, mielőtt zűrzavar támad.

Az ölnyi széles fa
Egy kis hajtásból cseperedik,
Egy kilencszintes terasz
Egy kosár földből emelkedik.
Az ezer *li*-s utazás
A talpad alatt kezdődik.

Aki cselekszik, elbukik;
 Aki megőriz, elveszti.
 Ezért a bölcs nem cselekszik, így el nem bukik;
 Nem őriz meg semmit, így semmit nem veszít.

Az emberek tevékenykednek,
 De sokszor a végére se jutnak, elbuknak.
 Mint az elejével, úgy törődj a végével,
 És akkor nem lesz veszített ügyed.

Ezért a bölcs azt kívánja, amit más nem,
 Nem tartja nagyra a drága dolgokat,
 Azt tanulja, amit más nem,
 És kiegyensúlyozza a sokaság túlzásait.
 Elősegíti a dolgok gyarapodását, de nem avatkozik be.

KOMMENTÁR

A második szakasz három klasszikus metaforát tartalmaz, amelyek közül az utolsó mára már világhírű szállóigévé vált: „Az ezer li-s utazás / A talpad alatt kezdődik.” A nem kínai olvasók számára nyelvileg megfelelőbb lenne, ha a kínai *li* mértékegység helyett mérföldet írnék. Egy *li* a mai skálában 0,311 mérföld. De a hitelesség kedvéért mégis megtartom a kínai mértékegységet. Ugyanilyen

megfontolásból a ䷗ (zúxià) karaktereket is szó szerint fordítom: „talpad alatt”-nak, annak ellenére, hogy az alternatívája jobban hangzik, és olvasható lenne akár egy nyugati közmondásként is az „ezermérföldes utazás / Egyetlen lépéssel kezdődik.”*

A tartalma és a guodiani kéziratban való helye alapján az egész fejezetet valószínűleg két részre kellene osztani. Az első rész vége az lenne, hogy „A talpad alatt kezdődik”, az utána következő rész pedig egy külön szakasz volna. Mi megtartjuk így egyben, ahogy a Wang Bi-féle verzióban van, lévén, hogy tematikusan mégiscsak összetartoznak, az előző fejezet *nem-cselekvés* elvének fejtegetését folytatják.

* Lao-ce: *Tao te King. Az Út és Erény könyve*. Versbe ford. Weöres Sándor. Balassi, Budapest, 1996. 95. (64. fejezet.)

65

古之善为道者，非以明民，将以愚之。

民之难治，以其智多。故以智治国，国之贼；不以智治国，国之福。

知此两者亦稽式。常知稽式，是谓玄德。玄德深矣，远矣，与物反矣，然后乃至大顺。

Hajdanában, akik jól ismerték a *Dao*-t,
Nem felvilágosították,
Hanem tudatlanságban tartották vele a népet.

Ha túl sokat tud a nép,
Nehéz kormányozni.
Tudást adni a népnek, úgy kormányozni,
Csapás az országnak;
Nem adni tudást, úgy kormányozni:
Áldás az országnak.

Tudni kell: ez két különböző modell.
Örökké tudatában lenni ennek –
Ezt nevezik *Mélyiséges De*-nek.

A Mélységes *De* valóban mély;
 Messzire kiárad,
 Majd visszatér a létezőkkel,
 És végül megpihen a *Nagy Összhangban*.

KOMMENTÁR

Laozit sokszor vádolták hírhedt politikai doktrínája miatt, mely szerint az embereket tudatlanságban kell tartani. Ez a tanítása a császárok és egyéb feljebbvalók tekintélyelvű uralkodásának alappillére volt az évezredek során. Azonban, ha Laozinak ez lett volna a szándéka, nem nevezte volna „Mélységes *De*”-nek. A taoista terminológiában az emberek „felvilágosítása” azt jelenti, hogy felkelteni az emberek tudás iránti vágyát és megtönni elméjüket felesleges tudással és ismerettel. Ezzel szemben az embereket „tudatlanságban” tartani azt jelenti, hogy meghagyják egyszerű, ártatlan állapotukban. Laozi számára a „tudatlanság” (愚 yú) egyáltalán nem lekicsinylő vagy derogáló kifejezés. A 20. fejezetben saját „bolond szívéről” beszél, és azt mondja, hogy mikor minden világos mások számára, neki zavaros és homályos. Ez az az elmeállapot, melyet szeretne, ha megőriznének az emberek.

Laozi azon kijelentése, hogy a „Mélységes *De*” messzire kiárad, majd minden dologgal együtt visszatér, megismétli azt, amit a

25. fejezetben mondott: hogy a *Dao* messzire kiárad és visszatér, szüntelen, ciklikusan. Amikor a *De* visszatér a *Dao*-hoz, eléri a végső összhang állapotát. Ezt Heshang gong kommentárjában „az Égi alapelveknek” nevezi.

66

江海之所以能为百谷王者，以其善下之，故能为百谷王。
是以圣人欲上民，必以言下之；欲先民，必以身后之。
是以圣人处上而民不重，处前而民不害。是以天下乐推而不厌。
以其不争，故天下莫能与之争。

A folyók és tengerek a vizek királyai,
Mert szeretik az alacsonyan fekvő helyeket.
Ezért lehetnek a vizek királyai.

Ezért a bölcs, ha a nép felett akar állni,
Alul marad, ezt meg kell ígérnie.
Ha a nép előtt akar járni,
Hátra kell lépnie.

Így a bölcs a nép felett áll, amely mégsem érzi tehernek;
A nép előtt jár, amely mégsem érzi magát veszélyben.
Így a világ örömmel támogatja, és sose lesz elege belőle.
És mert nem verseng,
A világon senki sem versenghet vele.

KOMMENTÁR

A „vizek királya” szó szerint „száz szurdok királyá”-t jelent (百谷王; bǎi gǔ wáng). A 百 (bǎi), azaz a „száz” egy többes számú jelölő, olyan, mint a 萬 (wàn), azaz „tízezer”, ami a 萬物-ban (wàn wù), azaz a „tízezer dolog” -ban is szerepel. A „szurdokok” a folyók és tengerek táplálói. A „király” karakter (王; wáng) egy Han-dinasztia-beli szótár szerint azt is jelentheti: ami köré a világ gyülekezni vágyik.

67

天下皆謂我大，大而不肖。夫唯不肖，故能大。若肖，久矣其細也。

我有三寶，持而保之。一曰慈，二曰儉，三曰不敢為天下先。

慈故能勇；儉故能廣；不敢為天下先，故能成器長。

今舍慈且勇；舍儉且廣；舍後且先；死矣。

夫慈，以戰則勝，以守則固。天將救之，以慈衛之。

Mindenki nagynak tart,
Nagynak, de nem tehetségesnek.
Mivel nem vagyok tehetséges,
Éppen azért tudok lenni.
Ha tehetséges lennék,
Már rég kicsi lettem volna.

Három kincsem van,
Amit becsben tartok.
Az első az együttérzés,
A második a mértéktartás,
A harmadik: tartózkodás attól, hogy mások előtt járjak.

Együttérző, ezért bátor;
 Mértéktartó, ezért bővelkedő;
 Mások megelőzésétől tartózkodó;
 Tehát a szolgák uraként szolgáló.

Manapság az emberek együttérzés nélkül bátrak;
 Mértéket nem tartva dúskálnak;
 Tartózkodás nélkül előre nyomulnak –
 Ez nem vezet sehova.

Pedig az együttérzés
 Győzelemhez vezet a csatában,
 Az együttérzés a védelmet megszilárdítja,
 Akit az Ég meg akar menteni, felvértezi együttérzéssel.

KOMMENTÁR

Az első versszak mintha nem kapcsolódna a fejezet többi – együttérzésről szóló – részéhez. Talán egy másoló vagy szerkesztő tette ide tévedésből egy be nem azonosított fejezetből. Mivel azonban ez a versszak mind a mawangdui selymkéziratban, mind pedig a Wang Bi-féle verzióban ezen a helyen van, mi is itt hagyjuk.

Laozi az „én” (我, wǒ) személyes névmással a *Dao*-ra vagy a taoista bölcsre utal. A 不肖 (bù xiào) kifejezést én „nem tehetsé-

ges”-nek fordítottam Heshang gong kommentárja alapján, aki azt írja, hogy a bölcs „ostobának és tehetségtelennek mutatja magát”. A kifejezés jelentheti azt is, hogy „nem hasonlítható” vagy összehasonlíthatatlan, és ez megmagyarázza, hogy miért gondolja néhány kommentátor és fordító, hogy a *Dao* olyan hatalmas, hogy semmi konkrétumhoz nem hasonlítható. Ennek is van értelme.

A „három kincs” közül, melyek oly kedvesek neki, Laozi elsőként az együttérzést említi. Az „együttérzés” karaktere, a 慈 (cí) két részből áll, a felső rész a 兹 (zī), ennek jelentése „ez”, az alsó rész pedig a 心 (xīn), azaz „szív”. A karakterből kitűnik, hogy az „együttérzés” azt a képességet jelenti, hogy érezni tudjuk azt, amit mások. Amikor egy anya azt látja, hogy egy gyerek mindjárt beleesik egy kútba, odarohan, hogy megmentse, mintha saját gyermeke volna. Laozi hisz abban, hogy mindannyian képesek vagyunk így megosztani az érzelmeinket. Ezzel a képességgel nem csak a sajátjainkat lesz bátorságunk megvédeni és megmenteni, de az ellenségeinkkel is együtt érzünk, és bármilyen konfliktusnak békés és korai véget vethetünk. Sajnos Laozi azt látja, hogy a kortársai túl gyakran megfeledkeznek az együttérzésről, és kegyetlen vitézséggel hajszolják a katonai sikereket. Azt gondolja, ez a biztos vég jele.

Laozi második dédelgetett kincse a „mértéktartás”. Erre itt a 儉 (jiān) karaktert használja, ami az 59. fejezetben látható 嗇 (sè) szinonimája.

68

善为上者，不武；善战者，不怒；善胜敌者，不与；善用人者，为之下。
是谓不争之德，是谓用人，是谓配天，古之极也。

A jó katona
Nem erőszakos.
A jó harcos
Nem mutat haragot.
A győzni tudó
Nem verseng.
A jó vezető
Alázatos.
Ezt úgy mondják: a *viszálymentesség* erénye;
Nevezik még helyes bánásmódnak,
Az Éghez méltónak.
Hajdanán ez volt a legfőbb eszme.

KOMMENTÁR

A hadseregben a 士 (shì) katonát jelent. A civil szolgálatban tudós hivatalnokot. A kifejezésnek, kontextustól függően, egyéb jelentése is van.

Laozi újra a 下 (xia), azaz „alacsony” kifejezést használja a bölcs uralkodó magatartásának jellemzésére, amit én „alázatos”-nak fordítok.

69

用兵有言：吾不敢为主，而为客；不敢进寸，而退尺。是谓行无行；攘无臂；扔无敌；执无兵。

祸莫大于轻敌，轻敌几丧吾宝。

故抗兵相若，哀者胜矣。

A katonáknak van egy mondása:

Nem lennék házigazda,

Inkább vendég leszek;

Egy hüvelyknyit sem nyomulnék előre,

Inkább egy lépést hátrálok.

Ezt úgy hívják: alakzat nélküli menetelés,

Karnyújtás nélküli izomfeszítés,

Összecsapás nélküli szembenállás,

Fegyver nélküli kemény fogás.

Nincs annál nagyobb csapás, mint könnyedén

venni az ellenfelet;

Én könnyedén vettem, *kincseim* majdhogynem

elvesztek.

Mikor két egyenlő erejű sereg csap össze,
Az győz, amelyik könnyőreletes.

KOMMENTÁR

Vendégnek lenni, semmint házigazdának, egy lépést visszavonulni, semmint egy hüvelyknyit előre – ez a katonai manőverek bevált trükkjének tűnik. Ezzel Laozi azt példázza, ahogyan valaki vonakodik egy háború kirobbantásától, ezért nem hajlandó az első lépést megtenni és az első lövést leadni. Ez konkrét példája annak is, hogyan alkalmazzuk a „három kincset”: az együttérzést, a mértékletességet, valamint azt, hogy ne helyezzük magunkat mások elébe.

„Könnyedén venni az ellenfelet”, ez a 轻敌 (qīng dí) szó szerinti fordítása. Egyesek úgy fordítják ezt, hogy „alábecsülni az ellenfelet”. Laozi számára könnyedén venni az ellenfelet azt jelenti, hogy könnyedén venni a háborút, könnyedén venni az emberéleket. Ha ez bekövetkezik, veszélybe kerül a „három kincs”. Ezzel szemben, aki önvédelemből harcol, abban könnyőrelet van, és szomorúság az emberáldozatok miatt. A történelem azt igazolja, hogy nagyobb eséllyel kerül ki győztesen az ilyen hadsereg.

70

吾言甚易知，甚易行。天下莫能知，莫能行。
 言有宗，事有君。大唯无知，是以不我知。
 知我者希，则我者贵。是以圣人被褐而怀玉。

Szavaim könnyen érthetők,
 És könnyen követhetők.
 A világ mégsem érti,
 Nem tudja követni.

Szavaimnak van értelme,
 Tetteimnek van alapja.
 De mert tudatlanok,
 Ezért nem értenek engem meg.

Kevesen értenek,
 Ritkán követnek.
 Ezért hord a bölcs durva posztóruhát,
 És viseli kincsét kebelében.

KOMMENTÁR

Laozi a 20. fejezetben és másutt is büszkén vallja, hogy ő az egyetlen együgyű, mindenki más éles eszűnek és okosnak tűnik. Tudjuk, hogy ezt paradoxonként kell olvasni. Itt viszont a bölcs azt mondja, hogy szavai könnyen érthetők és követhetők, a világ mégsem érti. Ezt szintén paradoxonként érdemes olvasni. Laozi fájlalja, hogy túl kevesen értik meg és gyakorolják tanítását. Az emberek hajlamosak a durva látszat alapján megítélni, és nem veszik észre a benne megtestesülő valódi kincseket.

71

知不知，尚矣；不知知，病也。圣人不病，以其病病。夫唯病病，是以不病。

Ha valaki tudja, hogy nem tudja,

Ez helyes.

Ha valaki nem tudja, de állítja, hogy tudja,

Ez beteges.

A bölcs nem beteg,

Mert betegségnek látja a betegséget.

Csak aki betegségnek látja a betegséget,

Az nem beteg.

KOMMENTÁR

Ha egy gyors pillantást vetünk a kínai szövegre, láthatjuk, hogy három karakterre épül: 知 (*zhī*; tudni), 不 (*bù*; nem) és 病 (*bìng*; beteg). A kínai szintaxis rugalmasságával élve, Laozi ezzel a három karakterrel játszva alkotta meg minden idők egyik legtömörebb szövegét és legfontosabb tanítását. A fordítás, a nyelvtani korlátok miatt, csak

kiegészítő szavak segítségével, mint az „állítani” vagy a „látni”, valamint további funkcionális szavak, mint névelők és névmások alkalmazásával tudja megközelíteni az eredetit. Még így is lehetetlen visszaadni a szöveg komplexitását egyetlen fordításban. Nézzük például az első sort: „Ha valaki tudja, hogy nem tudja”. Ez arra az alapvető tisztességességre utal, amikor valaki azzal szembesül, hogy nem tud valamit, és beismeri tudatlanságát. Viszont egy mélyebb szinten ez a sor így is fordítható: „Tudni, mégis azt gondolni, hogy nem tudok.” Egy spirituális tudatosságon nyugvó nagyobb fokú éberséget sugall, mikor valaki felismeri emberi létének alapvető korlátait. A „betegség” karaktere olyan problémára vagy hibára is vonatkozhat, amely nem a biológiai egészségre vonatkozik. A szó használható főnévként (betegség, kór[ság] stb.) vagy melléknévként (beteg, kóros, rossz stb.) vagy igeként (betegnek tartani vagy látni valamit). Egy hasonló kijelentésében, melyben a 知 (zhī, tudni) és a 不 (bù, nem) karakterekkel zsonglörködik, Konfuciusz is a tisztességességet tartja a legjobb útnak. Ez kínaiul így néz ki: „知之為知之，不知為不知，是知也。” Magyarra fordítva: „Ha tudod, tudod. Ha nem tudod, nem tudod. Ez a bölcsesség.” (*Beszélgetések és mondanások*, 2.17). Konfuciusz egyébként az utolsó 知 (zhī) karaktert a 智 (zhì) alternatívájaként használja, melynek jelentése „bölcsesség”. Laozi is hasonlóan jár el más fejezetekben. Úgy látszik, hogy a nagy gondolkodók nagy nyelvészek és szójátékkalkotók is egyben.

72

民不畏威，则大威至。

无狎其所居，无厌其所生。夫唯不厌，是以不厌。

是以圣人自知不自见；自爱不自贵。故去彼取此。

Mikor a nép a borzalmaktól már nem fél,
Hatalmas borzalom veszélye fenyeget.

Ne szűkítsétek életterüket;
Ne vegyétek el megélhetésüket.
Csak ha nincsen elnyomás,
Akkor nem unják meg életüket az emberek.

Ezért a bölcs tudja önnön értékeit, de nem láttatja.
Szereti önmagát, de nem dicsőíti.
Vagyis elveti az egyiket és a másikat választja.

KOMMENTÁR

Ügy tűnik, Laozi itt korának súlyos társadalmi válságáról beszél, mikor a nép már nem bírta elviselni egy önkényeskedő uralkodó durva elnyomását. A szövegben két karakterrel játszik. Az első a 威 (wēi), azaz „borzalom”. Ez jelenti a fékezhetetlen zsarnok rettegett uralmát, és az erre válaszként kirobbanó népfölkeles borzalmát is. A második karakter a 儉 (yàn), amely felcserélhető a 厭 (yā) karakterrel, és azt jelenti: „elnyomás”. Ugyanez a 儉 azt is jelenti, hogy „unja”, „belefárad”, vagy „elege van valamiből”. Egyes kommentátorok szerint Laozi azt mondja, hogy „Ha nincsen elnyomás, csak akkor nem lesz elégük az embereknek az uralkodóból.” Viszont a jelen kontextusban a „nem lesz elege” jelentheti azt is, hogy az emberek „nem unják meg életüket.” Bármelyik esetet is vesszük, nyilvánvaló, hogy Laozit mélységesen aggasztja egy jelentős zavargás fenyegető veszélye. Ismét felidézi a bölcs uralkodó példáját. Ha az uralkodó követi a *Dao* útjait, alkalmazza a *nem-cselekvést* és megőrzi alázatosságát, akkor bölcs, és így uralkodása békés és hosszú életű lesz. Ha viszont önnön nagyságával van elfoglalva, egyre zsarnokibb lesz és ennek következményei végzetesek lehetnek. Így kapcsolja össze Laozi társadalmi aggodalmait taoista világgépével.

73

勇于敢则杀；勇于不敢则活。此两者，或利或害。天之所恶，孰知其故？

天之道，不爭而善勝，不言而善應，不召而自來，渾然而善謀。天網恢恢，疏而不失。

Merni bátornak lenni; ez halál;
 Merni nem bátornak lenni; ez élet.
 E kettő közül,
 Űgy tűnik, hasznos az egyik, káros a másik.
 Bármelyiket helyteleníti az Ég,
 Ki tudja, miért?

Az Ég *Dao*-ja
 Nem küzd, de tudja, hogyan nyerjen;
 Nem szól, de tudja, hogy válaszoljon;
 Hívásra nem vár, csak megjelenik.
 Nyugodt, mégis jó terveket sző.
 Az Ég hálója mindenhová elér;
 Gyér, de nem enged el semmit.

KOMMENTÁR

Az emberek általában magasztalják azt, aki bátor mer lenni, mert az gyakran az élet kockáztatásával jár. De a bátorság hiú dicsősége annyira elterjedt, hogy nem a bátorságot választani ugyanakkora merészség. Világos, hogy a merészség melyik típusát tartja többre Laozi. A *Dao* szemszögéből az, amelyik az életet jelenti, hasznos, amelyik pedig a halált, káros. Laozi azonban nem ilyen feketén-fehéren látja a dolgokat. Az első versszak befejező sora arra kérdez rá, mi az oka, hogy a *Dao* az egyiket és nem a másikat helyteleníti. A kérdés maga talányosnak tűnik, hacsak nem értelmezzük másként az ezt megelőző sort: „Úgy tűnik, hasznos az egyik, káros a másik.” Fordítható-e a kínai 或利或害 (huò lì huò hài) sort kérdésnek, így: „Hasznos az egyik és káros a másik?” Ha igen, az azt jelenti, hogy mindkét választás mellett és ellen is vannak érvek. Ez utóbbi érdekesebb olvasat, mert némi bizonytalanságot hagy bennünk, ami összhangban van a rákövetkező sor kérdésével: „Bármelyiket helyteleníti az Ég, / Ki tudja, miért?”

Ebből egy olyan Laozi képe bontakozik ki, aki maga sem tudja mindenre a választ. A fejezet utolsó két sora a kínaiak közmondásává vált, amit gyakran jogi értelemben használnak, annak kifejezésére, hogy senki sem szökhethet meg a törvény hálójából. Laozi azonban a *Dao* nem-cselekvő erejéről beszél, amely nem tevékenykedik, de mégis mindent elvégez, amit kell.

74

民不畏死，奈何以死惧之？若使民常畏死，而为奇者，吾将得而杀之，孰敢？

常有司杀者杀。夫代司杀者杀，是谓代大匠斫。夫代大匠斫者，希有不伤其手矣。

Mikor a nép a haláltól nem fél,
Minek ijesztgetni a halállal?
Ha folyamatos halálfélelemben tartod,
Miközben továbbra is köztük vannak a gonosztevők,
Elfogni és kivégezni őket
Ki merné?

A kivégzés a hóhér dolga.
A hóhér helyett gyilkolni
Olyan, mint favágó helyett fát vágni.
Ha a favágó helyett vágod a fát,
Kicsi az esélye, hogy nem vágod meg magad.

✱

KOMMENTÁR

Az első két sor mára szinte közmondássá vált, gyakran idézik, mikor az elnyomással szembeszálló lázadók rettenthetetlen szellemét magasztalják. Ha viszont a teljes versszakot a 72. fejezet mellé tesszük, ugyanazt a témát látjuk visszaköszönni. Tulajdonképpen mindkét fejezet első soraiban majdnem ugyanazok a szavak jelennek meg: 民不畏威 (mín bù wèi wēi; nép, nem, félelem, borzalom), valamint 民不畏死 (mín bù wèisǐ; nép, nem, félelem, halál). Ha az elnyomás oly súlyos, és a nép élete oly nehéz, hogy azt gondolják, nem érdemes élni, akkor kétségbeesés és társadalmi felfordulás következik. A megoldás az, hogy az uralkodó megfelelő életet tesz lehetővé a népének, úgy, hogy szeressék az életet és féljenek elveszíteni azt. Más szóval, a halállal szembeni rettenthetetlenség nem feltétlenül jó dolog, és ami elsőre forradalmi jelszónak tűnt, nem más, mint félreértés.

A második versszak más hürokat pendít. Laozi elfogadja, hogy a gonosztevők kivégzése indokolt lehet, ha az emberek többsége a békés életet választja, de siet hozzátenni, hogy a kivégzés a hóhér dolga. Itt valószínűleg a Nagy Hóhérra, minden élet és halál irányítójára, vagyis a *Dao*-ra gondol. Ha az uralkodó önhittén maga öl a hóhér helyett, ugyanúgy megsérül, mint a képzetlen favágó, aki a mester helyett vágja a fát. Világos figyelmeztetés ez a vérszomjas uralkodóknak!

75

民之饥，以其上食税之多，是以饥。
 民之难治，以其上之有为，是以难治。
 民之轻死，以其上求生之厚，是以轻死。
 夫唯无以生为者，是贤于贵生。

A nép éhezik,
 Mert a feljebbvalók túl sok adót szednek.
 Ezért éheznek.

A népet nehéz kormányozni,
 Mert a feljebbvalók folyton ténykednek.
 Ezért nehéz kormányozni.

A nép könnyedén veszi a halált,
 Mert a feljebbvalók csak saját életükkel törődnek.
 Ezért veszik könnyedén a halált.

Ezért akik nem törődnek túl sokat saját életükkel,
 Bölcsőbbek azoknál, akik fényűző életet keresnek.

KOMMENTÁR

Ez a fejezet szorosan kapcsolódik a 72. és 74. fejezethez, együtt egy triót alkotnak. Laozi összefüggést lát az uralkodók fényűző életvitele, valamint a köznép szegénysége és éhezése között. A szegénység és az éhezés kétségbeesésbe kergeti a népet, a kétségbeesés pedig forrongáshoz vezet. Laozi azt tanácsolja az uralkodóknak, hogy vessenek gátat a fényűző élet iránti telhetetlen vágyuknak és fordítsanak nagyobb gondot az alattvalóik jólétére.

76

人之生也柔弱，其死也坚强。草木之生也柔脆，其死也枯槁。
故坚强者死之徒，柔弱者生之徒。是以兵强则灭，木强则折。
坚强处下，柔弱处上。

Az ember, míg él, lágy és gyenge,

Ha meghal, kemény és merev,

A fű-fa, míg él, lágy és üde,

Ha elhal, kiszárad, elfonnyad.

Így

A kemény és merev: halál;

A lágy és gyenge: élet.

Így

A kemény, merev sereg veszít,

A kemény, merev fa elreped.

A kemény és merev alul marad;

A lágy és gyenge felülkerekedik.

KOMMENTÁR

Laozi határozottan cáfolja azt a hiedelmet, hogy mindig az erős győz, és a gyenge veszít. Álláspontját alátámasztó példáit a természeti jelenségek közeli megfigyeléséből veszi. A 堅強 (jiān qiáng) a kulcsszó, amivel itt foglalkoznunk kell. A 堅 (jiān) szó szerinti jelentése teljesen egyértelmű: „kemény”, abban az értelemben, hogy „nehéz eltörni”. A 強 karakternek két kiejtése van, *qiáng* és *jiang*, ami két rokon értelmű szó. *Qiáng*-nak ejtve azt jelenti: „erős”, „erő”, vagy „erősít”. *Jiang*-ként ejtve a jelentése: „merev”, „rugalmatlan”. Ha a kettőt egy szónak vesszük (堅強; jiān qiáng), mint a modern kínaiban, akkor a rugalmasság minőségét jelenti, abszolút pozitív értelemben. Ha viszont különválasztjuk a két karaktert és eredeti jelentésüket nézzük, akkor már teljesen hiányzik belőle ez a pozitív konnotáció. Laozi ismét éles elméjű megfigyelőnek és mesteri nyelvésznek bizonyul.

77

天之道，其犹张弓与？高者抑之，下者举之；有余者损之，不足者补之。
 天之道，损有余而补不足。人之道，则不然，损不足以奉有余。
 孰能有余以奉天下？唯有道者。
 是以圣人为而不恃，功成而不处，其不欲见贤。

Az Ég útja olyan,
 Mint az íjászé, nemde?
 Ha túl magasra céloz, az íjat lejjebb veszi;
 Ha túl alacsonyra, akkor felemeli.
 Ha túl erősen húzta, kicsit kiengedi;
 Ha túl kevés az erő, jobban megfeszíti.

Az Ég útja olyan, hogy
 Elvesz a gazdagtól, s a nélkülözőnck adja.
 Az Ember útja viszont ettől különböző.
 Elvesz a szegénytől, s gazdagítja a bővelkedőt.
 Ki tud lemondani vagyonáról, hogy a világot gazdagítsa?
 Csak az, aki elérte a *Dao*-t.

Ezért van, hogy a bölcs cselekszik, de hasznát nem keresi,
Véghezviszi dolgát, de nem vár elismerést –
Kiválóságát fennen nem hirdeti.

KOMMENTÁR

Laozi határozottan szót emel az emberi kapzsiság és igazságtalanság ellen, amikor szembeállítja az Ég útját – amely a gazdagtól vesz el, hogy a szegényt segítse – az Ember útjával, aki kirabolja a szegényt, hogy a gazdagot tovább gyarapítsa. Ez újra Laozi társadalmi problémák iránti mélységes aggodalmát mutatja. A jó hír viszont az, hogy vannak azért néhányan, akik, mint a bölcs, megértették a *Dao*-t, és az Ég útját követik.

78

天下莫柔弱于水，而攻坚强者莫之能胜，以其无以易之。
 弱之胜强，柔之胜刚，天下莫不知，莫能行。
 是以圣人云，受国之垢，是谓社稷主；受国不祥，是为天下正。
 正言若反。

Semmi nincs, mi a viznél lágyabb,
 Ám az erőset támadni semmi nem tudja jobban,
 Ezért semmi felül nem múlja.

Hogy a gyenge legyőzi az erőset,
 Hogy a lágy legyőzi a keményet;
 Senki nincs, ki nem tudja,
 Mégis, megvalósítani senki nem tudja.

Ezért mondja a bölcs, hogy
 Aki az ország szégyenét magára veszi,
 Az legyen a nép vezére;
 Aki az ország balsorsát magára veszi,
 Az legyen a világ királya.

Az igaz beszéd olyan, mintha önmaga ellentéte volna.

KOMMENTÁR

A kínai olvasók mind ismerik a 滴水穿石 (dī shuǐ chuān shí), azaz „csepegő víz sziklát morzsol” közmondást, amely a víz erejét példázza. Laozi azt mondja, hogy bár senki nincs, ki ne ismerné ezt az igazságot, sajnos mégsem tudja senki a gyakorlatba átültetni, kivéve a bölcset, aki úgy küzd meg a balsors kihívásaival, ahogy a gyenge és puha az erőssel és keménnyel. Az ilyen bölcs vezető méltó arra, hogy az ország és a világ vezetője legyen.

E fejezet talán legfontosabb mondata az utolsó sor, „Az igaz beszéd olyan, mintha önmaga ellentéte volna”. Ez kulcsot ad Laozi kedvenc kifejezés módjának, a paradoxonnak a megértéséhez.

79

和大怨，必有余怨；报怨以德，安可以为善？
 是以圣人执左契，而不责于人。有德司契，无德司彻。
 天道无亲，常与善人。

Ha sérelmet akarsz helyrehozni,
 Biztosan megmaradnak a sérelem nyomai.
 Ha a sérelmet kedvességgel akarod jóvátenni,
 Az vajon mit segít?

Ezért a bölcs megőrzi a nyugtát,
 De nem zaklatja adósát.
 Akiben ott a De, olyan, mint a hitelező;
 Aki híján van, olyan, mint a végrehajtó.

Az Ég útja nem részrehajló,
 De mindig amellett van, aki jó.

KOMMENTÁR

Az első versszak harmadik sora – „Ha a sérelmet kedvességgel akarod jóvátenni” – eredetileg a 63. fejezetben volt, de több kommentátor szerint tévedésből került oda, ezért áthelyezték ide. Az első versszak azt sugallja, hogy a sérelmek jóvátételénél jobb az, ha egyáltalán nem okozunk sérelmeket.

Laozi idejében a hitelszerződéseket bambuszcsíkokra írták, melyeket aztán középen elhasítottak, és a hitelező kapta a bal felét, az adós pedig a másikat (egyések szerint éppen fordítva). A hitelező példánya volt a nyugta vagy adóslevél, amivel visszakövetelhetette a tartozást. Laozi szerint az a hitelező, aki elérte a *De* állapotát, nem engedi el az adósságot, mert „nem részrehajló”, akár a *Dao*, de nem is zaklatja az adóst, mert az a végrehajtó dolga, aki még nem érte el a *De*-t. Azzal, hogy őrzi a nyugtát, szavak nélkül is emlékezteti az adóst, hogy tartsa be az ígéretét, amint teheti. Ez egy sokkal hatékonyabb megoldás, mint „a sérelmet kedvességgel... jóvátenni” egyszerű gesztusa.

80

小国寡民。使有什伯之器而不用；使民重死而不远徙。虽有舟舆，无所乘之；虽有甲兵，无所陈之。使民复结绳而用之。

甘其食，美其服，安其居，乐其俗。邻国相望，鸡犬之声相闻，民至老死，不相往来。

Legyen az ország kicsi és kevés a nép.

Ne hagyd, hogy sokféle szerszámmal és eszközzel
rendelkezzenek;

Hagyd, hogy a nép féltse életét és messzire ne
merészkedjék.

Legyenek bár hajók, szekerek,

Ne hagyd, hogy alkalmuk legyen utazni ezeken.

Legyenek bár vérték, fegyverek,

Ne legyen hol használni ezeket.

Hagyd, hogy visszatérjenek a csomózáshoz,
s használják is ezt.

Hagyd, hogy élvezzék étküket,

Csodálják öltözetüket,

Hajlékukban biztonságban éljenek,

Szokásaikban örömet leljenek.

Láthassák bár egymást a határ két oldalán,
Hallják a másik kakasát, kuttyáját,
De úgy haljanak meg öreg korukban,
Hogy soha nem kereste fel egyik a másikat.

KOMMENTÁR

Itt, a *Daodejing* utolsó előtti fejezetében Laozi taoista utópiájának képét festi meg verses formában. Léven, hogy zűrzavar és háború, szegénység és éhínség, kapzsiság és viszály hatotta át azt a közeget, amelyben élt, költői soraiból érezni lehet mélységes együttérzését és vágyódását egy másik világ után. Békéről és egyszerűségről álmodik, egy olyan helyről, ahol a *Dao* érvényesül, és minden ember összhangban és elégedettségben él.

Sokféle szerszám és eszköz, például óriási üstök, nagy hajók és szekerek Laozi idejében is léteztek már. De ő azt remélte, hogy álmai kis közösségeinek nem lesz szüksége ilyesmikre. Azt kívánta, hogy ott az emberek komolyan vegyék az életet és a halált, és ne fecséreljék energiájukat utazásokra. Továbbá azt akarta, hogy az emberek felejtsek el mindazt a tudást, ami eltömítette elméjüket, és elégedjenek meg a csomózás egyszerű műveletével, amit még az írást megalkotása előtt használtak az egyszerű dolgok megjelölésére.

81

信言不美，美言不信。善者不辩，辩者不善。知者不博，博者不知。
 圣人不积，既以为人已愈有，既以与人已愈多。天之道，利而不害；
 圣人之道，为而不争。

Az igaz szavak nem szépek;
 A szép szavak nem igazak.

Aki jó, az nem ékesszóló;
 Az ékesszóló aligha jó.
 Aki tud, az nem tudós;
 Aki tudós, az nem tud.
 A bölcs nem halmoz fel.
 Minél többet szolgál, annál többje van;
 Minél többet ad, annál többet kap.
 Az Ég útja
 Jót tesz, nem ártó;
 A bölcs útja
 Csak szolgál, nem harcol.

KOMMENTÁR

Sosem fogjuk megtudni, hogy vajon Laozi ezt szánta-e az utolsó fejezetnek. De az „eszmék világában”, ahol „száz iskola verseng”, arra emlékeztet bennünket – mielőtt e könyv végéhez érünk –, hogy ne tévesszenek meg a szép szavak, a fényes ékesszólás és a skolasztikus műveltség. Arra biztat, hogy ragaszkodjunk az igazhoz, a jóhoz és a bölcshez. Akárcsak az 56. fejezetben, a 知 (zhī vagy zhì) karakter értelme a klasszikus kinaiban egyaránt lehet a „tudni” főnévi igenév vagy a „bölcs” melléknév. Az utóbbi az idők folyamán a 智 (zhì) formát is felvette. Így aztán az „Aki tud, az nem tudós; / Aki tudós, az nem tud” sorok ekként is olvashatóak: „Aki bölcs, az nem művelt; / Aki művelt, az nem bölcs.” Laozi tanítása egyaránt szól a kormányzókhöz és a kormányzottakhoz. Ő nem kapni akar, hanem adni, nem bántani, hanem jót tenni, nem versengeni, hanem szolgálni.

Kínai fogalmak mutatója*

道 *Dao* (Út)

1, 4, 8, 9, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 24, 25, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 51, 53, 55, 59, 60, 62, 65, 67, 73, 77, 79, 81

德 *De* (Elérés/erény)

10, 21, 23, 28, 38, 39 (得), 41, 49, 51, 54, 55, 56 (得), 59, 60, 65, 68, 79

一 (Egy)

10, 11, 14, 22, 39, 42

母 (Anya)

1, 20, 25, 52, 59

无为 *Wuwei* (Nem-cselekvés)

2, 3, 10, 29, 37, 38, 43, 48, 57, 63, 64

* A számok azt jelzik, mely fejezetben fordulnak elő az adott fogalmak.

柔弱 (A lágy és a gyenge)

3, 10, 36, 40, 43, 52, 55, 76, 78

不爭 (Viszálymentesség)

8, 22, 66, 68, 73, 81

圣人 (A bölcs)

2, 3, 5, 7, 12, 22, 26, 27, 28, 29, 47, 49, 51, 58, 60, 63, 64, 66, 70, 71, 72,
73, 77, 78, 79, 81

Felhasznált irodalom

KÍNAI NYELVEN:

陈鼓应. 老子注释及评介. 修订增补本. 北京: 中华书局, 2009年.

(Chen, Guying: *Laozi: Texts, Notes, and Comments*. Rev. ed.

Peking, Zhonghua Shuju, 2009)

任继愈. 老子绎读. 北京: 北京图书馆出版社, 2006年.

(Ren, Jiyu: *Laozi, an Interpretive Reading*. Peking, Beijing

Library Press, 2006)

王卡点校. 老子道德经河上公章句. 北京: 中华书局, 1993年.

(Wang, Ka, ed.: *Laozi's Dao De Jing with He Shang Gong's*

Line-by-line Commentaries. Peking, Zhonghua Shuju, 1993)

ANGOL NYELVEN:

Ames, Roger T. & David L. Hall: *Dao De Jing: „Making This Life*

Significant” – A Philosophical Translation. New York, Ballantine

Books, 2003.

Chan, Wing-tsi: *The Way of Lao Tzu (Tao-te ching)*. New York,

The Bobbs-Merrill Company, 1963.

- Chen, Ellen M.: *The Tao Te Ching: A New Translation with Commentary*. New York, Paragon House, 1989.
- Cheng, Man-jan: *Lao-Tzu: „My Words Are Easy to Understand” – Lectures on the Tao Te Ching*. Tr. by Tam C. Gibbs, Richmond (California), North Atlantic Books, 1981.
- de Bary, Wm. Theodore & Irene Bloom, ed.: *Sources of Chinese Tradition from Earliest Times to 1600*, 2nd ed. New York, Columbia University Press, 1999.
- Dyer, Wayne W.: *Change Your Thoughts, Change Your Life: Living the Wisdom of the Tao*. Carlsbad (California), Hay House, 2007.
- Feng, Gai-fu & Jane English: *Lao Tzu: Tao Te Ching*. New York, Vintage Books, 1972.
- Henricks, Robert G.: *Lao-tzu: Te-Tao Ching: A New Translation Based on the Recently Discovered Ma-wang-tui Texts*. New York, Ballantine Books, 1989.
- Lafargue, Michael: *The Tao of the Tao Te Ching*. Albany, New York, State University of New York Press, 1992.
- Lau, D. C.: *Lao Tzu: Tao Te Ching*. London, Penguin Classics, 1963.
- Le Guin, Ursula K.: *Lao Tzu: Tao Te Ching: A Book about the Way and the Power of the Way*. Boston & London, Shambhala, 1997.
- Lin, Yutang: *The Wisdom of Laotse*. New York, Random House, 1948.
- Lynn, Richard John: *The Classic of Way and Virtue: A New Translation of the Tao-te ching of Laozi as Interpreted by Wang Bi*. New York, Columbia University Press, 1999.

- Red Pine: *Lao-tzu's Taoteching*. San Francisco (California), Mercury House, 1996.
- Roberts, Moss: *Laozi: Dao De Jing: The Book of the Way*. Berkeley (California), University of California Press, 2001.
- Ryden, Edmund: *Laozi Daodejing*. Oxford, Oxford University Press, 2008.
- Star, Jonathan: *Tao Te Ching: The Definitive Edition*. New York, Jeremy P. Tarcher – Penguin, 2001.
- Waley, Arthur: *The Way and Its Power: A Study of the Tao Te Ching and Its Place in Chinese Thought*. New York, Grove Press, 1958.

A szerzőről

Dr. Charles Q. Wu professor emeritus a Reed College (USA) kínai irodalom tanszékén. Sanghajban született és ott is nőtt fel. Egyetemi tanulmányait a Pekingi Idegen Nyelvek Intézetében (jelenleg Pekingi Idegen Nyelvi Egyetem) kezdte 1951-ben, ahol 1954-ben angol szakon diplomázott. Tanulmányait ugyanott folytatta további három éven keresztül, Shui Tiantong, Wang Zuoliang és Xu Guozhang professzorok irányításával. 1957-ben csatlakozott az alma mater-angol fakultásához. Sok éven keresztül volt főszerkesztője az országos terjesztésű *English Language Learning* folyóiratnak. 1972 és 1977 között az 1978-as kiadású *Kínai-angol szótár* szerkesztőbizottságában tevékenykedett. 1980-ban a Columbia Egyetemre ment doktori képzésre, itt szerezte meg angol irodalomból a PhD-jét 1987-ben. Doktori disszertációjának témája William Wordsworth angol romantikus költő műveinek taoista olvasata volt.

Ezt követően érdeklődése az angol irodalomtól a kínai kultúra felé terelődött. Kínai nyelvet, irodalmat és műveltséget tanított a Reed College-ban 1987-től 2002-ig. A kampuszon kívül is tartott előadásokat a hagyományos kínai kultúráról, valamint tanulmányutakat vezetett az USA-ból Kínába. 2000-ben nyitotta meg kapuit

Portlandban (Oregon) a Lan Su Yuan, egy Suzhou-stílusú kínai kert, Portland és kínai testvérvárosa, Suzhou együttműködésében. Mint a projekt kulturális tanácsadója, Wu jelentős szerepet játszott a kert kulturális háttérének megfogalmazásában. Az ott elhelyezett irodalmi idézetek fordítását és részletes magyarázatát publikálta 2006-ban megjelent könyvében, melynek címe *Listen to the Fragrance* (*Hallgasd az illatot*).

A kultúrák közti összefüggéseket rendkívüli módon ismerő és értő szerző friss könyve – az *Imigyen szóla Laozi. Dao De Jing. Új fordítás, kommentárokkal* – új eszközzel szolgál azoknak a nem kínai olvasóknak, akik érdeklődnek a klasszikus kínai kultúra iránt, valamint azoknak a kínaiaknak, akik a kínai klasszikusokat szeretnék tolmácsolni a nem kínai nyelvű olvasóközönségnek.